

COI Focus

OEKRAÏNE

Veiligheidssituatie Oekraïne uitgezonderd de Krim

12 februari 2021 (update)

Cedoca

Oorspronkelijke taal: Nederlands

DISCLAIMER:

Dit COI-product is geschreven door de documentatie- en researchdienst Cedoca van het CGVS en geeft informatie voor de behandeling van individuele verzoeken om internationale bescherming. Het document bevat geen beleidsrichtlijnen of opinies en oordeelt niet over de waarde van het verzoek om internationale bescherming. Het volgt de richtlijnen van de Europese Unie voor de behandeling van informatie over herkomstlanden van april 2008 en is opgesteld conform de van kracht zijnde wettelijke bepalingen. De auteur heeft de tekst gebaseerd op een zo ruim mogelijk aanbod aan zorgvuldig geselecteerde publieke informatie en heeft de bronnen aan elkaar getoetst. Het document probeert alle relevante aspecten van het onderwerp te behandelen, maar is niet noodzakelijk exhaustief. Als bepaalde gebeurtenissen, personen of organisaties niet vernoemd worden, betekent dit niet dat ze niet bestaan hebben.

Alle gebruikte bronnen staan kort vermeld in een voetnoot en uitgebreid beschreven in een bibliografie achteraan het document. Bronnen die geconsulteerd maar niet gebruikt werden, staan in een lijst van geraadpleegde bronnen. In uitzonderlijke gevallen worden bronnen niet bij naam genoemd. Wie specifieke informatie uit dit document gebruikt, moet de bronverwijzing uit de bibliografie vermelden.

Publicatie of verspreiding van dit document is alleen mogelijk na schriftelijke toestemming van het Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen.

This COI-product has been written by Cedoca, the Documentation and Research Department of the CGRS, and it provides information for the processing of individual applications for international protection. The document does not contain policy guidelines or opinions and does not pass judgment on the merits of the application for international protection. It follows the Common EU Guidelines for processing country of origin information (April 2008) and is written in accordance with the statutory legal provisions.

The author has based the text on a wide range of public information selected with care and with a permanent concern for crosschecking sources. Even though the document tries to cover all the relevant aspects of the subject, the text is not necessarily exhaustive. If certain events, people or organisations are not mentioned, this does not mean that they did not exist.

All the sources used are briefly mentioned in a footnote and described in detail in a bibliography at the end of the document. Sources which have been consulted but which were not used are listed as consulted sources. In exceptional cases, sources are not mentioned by name. When specific information from this document is used, the user is asked to quote the source mentioned in the bibliography.

This document can only be published or distributed with the written consent of the Office of the Commissioner General for Refugees and Stateless Persons.

Inhoudstafel

Lijst van afkortingen	3
Inleiding.....	4
1. Korte geschiedenis	6
2. Huidige situatie van het conflict	9
3. Veiligheidssituatie in Oekraïne uitgezonderd de Donbas en de Krim	12
4. Strijdende partijen in de Donbas	14
4.1. Oekraïne.....	14
4.1.1. Reguliere eenheden	14
4.1.2. Vrijwilligersgroeperingen	16
4.2. Separatisten	17
4.2.1. Organisatie en politieke structuur	17
4.2.2. Strijdkrachten	19
4.3. Russische Federatie	21
5. Typologie van het geweld in de Donbas.....	22
5.1. Militair geweld	22
5.2. Ander conflictgelieerd geweld	26
5.3. Illegale detentie.....	27
5.3.1 Accountability	29
5.4. Ernst en frequentie	30
6. Doelwitten van het geweld in de Donbas.....	33
6.1. Algemeen	33
6.2. Doden en gewonden bij de burgers	35
7. Geografische spreiding van het geweld in de Donbas	40
8. Impact van het geweld op het dagelijkse leven in de Donbas	43
9. Verplaatsingen van de bevolking	49
9.1. Vluchtelingen	49
9.2. IDP's	50
Samenvatting	53
Bijlagen	54
Bibliografie.....	55

Lijst van afkortingen

AXO	<i>Abandoned explosive ordnance</i>
CES	Center for Eastern Studies
DVR	Donetsk Volksrepubliek
ERW	<i>Explosive remnants of war</i>
ICG	International Crisis Group
IED	<i>Improvised explosive devices</i>
IPHR	International Partnership for Human Rights
LVR	Lugansk Volksrepubliek
OSCE	Organization for Freedom and Co-operation in Europe
PACE	Parliamentary Assembly of the Council of Europe
SBU	<i>Sluzhba Bezpeky Ukraini (SBU)-Служба Безпеки України (СБУ)</i>
UXO	<i>Unexploded ordnance</i>

Inleiding

Het doel van dit onderzoek is een stand van zaken op te maken over de veiligheidssituatie in Oekraïne met uitzondering van het schiereiland de Krim. Het onderzoek gaat in op de periode 2015 – 2020 en richt zich in het bijzonder op de periode december 2019 – december 2020.

Bij het consulteren van de bronnen voor het onderzoek stelde Cedoca vast dat in de behandelde periode het overgrote deel van de incidenten zich voordoen in de regio Donbas in Oekraïne (zie *infra*). Het aantal veiligheidsincidenten in de rest van Oekraïne is volgens de bronnen veel beperkter. Aangezien de veiligheidsproblematiek zich vooral in de Donbas voordoet besteedt Cedoca het grootste deel van deze COI Focus aan deze regio. De situatie in de rest van Oekraïne behandelt Cedoca in een apart hoofdstuk.

Het eerste hoofdstuk van deze COI Focus licht de geschiedenis van het actuele conflict toe en het tweede hoofdstuk gaat in op de huidige situatie van het conflict in de Donbas. Het derde hoofdstuk handelt over de veiligheidssituatie in Oekraïne buiten de Donbas en de Krim. De daaropvolgende hoofdstukken gaan in op de situatie in de regio Donbas. Hierbij geeft hoofdstuk vier uitleg over de verschillende strijdende partijen. Vervolgens geven de hoofdstukken vijf, zes en zeven een overzicht van het geweld dat in de Donbas plaatsvindt, de doelwitten van dit geweld en de geografische spreiding. Hoofdstuk acht handelt over de impact op de bevolking. Het laatste hoofdstuk, nl. hoofdstuk negen, belicht de bevolkingsverplaatsingen in Oekraïne uitgezonderd de Krim.

Voor deze COI Focus gebruikte Cedoca in de eerste plaats bronnen die systematisch onderzoek uitvoeren naar de veiligheidssituatie in Oekraïne. Belangrijke organisaties hierbij zijn VN-agentschappen zoals het Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), het United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) en het Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). Daarnaast consulteerde Cedoca materiaal van internationale organisaties zoals de Organization for Freedom and Co-operation in Europe (OSCE), International Crisis Group (ICG), Center for Eastern Studies (CES) en de Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE). Verder werd ook informatie van lokale ngo's geraadpleegd zoals Kharkiv Human Rights Protection Group en Justice for Peace in Donbas.

Cedoca wil hierbij opmerken dat de berichtgeving over de veiligheidssituatie in de conflictzone in het oosten van Oekraïne niet volledig is. Sommige delen van deze zone zijn immers niet vrij toegankelijk voor externe organisaties zodat er slechts beperkte informatie beschikbaar is over de veiligheidssituatie in die gebieden.

De opsomming van incidenten in deze COI Focus is niet exhaustief en ze probeert dit ook niet te zijn. De feiten die worden aangehaald zijn enkel opgenomen omdat ze relevant zijn voor de inschatting van de veiligheidssituatie.

Cedoca volgt de veiligheidsomstandigheden in Oekraïne voortdurend op. Als er zich fundamentele wijzigingen of ontwikkelingen zouden voordoen die de situatie ter plaatse aanzienlijk veranderen, dan zal Cedoca deze COI Focus zo snel mogelijk bijwerken.

Tal van bronnen duiden het gebied in het oosten van Oekraïne waar tegenwoordig een conflict plaatsvindt vaak aan als de regio Donbas. De Donbas is een historische zone die het grensland van oostelijk Oekraïne en de Russische Federatie omvat, maar geen expliciete grenzen heeft. In Oekraïne gebruikt men de term meestal voor een gebied dat grote delen van de provincies Donetsk en Lugansk

omvat en een stuk van Dnepropetrovsk. Deze COI Focus gebruikt de term Donbas om de regio in de provincies Donetsk en Lugansk in Oekraïne aan te duiden waar op dit ogenblik een conflict plaatsvindt.¹

De transcriptie van het Cyrillisch gebeurde voornamelijk op basis van de translitteratiemethode van de Library of Congress.

¹ Suffragio, 18/04/2014, [url](#), Wikipedia, *Donbas*, s.d., [url](#)

1. Korte geschiedenis

In november 2013 ontstonden er op het Maidanplein in de Oekraïense hoofdstad Kiev protesten tegen de toenmalige president, Viktor Yanukovich, nadat die besloten had om een associatieverdrag met de Europese Unie niet te tekenen. Deze protesten leidden tot het instorten van de regering en de vlucht van Yanukovich naar de Russische Federatie in februari 2014. Een interim-regering onder leiding van Arseniy Yatsenyuk nam vanaf 27 februari 2014 het bestuur over. Deze regering werd geconfronteerd met een gewapende machtsovername in de Krim die zou leiden tot het inlijven van deze Oekraïense regio bij de Russische Federatie. Daarnaast ontstonden er vanaf maart 2014 in de oostelijke Oekraïense provincies Lugansk, Donetsk, Kharkiv en Dnepropetrovsk separatistische opstanden.² De regering van Yatsenyuk erfde volgens de non-profitonderzoeksorganisatie International Crisis Group (ICG) verzwakte ordediensten en legerstructuren, wat ertoe bijdroeg dat de machtsovername in de Krim en het opstarten van de separatistische beweging in de oostelijke provincies redelijk ongehinderd kon plaatsvinden. Volgens ICG en de ngo International Partnership for Human Rights (IPHR) werden deze opstanden actief gesteund en gestuurd door de Russische Federatie met zowel reguliere troepen als vrijwilligers. Zo waren er vanaf februari 2014 in Rusland oproepen aan vrijwilligers om naar Oekraïne te trekken om de Russischtalige bevolking te steunen.³ Het Poolse onderzoeksinstituut Center for Eastern Studies (CES) schrijft dat lokale Oekraïense oligarchen de opstanden eerst zagen als een mogelijkheid om hun positie te versterken, maar dat ze al snel buitenspel gezet werden. Rusland trok de controle over de republieken naar zich toe.⁴

Sinds maart 2014 heeft de Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE) een waarnemersmissie in Oekraïne.⁵

In het begin waren de separatistische opstanden gewelddoos. Zo werden er bijvoorbeeld treinsporen en wegen versperd om Oekraïense militaire transporten tegen te houden en werden wapendepots en grensposten geblokkeerd. Vanaf 13 maart 2014 vonden er in Donetsk en Kharkiv de eerste gewelddadige incidenten plaats waarbij dodelijke slachtoffers vielen. Een week later verklaarden pro-separatistische activisten dat ze een gewapende partizaneneenheid oprichtten om de regio te beschermen tegen de "illegitieme regering" in Kiev. Na de arrestatie van enkele separatistenleiders daalde het aantal acties in oostelijk Oekraïne. Hierop volgde een vernieuwde oproep tot separatisme vanwege nationalistische stemmen in Rusland waaronder de prominente nationalistische ideoloog Aleksandr Dugin. Dit leidde rond 12 april 2014 tot nieuwe opstanden in oostelijk Oekraïne. De separatisten slaagden er deze keer in om in een tiental steden de bestuurszetels over te nemen. De Oekraïense overheid verklaarde op 14 april 2014 officieel dat ze militaire acties ondernam tegen de separatisten. Ze voerde vervolgens een mislukte militaire tegenactie uit in de stad Slovyansk en gedurende twee weken vonden er meerdere incidenten plaats tussen separatisten en Oekraïense troepen waarbij de separatisten erin slaagden steeds meer terrein in te nemen.⁶

Volgens het VN-agentschap Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR) vond er vanaf de lente 2014 in de Donbas een instroom plaats van strijders vanuit de Russische Federatie. Daarnaast werden er vanuit de Russische Federatie ook munitie en zware wapens naar de Donbas gebracht wat de militaire slagkracht van de separatisten versterkte. Dit leidde tot het losbarsten van hevige gevechten waarbij ook zware wapens ingezet werden.⁷

² ICG, 14/05/2014, [url](#)

³ ICG, 14/05/2014, [url](#); ICG, 05/02/2016, [url](#) p. 1; IPHR, 07/10/2015, pp. 22-24, [url](#)

⁴ CES, 17/06/2015, [url](#)

⁵ PACE, 26/09/2016, p. 12, [url](#)

⁶ ICG, 14/05/2014, [url](#); OHCHR, 29/07/2016, p. 4, [url](#)

⁷ OHCHR, 03/06/2016, p. 6, [url](#)

Op 11 mei 2014 werd er een referendum georganiseerd in de zelfuitgeroepen republieken Donetsk Volksrepubliek (DVR) en Lugansk Volksrepubliek (LVR) waarbij respectievelijk 89 % en 96 % van de inwoners voor het oprichten van de onafhankelijke republieken stemden. Deze referenda worden algemeen als illegaal en frauduleus gezien, schrijven onder andere CES en het onafhankelijk tijdschrift Forbes.

Op 25 mei 2014 werd aangekondigd dat een Unie van de twee Volksrepublieken gecreëerd werd onder de naam Novorossiia. Deze unie werd geleid door Oleh Caryov en had de bedoeling om de volksrepublieken Lugansk en Donetsk samen te voegen. Dit lukte evenwel niet en in mei 2015 is ze opgeheven.⁸ Eind mei 2014 werd Petro Poroshenko verkozen als nieuwe president van Oekraïne.⁹ Op 17 juli 2014 werd een burgervliegtuig van Malaysia Airlines boven Donetsk neergeschoten met 298 doden tot gevolg.¹⁰

Op 5 september 2014 sloten Oekraïne, de separatisten en Rusland (de Trilaterale Contactgroep) onder toezicht van de OSCE een vredesovereenkomst, het zogenaamde Minsk Protocol, dat voorzag in een staakt-het-vuren en het creëren van een bufferzone. Op politiek vlak stond het Protocol lokale verkiezingen in de Donbas toe in december 2014 en voorzag het speciale rechten op economisch en cultureel vlak voor de separatistische gebieden. Het Protocol leidde tot een daling in de intensiteit van gevechten en de uitwisseling van een aantal gevangenen. In september 2014 nam Kiev een wet aan voor het toekennen van speciale rechten aan de Donbas. In november 2014 stopte Kiev echter met het uitbetalen van sociale uitkeringen en bijdragen voor de werking van staatsinstellingen in de Donbas. Tevens beval de Oekraïense Centrale Bank dat alle commerciële banken hun werking in de Donbas moesten opschorten.¹¹

In februari 2015 kwamen de leiders van Oekraïne, Rusland, Frankrijk en Duitsland samen in Minsk om een oplossing te vinden voor het conflict. Op 12 februari 2015 tekenden ze de zogenaamde Minsk II-overeenkomst die een route uitstippelde voor het oplossen van het conflict. Het akkoord voorzag op militair vlak onder meer in een staakt-het-vuren vanaf 15 februari 2015, het terugtrekken van zware wapens, uitwisselen van gevangenen, terugtrekken van buitenlandse strijders en hun materiaal. Op politiek vlak voorzag het akkoord in het verlenen van een speciaal statuut aan de separatistische gebieden in de Donbas en het terug onder Oekraïense controle brengen van de Russisch-Oekraïense grens in het oosten.¹²

CES schrijft dat na het ondertekenen van het akkoord de separatisten in de regio van het dorp Debaltseve nog een hevig offensief inzetten en de demarcatielijn zo in hun voordeel opschoven. Sindsdien is de intensieve militaire campagne gestopt, maar in de erop volgende maanden vonden er zowat dagelijks nog wederzijdse beschietingen plaats met artillerie, mortieren en geweevuur. Ook op politiek vlak was er weinig vooruitgang. Het Oekraïense parlement nam op 17 maart 2015 een wet aan die de Donbas territoriaal afbakt en plaatselijke verkiezingen voorziet, maar koppelde de uitvoering ervan aan voorafgaande voorwaarden. Zo moest Oekraïne zijn oostelijke grens terug zelf controleren, moesten de separatistische formaties ontwapend zijn en de Russische troepen zich hebben terugtrokken. Rusland oordeelde echter dat eerst de Oekraïense wet van kracht moest zijn vooraleer de voorwaarden voldaan konden worden. Hierdoor liep het hele proces vast.¹³

In de zomer van 2015 vonden er opnieuw diplomatieke initiatieven plaats die uitmondten in een nieuw akkoord voor een vernieuwd staakt-het-vuren vanaf 1 september 2015. Dit zorgde voor een tijdelijke

⁸ CES, 17/06/2015, [url](#); Forbes, 11/05/2014, [url](#); RUSI, 16/07/2019, p. 31, [url](#)

⁹ OHCHR, 29/07/2016, p. 4, [url](#)

¹⁰ OHCHR, 29/07/2016, p. 4, [url](#)

¹¹ CES, 06/02/2015, [url](#); OHCHR, 03/03/2016, [url](#)

¹² CES, 10/02/2016, [url](#); OHCHR, 09/12/2015, [url](#)

¹³ CES, 10/02/2016, [url](#)

daling van de intensiteit van de beschietingen langs de demarcatielijn, vooral in september en oktober 2015, maar veranderde verder weinig op het terrein of op politiek vlak.¹⁴

Minsk II voorziet op politiek vlak bijkomend dat Kiev een aanpassing aan de Oekraïense Grondwet aanneemt die verdere decentralisatie mogelijk maakt en een speciale autonome status aan de Donbas toekent. Een wetsvoorstel hiervoor botste in het parlement op hevige tegenkanting waardoor een akkoord uitbleef.¹⁵

Op 19-20 oktober 2016 zaten de Duitse, Franse, Russische en Oekraïense leiders in Berlijn samen voor overleg. Er werd afgesproken om een *roadmap* op te stellen om het Minsk-akkoord uit te voeren, de zogenaamde *Framework Decision*. De volgorde waarin de verschillende stappen uitgevoerd moeten worden, blijven behouden.¹⁶

Sinds januari 2017 blokkeren Oekraïense activisten de spoorweg tussen Oekraïne en de LVR waarlangs in de LVR ontgonnen kolen naar Oekraïne getransporteerd worden. De activisten waren gewapende veteranen van de Antiterroristische Operatie (ATO) campagne en leden van de oppositie. De Oekraïense autoriteiten ondernamen geen stappen tegen de activisten, die toenemende steun van de bevolking hadden. Op 15 maart 2017 besliste de Oekraïense Nationale Veiligheidsraad onder leiding van president Poroshenko om alle vrachtverkeer over de zogenaamde contactlijn¹⁷ op te schorten. CES meent dat Poroshenko niet de autoriteit had om tegen de activisten op te treden. Poroshenko was er zelf geen voorstander van en het kon ertoe leiden dat de DVR en LVR zich nog meer op de Russische Federatie zouden richten.¹⁸ Tijdens de redactie van de update van deze COI Focus in 2021 duurt deze blokkade voort. Volgens ICG heeft het vooral de humanitaire situatie in de separatistische gebieden verder verslechterd.¹⁹

Op 18 februari 2017 ondertekende de Russische president Vladimir Poetin een decreet volgens hetwelke de Russische autoriteiten documenten erkennen die de DVR en LVR uitreiken. Dit is in strijd met het Minsk-akkoord.²⁰

Op 4 oktober 2017 registreerde Poroshenko een wetsontwerp over het wettelijk statuut van de LVR en de DVR. De voornaamste elementen van de wet zijn: deze gebieden worden beschouwd als tijdelijk bezet door de Russische Federatie. Oekraïne erkent geen enkel document dat deze entiteiten uitreiken. Verder bevat de wet bepalingen over het herstellen van Oekraïense autoriteit over deze gebieden, wie er de leiding heeft over militaire operaties en regelingen voor het oversteken van de contactlijn.²¹

Op 7 oktober 2017 en 4 oktober 2018 ondertekende Poroshenko een wet voor het verlengen van de duur van een speciaal regime van het zelfbestuur van de DVR en de LVR, wat cruciaal is voor het Minsk-akkoord.²²

In mei 2018 besliste de Oekraïense regering om de gevechten in de Donbas niet meer aan te duiden als een ATO, maar als een *Joint Force Operation* (JFO) van het leger waarbij Oekraïne meer nadruk legde op de betrokkenheid van Rusland dat de "tijdelijk bezette gebieden" controleert.²³

Op 11 november 2018 vonden er in de DVR en de LVR verkiezingen plaats. In de DVR behaalde het zetelende hoofd, Puschilin, 60 % van de stemmen. In de LVR behaalde zijn evenknie, Pasechnik, 68 %

¹⁴ CES, 10/02/2016, [url](#); OHCHR, 09/12/2016, [url](#)

¹⁵ CES, 10/02/2016, [url](#)

¹⁶ ICG, s.d., [url](#); OSCE, 27/10/2016, [url](#); OSCE, 11/10/2016, [url](#)

¹⁷ De meeste bronnen duiden de feitelijke frontlijn in de Donbas aan met de term "contactlijn".

¹⁸ CES, 22/02/2017, [url](#); Carnegie Endowment (De Waal T.), 03/12/2018, p. 65, [url](#)

¹⁹ ICG, 01/10/2018, p. 17, [url](#); ICG, 03/09/2020, [url](#)

²⁰ CES, 22/02/2017, [url](#)

²¹ UNHCR, 23/11/2017, [url](#)

²² UNHCR, 23/11/2017, [url](#); US Aid, 10/2018, [url](#)

²³ RUSI, 16/05/2018, [url](#); OHCHR, 20/06/2018, p. 8, [url](#)

van de stemmen. In de beide parlementen behaalden de regerende partijen rond de 70 % van de stemmen. Oekraïne en de internationale gemeenschap veroordeelden de verkiezingen als in strijd met het Minsk-akkoord.²⁴

Op 26 november 2018 vaardigde president Poroshenko een decreet uit dat de staat van beleg uitriep in heel Oekraïne voor een periode van zestig dagen. Dit nadat de Russische marine drie schepen van de Oekraïense zeemacht in beslag nam aan de straat van Kerch. De UN High Commissioner of Human Rights beschouwde de gevangengenomen bemanning als krijgsgevangenen. Sinds juni 2017 vertraagde de Russische Federatie de doorgang van Oekraïense schepen door de straat naar de zee van Azov. Het Oekraïense parlement keurde het decreet goed tot een wet, maar verminderde de duur tot dertig dagen en dit enkel voor tien regio's die grenzen aan de separatistische gebieden. Het zag ook af van een mobilisatie.²⁵ Op 26 december 2018 eindigde de staat van beleg, waarna ze niet verlengd is.²⁶

2. Huidige situatie van het conflict

In maart-april 2019 vonden er presidentsverkiezingen plaats in Oekraïne, die in de tweede ronde met 73 % gewonnen zijn door Vladimir Zelenskiy, een voormalig acteur en politieke buitenstaander. De OSCE oordeelt dat de verkiezingen in het algemeen correct verliepen ondanks enkele tekortkomingen.²⁷ Zelenskiy maakte van vrede in de Donbas een van de belangrijke speerpunten van zijn campagne waarbij hij verklaarde tegen eind 2020 een vredesregeling te willen bereiken. Dit creëerde sterke verwachtingen in de Oekraïense maatschappij, stellen de onderzoeksinstituten Institut français des relations internationales (Ifri) en Ponars Eurasia.²⁸ Zelenskiy verklaarde dat een deal met Poetin mogelijk moest zijn, ijverde voor een duidelijker kader in het Minsk-akkoord en benadrukte dat er een helpende hand naar de Oekraïners in de DVR en LVR bereikt moet worden.²⁹

De Russische Federatie reageerde volgens Civic Monitoring niet verwelkomend op de verkiezing van Zelenskiy. Indicatief hiervoor is dat president Poetin in april 2019 een verordening ondertekende die het mogelijk maakt dat "personen die in bepaalde zones van de DVR en LVR verblijven" versneld een Russisch paspoort kunnen verkrijgen. De Oekraïense autoriteiten verklaarden hierop dat personen die volgens deze procedure de Russische nationaliteit verwerven hun Oekraïense nationaliteit niet verliezen.³⁰

Op 21 juli 2019 vonden er vervroegde parlementaire verkiezingen plaats in Oekraïne. De OSCE oordeelt dat de rechten en vrijheden gerespecteerd zijn en dat de campagne competitief verliep ondanks enkele tekortkomingen. De partij Dienaar van het Volk van Zelenskiy behaalde met 43 % van de stemmen 254 zetels in het parlement, een absolute meerderheid.³¹

Zelenskiy zette sterk in op het vinden van een oplossing voor de Donbas. Zo kwam het op 7 september 2019 tot een uitwisseling van 35 gevangenen tussen Oekraïne en Rusland. Dit werd gezien als een eerste stap naar nieuwe vredesonderhandelingen gepland voor december 2019. De uitwisseling vond wel pas plaats nadat Oekraïne instemde met de vrijlating van Volodymyr Tsemakh die aangeklaagd is

²⁴ Ukraine-Analysen nr. 209, 27/11/2018, [url](#); CES, 13/11/2018, [url](#); European Platform for Democratic Elections, 13/11/2018, [url](#)

²⁵ Novaya Gazeta, 26/11/2018, [url](#); CES, 27/11/2018, [url](#); Civic Monitoring, 09/11/2018, [url](#) p. 7; Congressional Research Service, 19/29/2019, pp. 19-20, [url](#)

²⁶ NBC, 29/12/2018, [url](#)

²⁷ OSCE, 20/11/2019, [url](#)

²⁸ Ifri, 10/2020, [url](#); Ponars Eurasia, 03/04/2020, p. 1, [url](#)

²⁹ Ponars Eurasia, 03/04/2020, p. 1, [url](#)

³⁰ OHCHR, 13/06/2019, p. 11, [url](#); Civic Monitoring, 14/02/2020, p. 6, [url](#)

³¹ OSCE, 20/11/2019, [url](#)

in het proces van het neergehaalde MH17 passagiersvliegtuig. In dezelfde lijn gaf Rusland op 18 november 2019 dan weer de drie Oekraïense marineschepen terug die het een jaar eerder in beslag nam.³² Oekraïne ondertekende op zijn beurt op 1 oktober 2019 de zogenaamde Steinmeierformule. De Steinmeierformule houdt in dat Oekraïne aan de DVR en de LVR de facto autonomie verleent om dan onder toezicht van de OSCE verkiezingen te houden volgens het Oekraïens recht zodra alle buitenlandse troepen de regio verlaten hebben. Indien de OSCE deze verkiezingen als rechtsgeldig beschouwt wordt de autonomie permanent. Oekraïne verwerft dan ook opnieuw controle over de grens van de DVR en LVR met Rusland. De VS-ambassadeur bij de OSCE, James Gilmore, oordeelt evenwel dat Russische troepen zich moeten terugtrekken om eerlijke verkiezingen toe te staan. Rusland ontkent dat het troepen in de regio heeft. In het kader van de vredesonderhandelingen trokken Oekraïense en separatistische troepen zich eind oktober - begin november 2019 op drie locaties van de contactlijn terug. Dit gebeurde met name ter hoogte van Zolote, Petrivske en Stanitsiya Lugansk. Op deze laatste locatie is ging al in juni 2019 een gedeeltelijke terugtrekking van start. Eind november 2019 stelde de OSCE vast dat men uit de ontruimde zones landmijnen verwijderde.³³

Volgens Ifri zette Zelenskiy voor de oplossing van het conflict in de Donbas sterker in op het welzijn van de bevolking waar zijn voorganger Poroshenko voornamelijk vanuit een veiligheidsperspectief handelde. Daarom ijverde Zelenskiy voor het uitwisselen van gevangenen, aanvaardde hij in principe de Steinmeierformule en stemde hij in met terugtrekkingen van troepen aan de contactlijn. Een deel van de Oekraïense maatschappij zag dit als concessies aan Rusland en het veroorzaakte protesten. Zo leidde de aanvaarding van de Steinmeierformule in oktober en december 2019 tot protestacties in Kiev en andere steden onder de slogan "Nee aan de capitulatie" en probeerde de oppositie er garen uit te spinnen. Deze acties sloegen niet aan bij de brede bevolking maar noopten Zelenskiy wel om zijn standpunten enigszins aan te passen en opnieuw enkele veiligheidselementen aan de Steinmeierformule toe te voegen. Zo eist Zelenskiy onder andere opnieuw dat er gezamenlijke controle door Oekraïense en separatistische eenheden aan de grens met Rusland moet zijn voor de formule in werking kan treden. Een ander voorbeeld van protesten is de weigering van vrijwilligersbataljons om zich in oktober 2019 op de afgesproken punten van de contactlijn terug te trekken. Zelenskiy zag zich genoodzaakt om persoonlijk naar de contactlijn te trekken om deze bataljons te overtuigen zich toch terug te trekken.³⁴

Aan de contactlijn zelf nam de OSCE in 2019 een geleidelijke daling waar van het aantal schendingen van het staakt-het-vuren tot oktober 2019 toen er volgens UNICEF een hoog aantal incidenten plaatsvond waardoor de Oekraïense autoriteiten het veiligheidsregime "geel" afkondigden en de separatisten het gevechtsregime "hoog".³⁵

Op 9 december 2019 vond er een samenkomst plaats tussen Poetin, Zelenskiy, Macron en Merkel in het zogenaamde Normandië-formaat. Tijdens deze ontmoeting stemden Poetin en Zelenskiy in met een uitwisseling van alle gevangenen. Daarnaast sprak men er een algemeen staakt-het-vuren af en tegen eind 2020 was er ook een terugtrekking op drie bijkomende punten aan de contactlijn voorzien. De gesprekken leverden ogenschijnlijk geen verdere doorbraken op.³⁶ Op 29 december 2019 is de gevangenenruil daadwerkelijk afgerond. De separatisten leverden 76 gevangenen uit aan Oekraïne in ruil voor 124 door Oekraïne vastgehouden personen. De uitwisseling was controversieel in Oekraïne

³² The Moscow Times, 7/09/2019, [url](#); Reuters, 18/11/2019, [url](#)

³³ Deutsche Welle, 27/11/2019, [url](#); Deutsche Welle, 01/10/2019, [url](#); RFE, 12/11/2019, [url](#); OSCE, 29/11/2019, [url](#); OSCE, 15/11/2019, [url](#); OSCE, 18/10/2019, [url](#); Ponars Eurasia, 03/04/2020, p. 2, [url](#); House of Commons Library, 25/06/2020, p. 7, [url](#)

³⁴ Ifri, 10/2020, [url](#); Ponars Eurasia, 03/04/2020, pp. 2-4, [url](#)

³⁵ UNICEF, 20/11/2019, [url](#); OSCE, 29/10/2019, [url](#); OSCE, 11/07/2019, [url](#); OSCE, 18/04/2019, [url](#); OSCE, 04/11/2019, [url](#)

³⁶ Meduza, 10/12/2019, [url](#); New Times, 10/12/2019, [url](#)

omdat ook enkele Oekraïense politiemannen uitgeleverd zijn die verdacht worden van het doden van betogers tijdens de Euromaidanprotesten in 2014.³⁷

Op 26 februari 2020 verklaarde de Russische minister van Buitenlandse Zaken, Lavrov, dat Kiev de engagementen van de top van 9 december 2019 niet vervulde en dat nieuw overleg daardoor uitgesloten is.³⁸ Desondanks tekenden de hoofden van de Russische en Oekraïense presidentiële administratie op 11 maart 2020 een protocol voor een nieuw adviesorgaan voor de Minsk Trilaterale Contactgroep (TCG) die niet-bindende aanbevelingen kan opstellen. In mei-juni 2020 hield ze overlegmomenten die op 23 juli 2020 uitmondde in een nieuw staakt-het-vuren. De overeenkomst ging in op 27 juli 2020 en voorziet ook een mechanisme voor het melden van schendingen, verbiedt zware wapens in burgerzones en provocerende verkenningssmissies. Verder voorzien het de opening van een nieuwe grensovergang met de LVR.³⁹

Aan de contactlijn nam het aantal geweldsincidenten in het eerste kwartaal van 2020 opnieuw verder af met 25 % ten aanzien van het voorgaande kwartaal volgens waarnemingen van de OSCE. De daling zette zich geleidelijk voort tot het staakt-het-vuren van 27 juli 2020 toen er zich een scherpe afname voordeed. Waar er in juli 2020 nog 12.755 schendingen van het staakt-het-vuren waargenomen werden nam dit in augustus en september 2020 af tot respectievelijk 605 en 617. Deze periode van staakt-het-vuren is de langstdurende sinds het begin van het conflict en in deze periode nam de OSCE voor de eerste keer een periode van dertien aaneensluitende dagen zonder geweldsincidenten in de Donbas.⁴⁰

Op 16 april 2020 vond er nog gevangenenruil plaats waarbij Kiev veertien gevangenen uitruilde voor twintig gevangenen van de separatisten.⁴¹

Op 25 oktober 2020 vonden er lokale verkiezingen plaats in Oekraïne. Deze vonden niet plaats in de DVR- en LVR-gebieden en omwille van veiligheidsredenen evenmin in gemeentes nabij de contactlijn.⁴²

Op 4 november 2020 kwam de TCG tot de overeenkomst om troepen aan vier punten van de contactlijn terug te trekken: nabij Hryhorivka in de regio Donetsk en nabij Slovyanoserb'sk, Petrivka en Nyzhnoteple in de regio Lugansk. Een Oekraïens voorstel binnen de TCG voor een stappenplan voor verdere demilitarisatie, het verwerven van controle op de buitengrenzen door Kiev en latere verkiezingen in de separatistische zones werd door Rusland en de separatisten verworpen.⁴³

Op 11 december 2020 verklaarde de procureur van het Internationaal Strafhof van Den Haag dat ze haar vooronderzoek naar de situatie in Oekraïne afgesloten heeft en dat er voldoende objectieve elementen zijn om een officieel onderzoek door het Hof naar de situatie in Oekraïne te openen. Volgens de procureur is er een redelijke basis om aan te nemen dat er in de conflictsituatie in Oekraïne oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid begaan zijn. De procureur onderscheidt hier drie clusters: misdaden begaan tijdens vijandelijkheden, misdaden begaan tijdens detenties en misdaden begaan in de Krim.⁴⁴

Op 12 januari 2021 was Dmitriy Kozak, de politieke adviseur van Vladimir Poetin voor de Donbas, in Berlijn om een nieuwe vergadering van het zogenaamde Normandië-formaat voor te bereiden. Deze

³⁷ Interfax, 30/12/2019, [url](#)

³⁸ ICG, *Crisis Watch, Ukraine, December 2019-December 2020*, s.d., [url](#)

³⁹ ICG, *Crisis Watch, Ukraine, December 2019-December 2020*, s.d., [url](#); OHCHR, 22/09/2020, p. 6, [url](#)

⁴⁰ OSCE, 23/07/2020, [url](#); OSCE, 20/10/2020, [url](#)

⁴¹ ICG, *Crisis Watch, Ukraine, December 2019-December 2020*, s.d., [url](#)

⁴² ICG, *Crisis Watch, Ukraine, December 2019-December 2020*, s.d., [url](#)

⁴³ ICG, *Crisis Watch, Ukraine, December 2019-December 2020*, s.d., [url](#)

⁴⁴ Internationaal Strafhof van Den Haag, 11/12/2020, [url](#)

vergadering is voor twee weken later gepland en vindt plaats op het niveau van de politieke adviseurs en de verschillende ministeries van Buitenlandse Zaken.⁴⁵

3. Veiligheidssituatie in Oekraïne uitgezonderd de Donbas en de Krim

In dit hoofdstuk inventariseerde Cedoca de voornaamste gewelddadige incidenten buiten de Donbas en de Krim in de periode tussen de machtswisseling in Oekraïne eind februari 2014 en december 2020. Het gaat niet om een exhaustieve lijst maar om een overzicht van de ergste (die slachtoffers veroorzaakten) en de belangrijkste incidenten voor de beoordeling van de veiligheidssituatie. De geraadpleegde bronnen worden vermeld in de inleiding van deze COI Focus. Een bijzonder belangrijke bron zijn de bulletins van de OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine. Op 26 maart 2014 begon de OSCE met haar Special Monitoring Mission (SMM) in Oekraïne. Op dit ogenblik omvat zij ongeveer 700 internationale civiele waarnemers die worden bijgestaan door het lokale personeel en zijn opgesteld over het hele Oekraïense grondgebied. Als een van de taken waarin haar mandaat voorziet, verzamelt de SMM informatie over de veiligheidssituatie en over elk incident in verband met eventuele schendingen van de beginselen van de OSCE, waaronder het respect voor de rechten van de mens en van de nationale minderheden. De SMM publiceert dagelijks bulletins op de website van de OSCE.⁴⁶

Op 2 mei 2014 stierven in Odessa 42 personen in een brand en bij confrontaties tussen betogers.⁴⁷ Na deze datum en tot de herfst van 2015 werden in de stad Odessa minstens 20 bomaanslagen gepleegd, hoofdzakelijk sabotagedaden tegen de infrastructuur van de stad, maar er viel geen enkel slachtoffer. In 2016 (tot 1 november) vermeldde de OSCE Special Monitoring Mission (SMM) slechts één ontploffing. Deze veroorzaakte alleen materiële schade.⁴⁸ Enkele betogingen gaven aanleiding tot spanningen of schermutselingen in 2016, met name op 10 april 2016, toen betogingen ter herdenking van de bevrijding van Odessa in 1944 aanleiding gaven tot vechtpartijen tussen leden van de "pro-Maidan-" en van de "anti-Maidan-groep", waarbij enkele personen lichtgewond werden.⁴⁹ De *Odessa Pride* op 10 augustus 2016 en betogingen voor en tegen de burgemeester van Odessa op 29 september 2016 werden ook gekenmerkt door kleinere incidenten.⁵⁰

In de *oblast*⁵¹ Kharkiv vonden in 2014 en 2015 minstens vijftien bomaanslagen plaats. Bij twee ervan vielen gewonden (in november 2014⁵² en januari 2015⁵³), terwijl op 22 februari 2015 twee personen werden gedood en verschillende anderen gewond raakten door een bomexplosie tijdens een betoging.⁵⁴ In 2016 (tot 1 november) meldde de SMM slechts twee explosies, waarvan één met geringe materiële schade. Daarbuiten vermeldde de SMM geen enkel gewelddadig incident.⁵⁵

Op 11 juli 2015 vielen in Mukachevo in de *oblast* Zakarpatska bij een vuurgevecht tussen leden van de nationalistische beweging Pravyi Sektor en politieagenten drie doden en verschillende gewonden.⁵⁶ De door Cedoca geraadpleegde bronnen meldden geen ander incident in deze provincie. Op 26 juni

⁴⁵ Ria Novosti, 12/01/2021, [url](#)

⁴⁶ OSCE, 25/03/2015, [url](#)

⁴⁷ BBC News, 06/05/2014, [url](#)

⁴⁸ OSCE, s.d., [url](#)

⁴⁹ OSCE, 11/04/2016, [url](#)

⁵⁰ OSCE, 22/09/2016, [url](#)

⁵¹ Oekraïense administratieve regio

⁵² OSCE, 11/11/2014, [url](#)

⁵³ OSCE, 22/01/2015, [url](#)

⁵⁴ OSCE, 27/02/2015, [url](#)

⁵⁵ OSCE, s.d., [url](#)

⁵⁶ RFE/RL, 13/07/2015, [url](#)

2017 werden vier leden van Pravyi Sektor voor dit incident veroordeeld tot drie jaar en acht maanden gevangenisstraf. Ze kwamen dadelijk vrij omdat de voorhechtenistermijn in Oekraïne heden dubbel telt en ze in hun voorhechtenis al het equivalent van de opgelegde straf uitzaten.⁵⁷

In Kiev werden op 31 augustus 2015 drie agenten van de veiligheidstroepen gedood en talrijke personen gewond bij geweld tijdens een betoging.⁵⁸ Andere betogingen gaven aanleiding tot kleinschalige incidenten in 2015 maar zonder slachtoffers te veroorzaken. Op 20 februari 2016 gaf een betoging aanleiding tot talrijke daden van vandalisme.⁵⁹ De SMM meldt enkele kleinere incidenten (schermutselingen, vandalisme) en spanningen tijdens talrijke andere betogingen en bijeenkomsten in Kiev in 2016.⁶⁰ Op 20 juli 2016 werd de journalist Pavel Sheremet gedood bij een bomexplosie in zijn wagen.⁶¹

In de *oblasten* Dnipropetrovsk en Zaporizhia veroorzaakten enkele ontploffingen in 2015 materiële schade maar geen slachtoffers. De geraadpleegde bronnen meldden geen incident in deze *oblasten* in 2016 (tot 1 november).

In de *oblast* Lviv vonden in 2014 en 2015 tientallen valse bomalarmen plaats. In juli 2015 werden twee politieagenten door ontploffingen verwond.⁶² De geraadpleegde bronnen melden er geen enkel opmerkelijk incident in 2016 (tot 1 november).

Bij anticorruptieprotesten in Kiev op 17 oktober 2017 raakten vier personen gewond bij geweld tussen betogers en de ordediensten.⁶³

Op 15 november 2018 trof een molotovcocktail de Sint-Andreskerk in Kiev.⁶⁴

Bij een optocht van transseksuelen in Kiev in november 2018 vielen extreemrechtse activisten de betoging aan. Twee demonstranten en een Canadese journalist raakten hierbij gewond. De politie greep niet in.⁶⁵

Op 9 februari 2019 kwam het in Kiev tot schermutselingen tussen betogers van de extreemrechtse jeugdorganisatie C14 en de politie. Meerdere personen raakten gewond en tientallen zijn gearresteerd.⁶⁶

Op 22 oktober 2019 ontplofte er om 23 uur in de Poesjkinstraat in Kiev een granaat waardoor twee mannen om het leven kwamen en een vrouw gewond raakte. De oorzaak en het doel van de ontploffing zijn niet duidelijk volgens de ordediensten.⁶⁷

OHCHR meldt dat er zich in de aanloop naar de lokale verkiezingen van oktober 2020 meerdere geweldsincidenten voordeden ten aanzien van politieke actoren en eigendommen van politieke actoren en partijen. De daders waren veelal leden van extreemrechtse groepen en richtten zich vooral tegen de politieke partijen Shariya en Oppositie Platform Za Zhittya. De meeste daders zijn niet voor het gerecht gebracht. Daarnaast vonden er in 2020 ook enkele fysieke aanvallen plaats tegen deelnemers van LGBT-optochten in Oekraïne.⁶⁸

⁵⁷ Ukraine-Analysen nr. 188, 27/09/2017, [url](#)

⁵⁸ BBC News, 01/09/2015, [url](#)

⁵⁹ OSCE, 22/02/2016, [url](#)

⁶⁰ OSCE, s.d., [url](#)

⁶¹ Reuters, 20/07/2016, [url](#)

⁶² OSCE, 15/07/2015, [url](#)

⁶³ BBC News, 17/10/2017, [url](#)

⁶⁴ Ukraine-Analysen nr. 209, 27/11/2018, [url](#)

⁶⁵ Ukraine-Analysen nr. 209, 27/11/2018, [url](#)

⁶⁶ Laender-Analysen, s.d., [url](#)

⁶⁷ Laender-Analysen, s.d., [url](#)

⁶⁸ OHCHR, 01/11/2020, p. 4, [url](#)

4. Strijdende partijen in de Donbas

4.1. Oekraïne

4.1.1. Reguliere eenheden

4.1.1.1. Oekraïense leger

Bij het uitbreken van gewapende acties begin 2014 was het Oekraïense leger volgens het Britse militaire Royal United Services Institute (RUSI) en CES niet in staat om snel te reageren. Het grootste deel van de Oekraïense legereenheden was in het westen van het land gestationeerd en het beschikte over beperkte mogelijkheden om snel grootschalige troepenverplaatsingen te organiseren. Daarbij komt dat de Oekraïense strijdkrachten lang een tekort aan financiële middelen hadden waardoor ze weinig gevechtstraining hielden.⁶⁹

Begin 2015 telde het Oekraïense leger 150.000 manschappen, waarvan er 35.000 gevechtsklaar waren volgens het nieuwsmagazine Foreign Policy. Eind 2015 is de troepensterkte opgevoerd tot 240.000 man en in 2018 bedraagt het 204.000 militairen en 46.000 burgers. In 2020 heeft Oekraïne 209.000 actieve manschappen.⁷⁰

Verschillende bronnen zijn het erover eens dat de huidige Oekraïense militaire eenheden er sterk op vooruitgegaan zijn tegenover de gedemoraliseerde eenheden in het begin van het conflict.⁷¹ Daarnaast verwierf het Oekraïense leger sinds 2014 ook een substantiële hoeveelheid nieuw materiaal en moderniseerde het bestaande materiaal. Hierbij streefde het leger naar materiaal dat geschikt is voor samenwerking met NAVO-troepen.⁷² In de periode 2014 – juni 2019 ontving het voor 1,5 miljard dollar militaire steun van de VS.⁷³

Op 2 november 2016 verklaart de Oekraïense president Poroshenko dat er vanaf dan geen dienstplichtige Oekraïense militairen meer actief zijn in de conflictzone in de Donbas maar enkel contractsoldaten en vrijwilligers. Volgens CES sluiten in 2016 69.000 personen een contract af bij het Oekraïense leger, waarvan 7.500 officieren. In de eerste drie maanden van 2017 sluiten nog eens 7.000 personen een contract bij het leger af. Half 2017 bedraagt het aantal contractsoldaten in het Oekraïense leger 159.000 man wat ongeveer 80 % van de voltijdse bezetting van 204.000 manschappen bedraagt. In 2017 tekenen er 30.700 Oekraïners een contract bij het leger, in 2018 zijn dat er 27.000 waarvan 1.700 officieren. Zowat 80 % van de contractsoldaten vernieuwt volgens Atlantic Council zijn contract niet na de eerste termijn.⁷⁴ Daarnaast heeft het leger een snel inzetbare reserve van 193.000 reservisten.⁷⁵ De reservisten zijn onderverdeeld in OR-1 en OR-2. De OR-1 bevat

⁶⁹ Royal United Services Institute, 27/03/2014, [url](#); CES, 07/07/2017, [url](#)

⁷⁰ Foreign Policy, 04/03/2015, [url](#); McClatchy DC, 09/11/2016, [url](#); International Institute for Strategic Studies, 13/02/2018, p. 212, [url](#); Atlantic Council, 22/02/2019, [url](#); International Institute for Strategic Studies, 23/02/2020, p. 183, [url](#)

⁷¹ ICG, 18/07/2016, p. 9, [url](#); Atlantic Council, 22/02/2019, [url](#); National Interest, 21/07/2019, [url](#); Galeotti M., 2019, pp. 41-46

⁷² Ukraine Today, 20/10/2016, [url](#); McClatchy DC, 09/11/2016, [url](#); Carnegie Endowment, 07/12/2015, [url](#); Atlantic Council, 09/02/2016, [url](#); International Institute for Strategic Studies, 13/02/2018, pp. 179-180, [url](#); Atlantic Council, 22/02/2019, [url](#); National Interest, 21/07/2019, [url](#); Galeotti M., 2019, pp. 44-46; International Institute for Strategic Studies, 23/02/2020, p. 211; [url](#)

⁷³ Congressional Research Service, 19/29/2019, p. 30, [url](#)

⁷⁴ Atlantic Council, 22/02/2019, [url](#)

⁷⁵ Ukraine Today, 02/11/2016, [url](#); Ukraine Today, 20/10/2016, [url](#); CES, 07/07/2017, pp. 15-16, [url](#); Korrespondent, 06/11/2018, [url](#)

reservisten met reële gevechtservaring en telt 100.000 manschappen. Men roept ze op gezette tijden op voor trainingssessies. OR-2 bevat alle mannen die geschikt zijn voor militaire dienst.⁷⁶

Het conflict in de Donbas leidde tot het creëren van zeventien nieuwe gevechts- en logistieke militaire brigades en de oprichting van een operationeel-strategisch hoofdkwartier dat verantwoordelijk is voor alle gevechtshandelingen. Dit laatste is een primeur voor het Oekraïense leger.⁷⁷ Daarnaast richtte men een speciaal getrainde militaire eenheid in die sinds de tweede helft van 2017 operaties uitvoert. Naast gevechtsgroepen, het 3de en 8ste *Special Purpose regiment*, telt deze eenheid ook een sterk uitgebouwde afdeling die gericht is op psychologische oorlogsvoering.⁷⁸

Volgens de defensie-expert Mark Galeotti hebben de grondtroepen in 2019 zo'n dertien brigades ontplooid in de Donbas. Daarnaast heeft de luchtmacht ook zeven eenheden van lichte infanterie in de regio en is er ten slotte een apart *Special Forces* commando van 4.000 manschappen actief.⁷⁹

4.1.1.2. Nationale Garde

De Nationale Garde is een eenheid die valt onder het ministerie van Binnenlandse Zaken. Ze werd eerst opgericht in 1991 en had officieel de functie van oproercontrole, bescherming van instellingen en bijstand leveren aan andere ordediensten. De Garde werd ontbonden in 2000. In maart 2014 werd de Nationale Garde opnieuw in het leven geroepen door waarnemend Oekraïens president Oleksandr Turchynov en het parlement. In mei 2014 telde de Nationale Garde drie bataljons met aan het hoofd commandant Stepan Poltorak. Eind december 2015 benoemde president Poroshenko de luitenant-generaal Yuriy Allorov tot nieuwe bevelhebber van de Nationale Garde.⁸⁰ Na een opleiding van ongeveer twee maanden stuurde men eenheden van de Nationale Garde naar de conflictzone in de Donbas. Daar bleek echter dat ze te licht bewapend waren en na een wetwijziging van februari 2015 kon de Nationale Garde ook over zware wapens beschikken. In de lente van 2015 kregen eenheden van de Nationale Garde trainingen van VS-militairen en in juni 2016 kreeg de Nationale Garde een nieuwe operationele gevechtsbrigade, de 4de Snelle Respons Brigade, die beschikt over tanks en artillerie.⁸¹ In 2018-2019 nam hun aantal toe tot minstens negen brigades en verschillende andere eenheden.⁸² Sinds 2015 is hun opdracht echter enigszins verschoven en zet men hen meer in voor bewakings- en patrouilleopdrachten achter het front. Dit neemt niet weg dat sommige eenheden van de Nationale Garde nog opdrachten aan het front uitvoeren. Zo zijn een aantal eenheden van de Nationale Garde met in totaal een 5.000-tal manschappen tot in 2019 actief in de Donbas.⁸³ Op 28 november 2018 verklaart het hoofd van de generale staf van het Oekraïense leger, generaal-majoor Rodion Timoshenko, dat het leger enkele eenheden van de Nationale Garde onder zijn gezag krijgt.⁸⁴ In 2020 telt de Nationale Garde zo'n 46.000 manschappen.⁸⁵

⁷⁶ International Institute for Strategic Studies, 13/02/2018, p. 180, [url](#)

⁷⁷ CES, 07/07/2017, pp. 19-20, [url](#)

⁷⁸ CES, 07/07/2017, p. 21, [url](#); International Institute for Strategic Studies, 13/02/2018, p. 179, [url](#)

⁷⁹ Galeotti M., 2019, p. 46

⁸⁰ Ukraine Today, 03/06/2016, [url](#); President of Ukraine, 30/12/2015, [url](#)

⁸¹ Ukraine Today, 03/06/2016, [url](#); President of Ukraine, 30/12/2015, [url](#)

⁸² Novoe Vremya, 26/03/2018, [url](#); National Guard of Ukraine, s.d., [url](#)

⁸³ Open Dialog, 18/05/2015, [url](#); Global Security, 03/04/2015, [url](#); Defence 24, 25/08/2016, [url](#); 24 Kanal, 26/03/2018, [url](#); National Guard of Ukraine, s.d., [url](#); Galeotti M., 2019, p. 52

⁸⁴ Censor, 28/11/2018, [url](#)

⁸⁵ International Institute for Strategic Studies, 23/02/2020, p. 214; [url](#)

4.1.2. Vrijwilligersgroeperingen

In de Donbas strijden aan de zijde van de reguliere Oekraïense troepen verschillende vrijwilligersbataljons mee. Volgens het analytische Ukraine-Analysen en Open Dialog ontstonden meerdere van deze eenheden uit de Maidanbeweging die tot de val van de Oekraïense president Yanukovich leidde in februari 2014. Na de vlucht van Yanukovich heeft Rusland zeer snel de controle over de Krim overgenomen en ontstonden er separatistische opstanden in Oost-Oekraïne. Voor sommige Oekraïners toonde het verlies van de Krim dat het Oekraïense leger niet in staat was zijn taak te vervullen. Hierop werden er verschillende vrijwilligerseenheden gevormd om in de Donbas tegen de separatisten op te komen. De Britse krant *The Guardian* schrijft dat het tijdelijk bestuur in Kiev het vormen van deze vrijwilligerseenheden ook aangreep om de extremistische groepen die bij de Maidanbeweging ontstonden naar Oost-Oekraïne te sturen en aan de zijde van reguliere troepen te strijden.⁸⁶ Deze groepen waren immers potentieel ontwrichtend voor de politieke situatie in Kiev. Deze actie werd geleid door Andrey Purubiy, toenmalig hoofd van de Oekraïense Nationale Veiligheids- en Defensieraad. Volgens de defensie-expert Mark Galeotti zijn er in totaal een vijftigtal vrijwilligersbataljons gevormd, waarvan sommigen slechts zeer kort bestonden en anderen tot heden actief zijn.⁸⁷ Oorspronkelijk streden de vrijwilligersgroeperingen ongecontroleerd naast de Oekraïense troepen, maar tegen de lente van 2015 waren zowat alle vrijwilligersbataljons formeel ondergebracht in de reguliere structuren van de Nationale Garde, het ministerie van Binnenlandse Zaken (politie) of het ministerie van Defensie. Volgens Ukraine-Analysen vertonen de vrijwilligersgroeperingen in de praktijk nog een grote mate van onafhankelijkheid en volgens Open Dialog weigerden sommige groepen zoals Pravyi Sektor om onder de bevoegdheid van officiële structuren te vallen.⁸⁸ CES schrijft in 2017 dat Pravyi Sektor nog steeds onafhankelijk werkt en dat de autoriteiten hen tolereren. De paramilitaire groep Azov is ondertussen een onderdeel van de Nationale Garde, maar heeft daarbinnen nog een zekere autonomie en een eigen netwerk van trainingscentra.⁸⁹ Daarnaast heeft Azov ook een Nationale Militie opgericht die bestaat uit een duizendtal manschappen en in verschillende steden politietaken op zich neemt. Ze zeggen op te treden tegen straatcriminaliteit en drugshandel, maar nemen daarnaast ook deel aan extreemrechtse betogingen waarbij ze vaak geweld gebruiken. Atlantic Council schrijft dat de scheidingslijn tussen het regiment Azov en de bredere beweging die ze vertegenwoordigt niet altijd duidelijk is.⁹⁰

In oktober 2018 schrijft ICG dat de vrijwilligersbataljons officieel ondergebracht zijn in de structuur van het Oekraïense leger, maar dat sommigen nog wel eigen schietbanen beheren en eigen insignes dragen.⁹¹ Ukraine-Analyse schrijft in september 2018 dat de vrijwilligersbataljons in de praktijk nog een sterke autonomie hebben door eigen financiering, logistiek en rekrutering. Galeotti vermeldt in 2019 dat de vrijwilligerseenheden wel in de structuren van Defensie en het ministerie van Binnenlandse Zaken opgenomen zijn, maar dat ze vaak hun eigen identiteit behouden en dat een beperkt aantal van hen tot zekere hoogte een operationele autonomie behouden.⁹²

Hieronder volgt een kort overzicht van de voornaamste vrijwilligersbataljons⁹³:

- Aidar: Opgericht in mei 2014, valt onder het ministerie van Defensie en telt ongeveer 500 man. In 2015 was het formeel ontbonden en enkel een beperkt deel van de oorspronkelijke leden is opgenomen door Defensie.

⁸⁶ The Guardian, 13/05/2013, [url](#)

⁸⁷ Galeotti M., 2019, p. 53

⁸⁸ Ukraine-Analysen, 29/04/2015, [url](#); Ukraine-Analysen, 30/06/2016, [url](#); Open Dialog, 18/05/2015, [url](#); Revue d'études comparatives Est-Ouest, 2018/2, 2, (Puglisi R.), [url](#)

⁸⁹ CES, 28/11/2017, p. 109, [url](#)

⁹⁰ Ukraine-Analysen nr. 205, 25/09/2018, p. 3, [url](#); Atlantic Council, 19/03/2020, [url](#)

⁹¹ ICG, 01/10/2018, p. 19, [url](#)

⁹² Ukraine-Analysen nr. 205, 25/09/2018, p. 2, [url](#); Galeotti M., 2019, p. 52

⁹³ Ukraine-Analysen, 29/04/2015, [url](#); Russia Direct, 18/08/2015, [url](#); Open Dialog, 18/05/2015, [url](#); OHCHR, 03/06/2016, p. 5, [url](#); CES, 28/11/2017, p. 108, [url](#); Galeotti M., 2019, pp. 54-56

- Azov: Opgericht in mei 2014 vanuit de groepering Patriot van Oekraïne, een paramilitaire extremistische groep die opkomt voor blanke suprematie en autoritarisme. De commandant is Andrey Biletsky. De groepering was sterk betrokken bij de strijd om de stad Mariupol. Ze valt als een speciale eenheid onder de Nationale Garde.⁹⁴
- Dnipro-1: Opgericht in april 2014 door de oligarch Igor Kolomoysky. Het valt onder het ministerie van Binnenlandse zaken en telt ongeveer 4.000 man. Nam deel aan gevechten in de conflictzone, maar doet eveneens ordehandhaving in steden. In 2015 wordt Yuryy Bereza genoemd als commandant. Hij is lid van het Oekraïense parlement.
- Donbas: Opgericht in april 2014 als een defensieve eenheid in de regio Donbas zelf, wat echter mislukte. Eerst geleid door Semen Semenchenko die dan overstapte naar het Oekraïense parlement en opgevolgd werd door Vyacheslav Vlasenko. Het bataljon valt onder de Nationale Garde en telt ongeveer 600 man. Een deel van deze gevechtseenheid valt sinds januari 2015 onder het ministerie van Defensie.
- Pravyi Sektor: Opgericht in juli 2014. In 2015 wordt Dmitry Yarosh genoemd als commandant. Hij is lid van het Oekraïense parlement en vroeger leider van de extreemrechtse organisatie Trizub (Drietand). Officieel valt dit bataljon onder het ministerie van Defensie maar volgens OHCHR en CES handelt de eenheid buiten de bevelstructuur van het Oekraïense leger.
- Sint-Maria bataljon: Een vrijwilligersbataljon met een uitgesproken christelijke ideologie. In 2015 is de commandant Aleksey Serdyk.
- Sich bataljon: In juni 2014 opgericht door de extreemrechtse politieke partij Svoboda. De eenheid telt een vijftigtal man. Het Sich bataljon nam deel aan gevechten en doet eveneens aan ordehandhaving in onder andere de stad Slavyansk. Het is ondergebracht bij het Kiev Speciale Patrouilleregiment van de Nationale Garde.

Sommige vrijwilligersbataljons, zoals Aidar en Azov zijn van een extreemrechtse strekking en leden ervan worden verdacht van het plegen van oorlogsmisdaden.⁹⁵

4.2. Separatisten

4.2.1. Organisatie en politieke structuur

Het huidige hoofd van de Donetsk Volksrepubliek (DVR) is Denis Pushilin. Hij nam het roer over van Aleksandr Zakharchenko die op 31 augustus 2018 om het leven kwam bij een onopgehelderde aanslag in Donetsk. Het hoofd van de Lugansk Volksrepubliek (LVR) is Leonid Pasechnik. Hij was tot 25 november 2017 minister van Veiligheid in de LVR en wist toen via een gewapende coup zijn voorganger, Igor Plotnitskiy, te verdrijven.⁹⁶ Volgens CES, Carnegie Endowment, het project Civic Monitoring en de European Council on Foreign Relations controleert Moskou de leiders van de DVR en de LVR. Zakharchenko had mogelijk nog enige autonomie, maar Pushilin beschouwt men als zeer Moskougetrouw. Freedom House voegt daar nog aan toe dat beide gebieden financieel en militair volledig afhankelijk zijn van Moskou.⁹⁷

Volgens ICG verliep het creëren van een coherent bestuur in de DVR en de LVR in het begin zeer moeizaam en voerden resten van Oekraïense instellingen grotendeels het dagelijks bestuur uit.⁹⁸ OHCHR, UNHCR, Carnegie Endowment en CES merken hierover op dat er binnen de DVR en de LVR wel gewerkt wordt aan de uitbouw van parallelle bestuursstructuren met een eigen regelgeving. Dit geldt in de eerste plaats voor de ordediensten en het justitiesysteem. Daarnaast worden er ook een

⁹⁴ CES, 28/11/2017, p. 108, [url](#); Galeotti M., 2019, p. 55

⁹⁵ Ukraine-Analysen, 29/04/2015, [url](#)

⁹⁶ ICG, 05/02/2016, p. 6, [url](#); CES, 29/11/2017, [url](#); Civic Monitoring, 09/11/2018, pp. 3-4, [url](#)

⁹⁷ European Council on Foreign relations, 01/09/2016, [url](#); CES, 29/11/2017, [url](#); Civic Monitoring, 09/11/2018, p. 3, [url](#); CES, 03/09/2018, [url](#); CES, 13/11/2018, [url](#); Carnegie Endowment (De Waal T.), 03/12/2018, [url](#) pp. 61-62; Civic Monitoring, 14/02/2020, p. 4, [url](#); Freedom house, 04/03/2020, [url](#)

⁹⁸ ICG, 05/02/2016, p. 6, [url](#); CES, 17/06/2015, [url](#)

eigen grondwet, staatssymbolen en nummerplaten in het leven geroepen.⁹⁹ Formeel is er een democratische structuur, met een parlement, rechtbanken en een uitvoerende macht geleid door de president en een ministerkabinet. Civic Monitoring en Freedom House vermelden evenwel dat er in de praktijk geen enkele vorm van politiek pluralisme en geen vrije meningsuiting is. Enkel personen die het idee van onafhankelijkheid of integratie in de Russische Federatie aanhangen kunnen deelnemen aan het politiek proces.¹⁰⁰ De bewoners van de gebieden hebben daarbij beperkte toegang tot media, stipt Radio Free Europe aan. Zo zijn minstens 162 Oekraïense nieuwssites er geblokkeerd.¹⁰¹

Wat betreft justitie in de DVR en LVR schrijft de OSCE in 2015 in een uitgebreid rapport dat alle Oekraïense rechtbanken en *prokuraturs*¹⁰² er gesloten zijn. De jurisdictie van deze rechtbanken is overgebracht naar rechtbanken in de door Oekraïne gecontroleerde gebieden. Deze rechtbanken hebben in de praktijk geen bereik meer tot in de separatistische zones. De DVR en de LVR proberen een eigen justitiesysteem op te richten. Dat is volgens de OSCE, OHCHR en de Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE) niet legitiem, niet transparant en onderbemand. Hierdoor heeft de plaatselijke bevolking geen toegang tot een volwaardig justitiesysteem. In 2018 schrijft OHCHR dat een deel van de beroepsrechtbanken die er volgens lokale wetgeving moeten zijn in de praktijk niet bestaan. Dit leidt ertoe dat sommige gedetineerden voor een onbeperkte termijn in detentie zitten zonder dat ze hiertegen beroep kunnen aantekenen.¹⁰³ Het analytische Ukraine-Analysen schrijft in 2019 en Freedom House in 2020 dat het gerecht in de DVR en de LVR professioneel tekortschiet en een volledig gebrek aan onafhankelijkheid vertoont.¹⁰⁴

Volgens onder andere CES, Carnegie Endowment en RUSI voerde Rusland van bij het begin een sterke controle uit over de DVR en de LVR. Zo speelden enkele Russische staatsburgers tijdens de ontstaansperiode van deze separatistische regio's een voorname rol in het bestuur. Na de eerste successen plaatste Rusland personen uit de Donbas zelf op leidende posities om zo aan te geven dat de lokale bevolking achter de eis van separatisme stond. Vanaf ongeveer de zomer van 2014 stuurde Rusland zogenaamde *kurators* naar de Donbas om de Russische controle over de gebieden te organiseren. De rol van deze *kurators* binnen het bestuur bestaat vooral uit het oplossen van interne disputen, het leiden van de militaire operaties en zorgen dat de plaatselijke leiders het beleid van Rusland volgen. In 2020 zijn de Kremlinmedewerker Vladislav Surkov en de Russische vice-eerste minister Dmitriy Kozak de Russische functionarissen die de eindverantwoordelijkheid hebben voor de Russische controle van de DVR en LVR. Surkov is hierbij verantwoordelijk voor politiek, ideologie en propaganda; Kozak voor de economie. Volgens Civic Monitoring zouden het Russische ministerie van Defensie en de FSB op hun beurt directe controle uitoefenen op de militaire eenheden en de ordediensten van de DVR en LVR.¹⁰⁵

De PACE nam in oktober 2016 een resolutie aan waarin het stelt dat de DVR en de LVR opgericht, gesteund en feitelijk gecontroleerd worden door de Russische Federatie.¹⁰⁶

Rusland toonde oorspronkelijk weinig interesse in het creëren van politieke structuren in de DVR en de LVR. Sinds de herfst van 2015 ondernam Moskou toch stappen in die richting. Zo werden lokale leidersfiguren vervangen door Moskougetrouwen, zoals Denis Pushilin die in de plaats van Andrey

⁹⁹ OHCHR, 09/12/2015, p. 3, [url](#); CES, 17/06/2015, [url](#); UNHCR, 19/09/2015, p. 3, [url](#); Carnegie Endowment (De Waal T.), 03/12/2018, p. 64, [url](#)

¹⁰⁰ Civic Monitoring, 09/11/2018, p. 10, [url](#)

¹⁰¹ RFE, 08/08/2019, [url](#)

¹⁰² Term waarmee in Oekraïne de instantie aangeduid wordt waarvan de bevoegdheden in grote lijnen overeenkomen met die van de Openbare aanklager in België

¹⁰³ OSCE, 22/12/2015, [url](#); PACE, 26/09/2016, pp. 1-2, [url](#), OHCHR, 04/05/2016, pp. 17-18, [url](#); OHCHR, 19/09/2018, p. 19, [url](#)

¹⁰⁴ Ukraine-Analysen nr. 226, 09/12/2019, [url](#); Freedom house, 04/03/2020, [url](#)

¹⁰⁵ Civic Monitoring, 14/02/2020, p. 5, [url](#); ICG, s.d., [url](#)

¹⁰⁶ PACE, 26/09/2016, [url](#); PACE, 12/10/2016, [url](#)

Purgin aangesteld werd als voorzitter van het DVR parlement en sinds september 2018 hoofd van de DVR is. Ten slotte begon Moskou vanaf de herfst van 2015 met het betalen van pensioenen, sociale uitkeringen en lonen van ambtenaren en separatistische strijders in deze regio's (sindsdien is de Russische roebel er het dominante betaalmiddel). Een RUSI-rapport schrijft in 2019 aan de hand van gelekte e-mails van de Russische autoriteiten dat de Russische Federatie met aanzienlijke budgetten de DVR en de LVR financieel overeind houdt.¹⁰⁷ Volgens onderzoek van de Washington Post gebeurt deze financiering grotendeels via een financiële constructie in het separatistische Zuid-Ossetië.¹⁰⁸ Volgens Oekraïense schattingen betaalde Rusland in 2017 drie miljard US dollar aan de regio's.¹⁰⁹ Civic Monitoring spreekt in 2020 van 2 miljard euro per jaar.¹¹⁰ Daarnaast zorgt Moskou sinds 2015 ook voor de bevoorrading van de DVR en de LVR van gas en elektriciteit.¹¹¹ Na de moord op Zakharchenko in augustus 2018 onderneemt Moskou stappen om ook de economie van de DVR onder zijn rechtstreekse controle te krijgen door de voornaamste bedrijven in de DVR in het door Moskou gecontroleerde conglomeraat Vnestorgservis onder te brengen.¹¹²

Op 11 november 2018 vonden er regeringsleiders- en parlamentsverkiezingen plaats in de DVR en de LVR (zie 1. Korte Geschiedenis).¹¹³

CES schrijft in 2020 dat de DVR en LVR inzetten op zogenaamde de-Oekraïnisering van hun gebieden. Op 6 maart 2020 keurde het parlement van DVR een grondwetwijziging goed waardoor het Oekraïens zijn status als officiële taal verliest en enkel het Russisch overblijft. Hierbij is het Russisch ook bevestigd als de eerste taal in het onderwijs. Daarnaast deelt de Russische Federatie in de DVR en de LVR Russische paspoorten en het daar bijhorende Russische staatsburgerschap uit. Een decreet van president Poetin verlaagde hiervoor voor inwoners van de DVR en LVR de wettelijke naturalisatietermijn van acht jaar naar drie maanden. De Russische autoriteiten zeggen in maart 2020 dat ze al 250.000 paspoorten uitgereikt hebben in de DVR en LVR. De Russische overheid zegt dit omwille van humanitaire redenen te doen maar volgens CES en het Duitse studiecentrum SWP wil Rusland hiermee de druk op Oekraïne versterken en de mogelijke re-integratie van de gebieden bij Oekraïne bemoeilijken.¹¹⁴

Volgens ICG en Freedom House is corruptie alomtegenwoordig in de DVR en de LVR en een belangrijke bron van zelfverrijking voor de huidige elite.¹¹⁵ Thomas De Waal van Carnegie Endowment stelt dat de twee gebieden sterk gecriminaliseerd zijn.¹¹⁶

4.2.2. Strijdkrachten

De strijdkrachten van de separatisten in de Donbas zijn onderverdeeld in de Donbas Volksmilitie en de Lugansk Volksmilitie, die beide op hun beurt samengesteld zijn uit een aantal separatistische strijderseenheden. Er is weinig informatie over de troepensterkte van deze eenheden. ICG citeert in 2016 Westerse functionarissen volgens wie ze 35.000 à 42.000 manschappen tellen. Volgens de Oekraïense autoriteiten zijn ongeveer 8.000 van hen Russische vrijwilligers. Een aantal vrijwilligers van voornamelijk Europese landen streed eveneens mee in deze eenheden.¹¹⁷ Volgens de defensie-

¹⁰⁷ ICG, 05/02/2016, p. 7, [url](#); ICG, 05/02/2016, pp. 1, 4, [url](#); Kharkiv Human Rights Protection Group, 05/10/2016, p. 3, [url](#); RUSI, 16/07/2019, pp. 33-34, [url](#)

¹⁰⁸ The Washington Post, 21/11/2018, [url](#)

¹⁰⁹ Carnegie Endowment (De Waal T.), 03/12/2018, p. 64, [url](#)

¹¹⁰ Civic Monitoring, 14/02/2020, p. 8, [url](#)

¹¹¹ Ukrainian Helsinki Human Rights Union, 18/04/2017, [url](#)

¹¹² Civic Monitoring, 09/11/2018, p. 5, [url](#); Carnegie Endowment (De Waal T.), 03/12/2018, p. 64, [url](#)

¹¹³ Civic Monitoring, 09/11/2018, pp. 5-6, [url](#)

¹¹⁴ CES, 11/03/2020, [url](#); SWP, 08/2020, pp. 1-2, [url](#)

¹¹⁵ ICG, 05/02/2016, pp. 13-15, [url](#); Freedom House, 04/03/2020, [url](#)

¹¹⁶ Carnegie Endowment (De Waal T.), 03/12/2018, p. 61, [url](#)

¹¹⁷ ICG, 05/02/2016, pp. 9-10, [url](#); ICG, 18/07/2016, pp. 9 & 11, [url](#)

expert Mark Galeotti¹¹⁸ telt de DVR Volksmilitie in 2018 17.000 à 22.000 manschappen en de LVR Volksmilitie 9.000 à 13.000 manschappen. In deze Volksmilities van de DVR en de LVR zijn alle separatistische milities opgenomen die in het begin van het conflict nog enige onafhankelijkheid genoten. De DVR Volksmilitie (ook Eerste Legerkorps genoemd) wordt geleid door het Operaties Commando van de DVR dat volgens Civic Monitoring gecontroleerd wordt door Russische officieren. Hetzelfde geldt voor de LVR Volksmilitie (ook Tweede Legerkorps genoemd) die geleid wordt door het Operaties Commando van de LVR. De LVR Volksmilitie is kleiner dan die van de DVR en is volgens Galeotti nog minder gedisciplineerd. Formeel staat de DVR Volksmilitie onder het bevel van de eerste minister of het hoofd van de ministerraad van de regio.¹¹⁹ In 2017 schrijft CES evenwel dat de militaire eenheden van de DVR en de LVR gecontroleerd worden door Russische strijdkrachten, de militaire inlichtingendienst (GRU) en de FSB.¹²⁰

Het International Institute for Strategic Studies schat in 2020 dat de DVR over ongeveer 20.000 manschappen beschikt en de LVR over 14.000.¹²¹ Volgens het tijdschrift European Security and Defence beschikken de DVR en LVR in 2020 over 475 tanks, zo'n 1.000 pantserwagens, 700 artilleriestukken en 200 multi-raketlanceerders. De overgrote meerderheid van dit materiaal zou afkomstig zijn van het Russische leger. Daarnaast beschikken de DVR en LVR ook over meer geavanceerd Russisch materiaal voor elektronische oorlogsvoering.¹²²

Na de moord op Zakharchenko in augustus 2018 zijn er nog twee militaire eenheden van de DVR, de republikeinse garde en de *specnaz*, onder de controle van de DVR Volksmilitie gebracht. Voordien had Zakharchenko onafhankelijk zeggenschap over deze eenheden, wat hem een zekere militaire autonomie gaf.¹²³ Daarnaast beschikt de DVR ook nog over de gewapende eenheden van het ministerie van Staatsveiligheid. Deze voeren voornamelijk statische bewakingsopdrachten uit, maar hebben ook een speciale operaties eenheid: Zastava.¹²⁴

Voordat men de separatistische strijdersgroepen samenbracht in de Volksmilitie oefenden ze soms lokaal een eigen gezag uit. Zo schrijft CES in juni 2015 dat er op dat moment in Donetsk alleen zo'n zeventien separatistische strijdersgroepen actief waren, die elk een eigen territorium of economische sector beheersten. Soms overlaptten deze sectoren wat tot conflicten tussen de bataljons kon leiden. Naast de militaire activiteit in het gebied droegen deze conflicten nog verder bij tot instabiliteit.¹²⁵

Ook ICG en Galeotti schrijven dat de separatisteneenheden oorspronkelijk weinig gedisciplineerd waren en nauwelijks een capabele leiding hadden. Na verloop van tijd zijn de eenheden zowat allemaal gereorganiseerd door Russische officieren die de leiding overnamen. Deze reorganisatie leidde volgens ICG tot een sterke afname van de rechtstreekse controle over de eenheden door de leiding van de DVR.¹²⁶

ICG schrijft dat de rekruteringspool van de separatisten beperkt is, wat het voor hen op de lange termijn moeilijk maakt om geleden verliezen aan manschappen opnieuw aan te vullen. De defensie-expert Mark Galeotti voegt hieraan toe dat het de separatisten ertoe aanzet om ook vrouwen toe te laten tot gevechtsfuncties.¹²⁷

¹¹⁸ Galeotti M., 2019, pp. 27 & 30

¹¹⁹ Civic Monitoring, 09/11/2018, p. 4, [url](#); Galeotti M., 2019, pp. 21, 26-28

¹²⁰ CES, 29/11/2017, [url](#)

¹²¹ International Institute for Strategic Studies, 23/02/2020, pp. 214-215, [url](#)

¹²² European Security and Defence, 23/08/2020, [url](#)

¹²³ Civic Monitoring, 09/11/2018, p. 5, [url](#); Galeotti M., 2019, p. 27

¹²⁴ Galeotti M., 2019, p. 26

¹²⁵ CES, 17/06/2015, [url](#)

¹²⁶ ICG, 05/02/2016, pp. 9-10, [url](#); ICG, 01/03/2016, [url](#); ICG, 18/07/2016, p. 13, [url](#); IPHR, 07/10/2015, pp. 24-25, [url](#); Galeotti M., 2019, pp. 19-21

¹²⁷ Russia Direct, 18/08/2015, [url](#); CES, 17/06/2015, [url](#); ICG, 05/02/2016, pp. 9-1, [url](#) 0 ; ICG, 18/07/2016, pp. 9 & 11, [url](#); OHCHR, 29/07/2016, p. 7, [url](#); Galeotti M., 2019, p. 21

De Oekraïense Generale Procuratuur schrijft in september 2020 dat er volgens hun informatie ook personen uit derde landen zoals Armenië, Bulgarije, Duitsland, Kazachstan en andere ingelijfd zijn bij militaire eenheden van de DVR en LVR. De Generale Procuratuur opende hierover een strafzaak.¹²⁸

4.3. Russische Federatie

Dit deel handelt over reguliere Russische legereenheden die rechtstreeks onder Russisch bevel opereren. Russische staatsburgers die zich als vrijwilliger aansluiten bij separatistische strijdkrachten in de Donbas horen niet bij deze categorie.

Het Britse militaire Royal United Services Institute (RUSI) schrijft dat Russische artillerie vanaf juni 2014 vanuit de Russische Federatie Oekraïense troepen beschoot toen die met succes oprukten tegen de separatistische eenheden. Vanaf 11 augustus 2014 was er volgens RUSI een eerste grote instroom van reguliere Russische troepen die actief deelnamen aan de strijd aan de zijde van de separatisten. In augustus 2014 waren er tussen de 3.500 en de 6.500 Russische manschappen actief in Oekraïne wat opliep tot ongeveer 10.000 in december 2014. Eind februari 2015 waren er nog 8.000 à 9.000 Russische manschappen in de Donbas aanwezig die volgens ICG actief deelnamen aan de gevechten. In maart 2015 liep dit aantal nog op met een kleine 2.000.¹²⁹ Volgens de Oekraïense generale staf zijn er in september 2016 nog 6.000 Russische militairen actief in de Donbas.¹³⁰ In december 2016 schrijft ICG dat er nog 5.000 à 6.000 Russische manschappen in de Donbas aanwezig zijn.¹³¹ De defensie-expert Mark Galeotti oordeelt in 2019 dat het precieze Russische troepenaantal fluctueert, maar dat er doorheen het conflict gemiddeld 10.000 Russische militairen in de Donbas actief zijn.¹³² Ook Robert Hamilton van het Amerikaanse Foreign Policy Research Institute schat eind 2019 dat er zo'n 11.000 Russische militairen in de Donbas aanwezig zijn. Hiervan zijn er zo'n 2.000 *special forces* en de rest reguliere, tijdelijk gedetacheerde soldaten en leden van Russische private militaire organisaties.¹³³ Het International Institute for Strategic Studies schrijft in 2020 dat het melding heeft van zo'n 3.000 Russische militairen in DVR en LVR.¹³⁴

Een rapport van de ngo Ukrainian Helsinki Human Rights Union documenteert hoe het Russische leger militaire steun verleent aan DVR- en LVR-troepen door wapenleveringen, rechtstreekse deelname aan gevechten en plannen van militaire operaties. Daarnaast vermelden dit rapport en ook Galeotti dat ook private militaire bedrijven met nauwe banden met de Russische ordediensten deelnemen aan de strijd in de Donbas. Voorbeelden van enkele van dergelijke bedrijven zijn: RSB-Group, MAR, ATK-Group en Wagner Group.¹³⁵ In september 2020 verklaarde de Oekraïense Generale Procuratuur dat er volgens hun gegevens zo'n 100 huurlingen van derde landen actief zijn bij Russisch gelieerde militaire bedrijven in de Donbas. Volgens de Generale Procuratuur gaat het onder andere om 27 personen uit Spanje en Servië en 20 uit Frankrijk.¹³⁶

Volgens RUSI worden de Russische eenheden niet in hun normale samenstelling opgesteld, maar worden ze ad hoc samengesteld uit militaire eenheden van verschillende geografische locaties in de Russische Federatie. Zo kan het aantal slachtoffers verspreid worden over de verschillende Russische eenheden die deelnamen aan de operatie waardoor de slachtoffers gemakkelijker te verbergen zijn.¹³⁷

¹²⁸ Justice for Peace in Donbas, 08/09/2020, [url](#), NV Ukraina, 7/08/2020, [url](#)

¹²⁹ Royal United Services Institute, 09/03/2015, [url](#); ICG, 05/02/2016, p. 2, [url](#); ICG, 18/07/2016, p. 9, [url](#)

¹³⁰ Ukraine Today, 06/09/2016, [url](#)

¹³¹ ICG, 19/12/2017, [url](#)

¹³² Galeotti M., 2019, p. 34

¹³³ Foreign Policy Research Institute (Hamilton R.), 10/2019, p. 24, [url](#)

¹³⁴ International Institute for Strategic Studies, 23/02/2020, p. 215, [url](#)

¹³⁵ Ukrainian Helsinki Human Rights Union, 30/05/2018, [url](#); Galeotti M., 2019, p. 38

¹³⁶ Justice for Peace in Donbas, 08/09/2020, [url](#)

¹³⁷ Royal United Services Institute, 09/03/2015, [url](#)

Ook Prometheus Center en Galeotti schrijven dat de Russische troepen in de Donbas uit verschillende geografische locaties in de Russische Federatie komen, maar ook van Russische militaire basissen in Tadzjikistan, Transnistrië, Abchazië en de Krim.¹³⁸

Sinds het beëindigen van de actieve militaire operatie is het aantal Russische militaire eenheden in de Donbas sterk verminderd volgens CES, ICG en Prometheus. Russische eenheden zijn nog wel sterk aanwezig aan de Russische zijde van de grens met oostelijk Oekraïne en kunnen snel ontplooid worden in de Donbas. Het Institute for the Study of War schrijft in 2018 dat het Russische 20ste Gecombineerde-wapens Leger waarschijnlijk verantwoordelijk is voor de acties in Oost-Oekraïne. Het controleert de 3de en de 144ste gemotoriseerde schuttersdivisies. Daarnaast heeft Rusland ook nog twee infanteriebataljons in Moldavië en sinds de lente van 2017 vier regimenten van de 150ste Gemotoriseerde geweerdivisie in de nabijheid van Oekraïne.¹³⁹ Het International Institute for Strategic Studies schrijft in 2018 dat Rusland zijn troepen aan de grens met Oekraïne blijft versterken met zowel manschappen als infrastructuur. Voordien waren daar nauwelijks troepen aanwezig, maar nu brengt men er vanuit heel Rusland troepen naartoe en richt men er nieuwe legerbrigades op.¹⁴⁰ Om voldoende manschappen te kunnen sturen richt Rusland zogenaamde "bataljon tactische groepen" (BTG) op. Deze vormt men door vrijwillige manschappen van verschillende bestaande eenheden aan te trekken voor deze BTG's. Op die manier kan men voldoende contractsoldaten aantrekken en naar Oekraïne sturen. De dienstplichtige soldaten die in de bestaande eenheden hun dienst vervullen mogen volgens de Russische wetgeving immers niet ingezet worden voor een gewapend conflict in het buitenland.¹⁴¹

De Russische eenheden zijn zeker sinds 2016 niet meer actief aan het front, maar staan opgesteld aan de tweede of derde verdedigingslijn of voeren ondersteunende functies uit. Alleen Russische officieren die lokale eenheden leiden of beperkte aantallen Russische speciale eenheden opereren nog aan de frontlijn. Volgens het Institute for the Study of War doen de Russische troepen zo ervaring op in het inschakelen van lokale strijdersgroepen.¹⁴²

Wat betreft verliezen die Russische troepen leden in de Donbas is er geen officiële informatie beschikbaar. De Russische versie van het tijdschrift Forbes schrijft dat volgens kortstondig beschikbare gegevens over uitgaven van het Russische ministerie van Defensie er in 2015 2.000 nieuwe uitkeringen betaald werden aan nabestaanden van Russische militairen gesneuveld in een gewapend conflict en 3.200 uitkeringen aan Russische militairen die zwaargewond raakten bij een gewapend conflict. Volgens Forbes gaat dit over Russische militairen die vochten in de Donbas.¹⁴³

5. Typologie van het geweld in de Donbas

5.1. Militair geweld

In het eerste hoofdstuk van deze COI-Focus staat dat sinds het uitbreken van het conflict in februari 2014 er zich periodes van hevige gevechten met de inzet van zware wapens hebben voorgedaan in de Donbas. In de periode die deze COI Focus behandelt (november 2015 – december 2020) doet het militaire geweld zich voornamelijk voor langs de zogenaamde contactlijn (zie hoofdstuk 6. Geografische verdeling) en bestaat het vooral uit wederzijdse beschietingen met artillerie, mortieren

¹³⁸ Prometheus Center, 04/2017, p. 69, [url](#); Galeotti M., 2019, p. 34-36

¹³⁹ CES, 17/06/2015, [url](#); ICG, 05/02/2016, [url](#) p. 2; ICG, 18/07/2016, p. 9, [url](#); Prometheus Center, 04/2017, pp. 67-68, [url](#); Institute for the Study of War, 03/2018, pp. 12 & 15, [url](#)

¹⁴⁰ International Institute for Strategic Studies, 13/02/2018, p. 172, [url](#),

¹⁴¹ Galeotti M., 2019, pp. 38-39

¹⁴² ICG, 18/07/2016, p. 12, [url](#); Ukraine Today, 06/09/2016, [url](#); Prometheus Center, 04/2017, pp. 67-68, [url](#); Institute for the Study of War, 03/2018, p. 10, [url](#)

¹⁴³ Forbes, 25/08/2015, [url](#)

en geweervuur en acties door sluipschutters. Daarnaast is er ook sprake van zogenaamde *hit-and-run*-aanvallen door beide partijen waarbij kleine eenheden kort het vijandelijke gebied binnendringen voor een beperkte militaire actie en zich vervolgens terugtrekken. In deze zone rond de contactlijn werden en worden er mijnevelden aangelegd, zowel antipersoons- als antitankmijnen. De posities van mijnevelden worden volgens ICG en Ukraine-Analysen vaak niet bijgehouden zodat kennis hierover met troepenrotaties verloren gaat.¹⁴⁴

In juni 2018 schrijft OHCHR dat er nabij de contactlijn nog steeds artillerie, mortieren en raketlanceerinstallaties aanwezig zijn en dat deze frequent gebruikt worden, in strijd met het Minsk-akkoord.¹⁴⁵ In juni 2019 roept OHCHR nogmaals op om zware wapens weg te halen van de contactlijn en schrijft ze dat er nog steeds geregeld beschietingen plaats vinden.¹⁴⁶

OHCHR, PACE, IGC, IPHR en de OSCE schrijven in 2016 – 2018 dat de Oekraïense strijdkrachten geregeld posities innemen nabij steden en dorpen en dat gewapende eenheden van de DVR en de LVR zich vaak opstellen binnen residentiële zones. Dit brengt de plaatselijke burgerbevolking in gevaar bij het uitbreken van gevechten en beschietingen. Beide partijen in het conflict zetten militaire posities op in tuinen, woningen en appartementen van burgers, in scholen en peuterscholen, in of nabij hospitalen. Daarbij wordt voor een deel militair materiaal gebruikt dat niet in staat is om precieze beschietingen uit te voeren. Soms plaatsen militairen zich in een civiele zone om beschietingen uit te voeren en vertrekken dadelijk erna. Bij beantwoording van deze beschietingen lopen de burgers een risico.¹⁴⁷ In 2018 schrijft ICG dat Oekraïense strijdkrachten minder vaak militaire installaties nabij dichtbewoonde zones plaatsen dan de separatisten maar dat het dus nog wel steeds plaatsvindt. Hierbij is er sprake van een afstand van enkele honderden tot tien meter.¹⁴⁸ In 2019 en 2020 blijft OHCHR incidenten rapporteren waarbij de beide strijdende partijen wapens en militaire stellingen nabij burgerwoningen aan de contactlijn plaatsen.¹⁴⁹ OSCE vermeldt in 2020 dat er aan beide zijden van de contactlijn nog meldingen zijn van het opstellen van militaire posities nabij scholen.¹⁵⁰

Zowel het Oekraïense leger als de separatisten maken gebruik van landmijnen waaronder antipersoonsmijnen. Dit ondanks het feit dat Oekraïne in 1997 het verdrag voor het verbod op landmijnen tekende.¹⁵¹ Op 1 maart 2016 tekent de Trilaterale Contactgroep een overeenkomst volgens welke tegen 31 maart 2016 alle mijnevelden in bewoonde gebieden aangeduid en omheind moeten worden. Volgens de OSCE is deze overeenkomst niet uitgevoerd en legde men ook daarna nieuwe mijnevelden en *boobytraps* aan.¹⁵² In september 2017 merkt OHCHR op dat burgers nabij de contactlijn een risico lopen ten gevolge van mijnen en *boobytraps*. De strijdende partijen ontmijnen niet en duiden mijnevelden die zich in gebieden bevinden waar burgers vaak komen niet aan.¹⁵³ OSCE schrijft in 2019 dat het risico voor de burgerbevolking verder toegenomen is door een verhoogd aantal mijnen en *Improvised explosive devices* (IED) nabij drukbezochte plaatsen en civiele

¹⁴⁴ OCHA, 26/10/2016, [url](#); OCHA, 18/10/2016, [url](#); PACE, 26/09/2016, [url](#) p. 2; ICG, 18/07/2016, [url](#) pp.1-6; HRW, 06/04/2015, [url](#); UNHCR, 19/09/2015, p. 1, [url](#); HRW, 17/02/2017, [url](#); OSCE, 16/09/2017, [url](#); Ukraine-Analysen nr. 204, 06/07/2018, p. 23, [url](#); OHCHR, 13/06/2019, pp. 6-8, [url](#); OHCHR, 17/09/2019, pp. 5-7, [url](#)

¹⁴⁵ OHCHR, 20/06/2018, pp. 4-7, [url](#)

¹⁴⁶ OHCHR, 13/06/2019, pp. 6 & 28, [url](#); OHCHR, 17/09/2019, p. 5, [url](#)

¹⁴⁷ OHCHR, 03/03/2016, pp. 6 & 11, [url](#); OSCE, 31/08/2016, [url](#); OSCE, 20/07/2016, [url](#); PACE, 26/09/2016, p. 2, [url](#); ICG, 18/07/2016, pp. 3-4, [url](#); OHCHR, 04/05/2016, pp. 14-15, [url](#); IPHR, 07/10/2015, pp. 34-38, [url](#); Kharkiv Human Rights Protection Group, 05/10/2016, pp. 30-31, [url](#); OHCHR, 12/09/2017, p. 4, [url](#); OSCE, 16/09/2017, pp. 16-19, [url](#); OSCE, 16/02/2017, pp. 4-6, [url](#); OHCHR, 12/12/2017, p. 5, [url](#); IPHR, 19/12/2017, pp. 84-86, [url](#); OHCHR, 20/06/2018, pp. 4-7, [url](#)

¹⁴⁸ ICG, 01/10/2018, p. 20, [url](#)

¹⁴⁹ OHCHR, 13/06/2019, p. 6, [url](#); OHCHR, 22/09/2020, p. 10, [url](#)

¹⁵⁰ OSCE, 20/07/2020, pp. 15-16, [url](#)

¹⁵¹ OHCHR, 03/06/2016, p. 9, [url](#); OSCE, 30/11/2018, [url](#); OSCE, 09/11/2020, p. 21, [url](#)

¹⁵² OSCE, 16/09/2017, p. 22 & 24, [url](#); OSCE, 30/11/2018, [url](#)

¹⁵³ OHCHR, 12/09/2017, p. 4, [url](#)

infrastructuur.¹⁵⁴ Zo schrijft OSCE in 2020 dat het sinds 2017 meer dan 40.000 mijnen vaststelde langs wegen in en tussen dorpen, aan controleposten en op landbouwgrond.¹⁵⁵ Volgens Mine Action Review en OSCE is de precieze omvang van de aanwezigheid van mijnen niet gekend, maar de hoogste concentratie zou voorkomen in de 15 km zone langs beide zijden van de contactlijn. De schatting van de Oekraïense overheid dat 7.000 km² besmet zou zijn met mijnen en blindgangers is volgens Mine Action Review niet geloofwaardig en het reële cijfer is heden moeilijk in te schatten. In de periode 2014 – 2020 is er 1.36 km² terrein mijnenvrij gemaakt.¹⁵⁶ In juli 2019 schrijven het Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) en UNHCR dat de Donbas wereldwijd een van de zones is met de hoogste concentratiegraad van mijnen en op de derde plaats komt wat betreft het aantal slachtoffers. In 2014 - 2019 vielen er volgens OCHE 1.000 slachtoffers door landmijnen (burgers en militairen).¹⁵⁷ OSCE documenteerde op zijn beurt in de periode 2017 – 15 september 2020 312 burgerslachtoffers waarvan 81 dodelijke.¹⁵⁸ In de periode 1 januari – 31 oktober 2020 kwamen er volgens OHCHR 11 burgers om het leven door mijnen en raakten er 52 gewond.¹⁵⁹

Onderstaande kaart van UNHCR geeft een geografisch overzicht van het aantal slachtoffers door mijnen in de periode mei 2014 – november 2020:

¹⁵⁴ OSCE, 05/12/2019, pp. 21-22, [url](#)

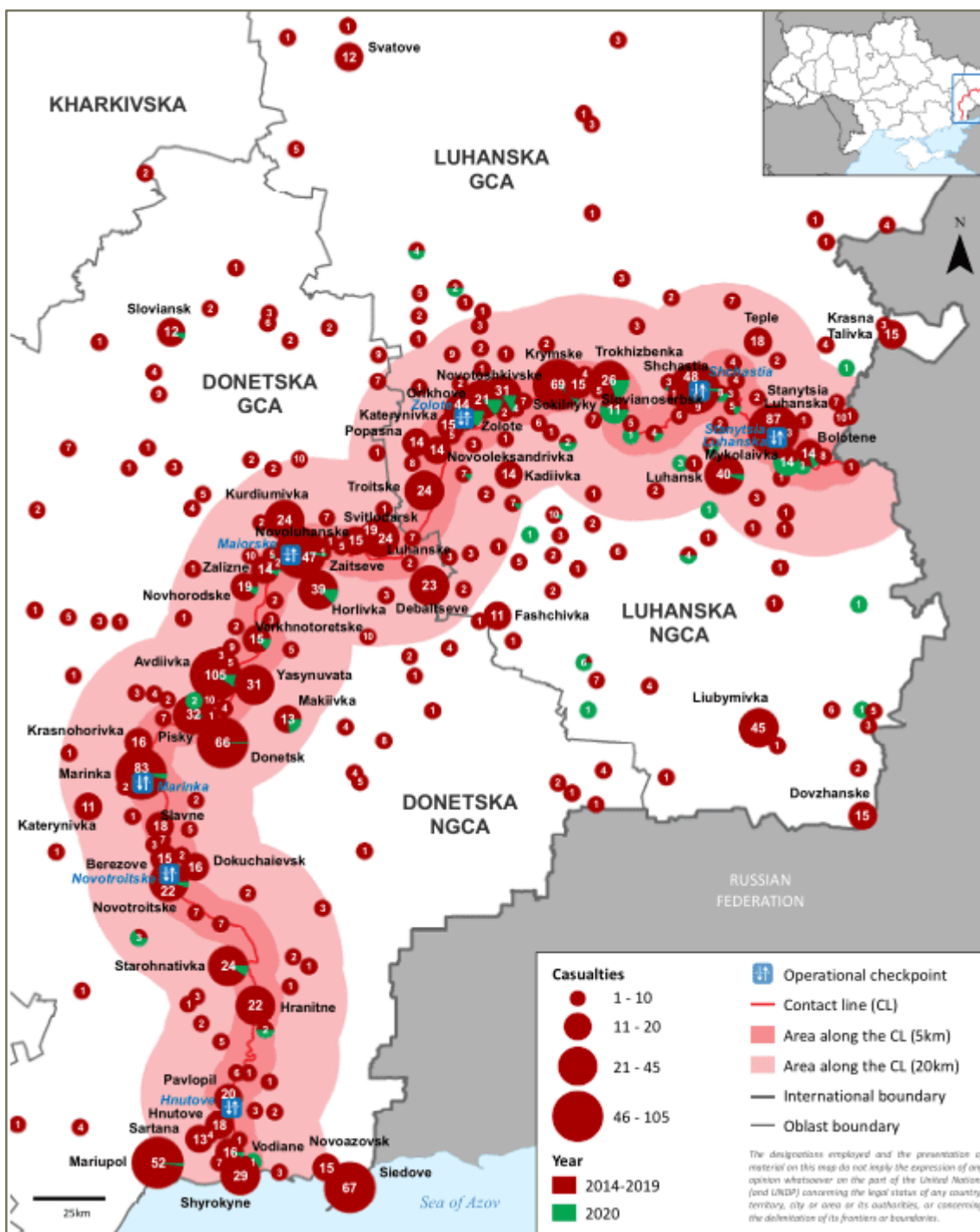
¹⁵⁵ OSCE, 09/11/2020, p. 21, [url](#)

¹⁵⁶ Mine Action Review, 06/11/2020, [url](#); OSCE, 09/11/2020, p. 21, [url](#)

¹⁵⁷ OCHA, 25/07/2019, [url](#); UNHCR, 18/03/2019, [url](#)

¹⁵⁸ OSCE, 09/11/2020, p. 21, [url](#)

¹⁵⁹ OHCHR, 01/11/2020, p. 2, [url](#); OHCHR, 22/09/2020, p. 6, [url](#)

Mine and ERW casualties¹⁶⁰

¹⁶⁰ UNHCR, 24/11/2020, [url](#)

5.2. Ander conflict gelieerd geweld

Tal van bronnen waaronder OHCHR, UNHCR en PACE schrijven in verschillende rapporten in de periode 2016 - 2020 dat er in de DVR en de LVR sprake is van ernstige mensenrechtenschendingen tegen de burgerbevolking. Hierbij is er sprake van buitenrechtelijke executies, foltering en mishandeling, ontvoeringen, illegale detentie en dwangarbeid. De plaatselijke bevolking kan hierbij geen beroep doen op een effectieve bescherming van haar rechten. Er is geen betrouwbaar rechtssysteem.¹⁶¹

OHCHR documenteerde arbitraire executies die uitgevoerd werden door strijderseenheden die onder controle staan van de DVR en de LVR. OHCHR vermeldt onder andere volgende strijderseenheden: Kerch, Odessa, Rus, Somalia, Sparta, Vostok, Zaria, Brianka SSSR en International Pyatnashki bataljon.¹⁶²

Volgens OCHA, Chatham House en de lokale ngo-koepel Justice for Peace in Donbas (JPD) is er voor personen die langs de contactlijn verblijven een verhoogd risico voor gendergerelateerd geweld. Vooral vrouwen, meisjes en jonge mannen lopen risico. OCHA ziet de concentratie van militairen, zwakke ordehandhaving en straffeloosheid als factoren die deze risico's verhogen. Volgens onderzoek van JPD doen een groot deel van de gedocumenteerde gevallen van gendergerelateerd geweld zich voor in de DVR en de LVR en wordt het aantal gevallen sterk onderschat.¹⁶³

OHCHR voerde onderzoek uit naar conflictgerelateerd seksueel geweld in Oekraïne in de periode maart 2014 – 31 januari 2017. Volgens de bevindingen van OHCHR wordt seksueel geweld niet als strategisch of tactisch wapen gebruikt door de strijdende partijen in Oekraïne. De meeste gedocumenteerde gevallen deden zich volgens OHCHR en de ngo International Federation for Human Rights (FIDH) voor in de context van detenties, zowel door overheidseenheden als door LVR- en DVR-eenheden, alhoewel FIDH stelt dat de meeste meldingen uit de LVR en DVR komen. Zowel mannen als vrouwen zijn hiervan het slachtoffer. Naast rechtstreeks seksueel geweld werden slachtoffers ook vaak bedreigd met seksueel geweld tegen hun naasten. De meeste getuigenissen dateren van 2014 – 2015, maar volgens OHCHR vindt het plaats tot in 2017 en 2018. Buiten plaatsen van detentie lopen burgers, vooral vrouwen, ook risico op seksueel geweld aan controleposten van zowel Oekraïense als van LVR- en DVR-eenheden. De aanwezigheid van gewapende troepen in bevolkte zones verhoogt ook daar het risico op seksueel geweld.¹⁶⁴ Het analytische Ukraine Analyses schrijft in december 2019 dat er zich in de DVR en de LVR een cultuur van straffeloosheid ontwikkeld heeft ten aanzien van seksueel geweld. Lage professionaliteit en een gebrek aan onafhankelijkheid van het gerecht zijn hierbij belangrijke factoren. Daarnaast werkt een toenemende focus op zogenaamde traditionele waarden een patriarchaal systeem in de hand dat de bescherming van vrouwen in dergelijke situaties ondergraaft.¹⁶⁵ In 2020 herhaalt UNHCR dat vrouwen en kinderen die in de buurt van de contactlijn wonen een verhoogd risico lopen op gendergerelateerd geweld. Dit door toedoen van de aanwezigheid van een groot aantal militairen, beperkte ordehandhaving en straffeloosheid voor de daders.¹⁶⁶

OHCHR schrijft dat personen die in de onmiddellijke nabijheid van de contactlijn leven geen toegang tot justitie hebben. Zowel de Oekraïense autoriteiten als de separatisten falen systematisch om ernstige mensenrechtenschendingen te onderzoeken die plaatsvinden in de nabijheid van de

¹⁶¹ OHCHR, 03/03/2016, pp. 8 & 15-19, [url](#); OHCHR, 15/09/2016, p. 5, [url](#); PACE, 26/09/2016, p. 1, [url](#); IPHR, 07/10/2015, pp. 27-30, [url](#); UNHCR, 19/09/2015, pp. 1-2, [url](#); OHCHR, 12/09/2017, pp. 14-15, [url](#); Vostok SOS, 05/2018, [url](#); Carnegie Endowment (De Waal T.), 03/12/2018, p. 64, [url](#); Vostok-SOS, 27/09/2019, [url](#); OHCHR, 17/01/2019, [url](#); Ukraine verstehen, 04/12/2020, [url](#)

¹⁶² OHCHR, 14/07/2016, p. 3, [url](#); OHCHR, 12/09/2017, pp. 14-15, [url](#)

¹⁶³ OCHA, 26/10/2016, [url](#); Ukrainian Centre for Social Reforms, 30/11/2015, [url](#); Justice for Peace in Donbas, 09/2016, [url](#); Chatham House, 18/08/2020, [url](#); OCHA, 01/2020, p. 55, [url](#)

¹⁶⁴ OHCHR, 16/02/2017, [url](#); OHCHR, 12/12/2017, [url](#); OHCHR, 19/03/2018, p. 12, [url](#); FIDH, 27/09/2018, [url](#)

¹⁶⁵ Ukraine-Analysen nr. 226, 09/12/2019, [url](#)

¹⁶⁶ UNHCR, 14/02/2020, [url](#)

contactzone.¹⁶⁷ UNHCR meldt in 2020 aanvullend dat de toegang tot justitie beperkt is voor personen die nabij de contactlijn wonen. Dit onder andere door een tekort aan rechters in sommige gemeenten.¹⁶⁸

5.3. Illegale detentie

OHCHR, IPHR, Amnesty International (AI) en HRW schrijven dat de acties die de Oekraïense overheid onderneemt om zijn territoriale integriteit en orde te bewaren in de periode 2014 – 2015 in de conflictzone gepaard gingen met meldingen van gedwongen verdwijningen, arbitraire en incommunicado-detentie, foltering en mishandeling. Dit ten aanzien van personen die ervan verdacht werden in te gaan tegen de territoriale integriteit van Oekraïne of van het verlenen van steun aan de DVR of de LVR. Meldingen van dergelijke incidenten kwamen vooral uit de conflictzone zelf en de steden Kharkiv, Mariupol en Zaporizhia. In de periode 2014 – begin 2015 lijken vooral Oekraïense vrijwilligersbataljons zich hieraan schuldig te maken (vaak in samenwerking met de SBU, de Oekraïense geheime dienst). Vanaf eind 2015 neemt de rol van vrijwilligersbataljons af en is het voornamelijk de SBU die zich hieraan schuldig maakte. In 2017 en 2018 ontving OHCHR nog verschillende meldingen van foltering van arrestanten in de door de overheid gecontroleerde zone.¹⁶⁹ In 2018 schrijft ICG dat er ten opzichte van 2015 een afname is van het aantal illegale detenties en de hardheid van de behandeling van de gevangenen door de Oekraïense ordediensten. Ze doen zich evenwel nog voor en de ordediensten genieten straffeloosheid voor dergelijke detenties. De ordediensten kunnen overgaan tot dergelijke detenties omdat ze bijvoorbeeld iemand verdenken van collaboratie met de separatisten of omdat burgers uitgebreid praten over troepenbewegingen.¹⁷⁰

In zijn rapporten van 2019 schrijft OHCHR dat er in 2019 nog steeds meldingen zijn van arbitraire detenties door de SBU. Er zijn daarnaast ook nog meldingen van gevallen van foltering, maar deze zouden veel lager liggen dan in voorgaande jaren.¹⁷¹ In de periode januari – juli 2020 rapporteerde OHCHR geen meldingen van conflictgelieerde gevallen van foltering of mishandeling door Oekraïense ordediensten.¹⁷² Eind 2020 meldt OHCHR dat het toegang heeft tot conflictgerelateerde gedetineerden in de door de overheid gecontroleerde zone. OHCHR voegt hieraan toe dat de Oekraïense ordediensten duidelijk inspanningen vertonen om mishandeling en foltering door de ordediensten te bestrijden.¹⁷³

In de door de overheid gecontroleerde gebieden van Oekraïne zijn er ook meldingen van het bestaan van illegale plaatsen van detentie. Het is in de eerste plaats de SBU die gebruik maakt van dergelijke illegale detentieplaatsen die dan vaak gelokaliseerd zijn in de kelders van SBU-gebouwen. Volgens OHCHR gebruikt men in deze instellingen consequent foltering en mishandeling van de gedetineerden om informatie te verkrijgen of om hen te bestraffen. De SBU ontkent het bestaan van dergelijke illegale plaatsen van detentie en zoals OHCHR aangeeft zijn ze dus niet toegankelijk voor controle. OHCHR documenteert ook in 2018 en 2019 nog verschillende dergelijke detenties. In 2019 houdt een dalende trend aan die zich sinds 2016 voor dergelijke meldingen voordoet, al is er mogelijk sprake van onderrapportering.¹⁷⁴ Volgens de lokale ngo-koepel Justice for Peace in Donbas (JPD) werd deze

¹⁶⁷ OHCHR, 03/03/2016, p. 21, [url](#)

¹⁶⁸ UNHCR, 14/02/2020, [url](#)

¹⁶⁹ OHCHR, 09/12/2015, p. 3, [url](#); OHCHR, 03/03/2016, pp. 8 & 15-21, [url](#); OHCHR, 03/06/2016, p. 14, [url](#); OHCHR, 04/05/2016, p. 16, [url](#); AI & HRW, 21/07/2016, [url](#); IPHR, 07/10/2015, pp. 50-53, [url](#); OHCHR, 14/07/2016, pp. 3-4, [url](#); UNHCR, 19/09/2015, p. 2, [url](#); OHCHR, 13/06/2017, p. 2, [url](#); OHCHR, 12/09/2017, p. 11, [url](#); HRW, 15/09/2017, [url](#); Ukrainian Helsinki Human Rights Union, 16/06/2017, [url](#); OHCHR, 19/03/2018, pp. 6-7, [url](#); OHCHR, 19/09/2018, p. 12, [url](#)

¹⁷⁰ ICG, 01/10/2018, p. 22, [url](#)

¹⁷¹ OHCHR, 17/09/2019, p. 12, [url](#); OHCHR, 13/06/2019, pp. 12-13, [url](#)

¹⁷² OHCHR, 22/09/2020, p. 12, [url](#)

¹⁷³ OHCHR, 01/11/2020, p. 3, [url](#)

¹⁷⁴ OHCHR, 03/03/2016, p. 16, [url](#); OHCHR, 03/06/2016, p. 14, [url](#); OHCHR, 19/09/2018, p. 12, [url](#); OHCHR, 17/09/2019, p. 12, [url](#); OHCHR, 17/01/2019, pp. 9-10, [url](#); OHCHR, 13/06/2019, p. 12, [url](#)

praktijk door de Oekraïense troepen voornamelijk toegepast in de periode 2014 – begin 2015. Het was niet wijdverspreid en werd niet gebruikt als middel voor politieke repressie van de lokale bevolking.¹⁷⁵

In 2017, 2018, 2019 en 2020 schrijft OHCHR dat het in die periode nog steeds meldingen krijgt van gevallen waarbij Oekraïense militairen personen arresteren en ze 24 uren incommunicado houden alvorens ze overgebracht worden naar een officiële detentieplaats.¹⁷⁶

OHCHR, IPHR, AI en HRW schrijven dat in de DVR en de LVR de plaatselijke ordediensten werken zonder enig toezicht of controle. Ze arresteren er arbitrair personen en houden ze gevangen in hun eigen detentieplaatsen. Hierbij zou er ook sprake zijn van foltering en arbitraire executies. De bovenvermelde organisaties en ook Civic Solidarity voegen eraan toe dat ze slechts beperkte toegang tot de separatistische republieken hebben, wat het verifiëren van informatie sterk bemoeilijkt. AI en HRW documenteerden enkele gevallen van arbitraire arrestatie, detentie en foltering in de DVR en de LVR. OHCHR voegt eraan toe dat in de DVR en de LVR arbitraire detenties en “rechtsvervolging” als één en hetzelfde beschouwd kunnen worden aangezien men geen beroep kan indienen tegen rechtsvervolging.¹⁷⁷

In de DVR en de LVR zijn er eveneens meerdere meldingen van het bestaan van illegale plaatsen van detentie. Volgens OHCHR zijn zowel de illegale als gekende detentieplaatsen in de LVR en DVR niet toegankelijk voor controle door nationale of internationale organisaties. Getuigenissen aan OHCHR over deze detentieplaatsen leiden tot ernstige bezorgdheid over de behandeling van de gevangenen en OHCHR schrijft in 2020 dat er veelvuldige en geloofwaardige getuigenissen zijn over foltering en mishandeling in een aantal van deze detentieplaatsen en dat in het algemeen de omstandigheden er niet voldoen aan internationale normen.¹⁷⁸ In 2018 kon een speciale gezant van de OHCHR eenmalig een bezoek brengen aan een beperkt aantal detentieplaatsen in de twee gebieden, maar hij had hierbij niet de bewegingsruimte om zich een correct beeld van de situatie te vormen. Volgens de beperkte waarnemingen die de gezant kon doen, zijn er aanwijzingen van mishandeling van de gedetineerden en ernstige tekortkomingen bij de levensomstandigheden in deze plaatsen van detentie. Interviews met ex-gedetineerden geven aan dat foltering en mishandeling er wijdverspreid is.¹⁷⁹ In november 2020 heeft OHCHR nog steeds geen toegang tot detentieplaatsen in de DVR en de LVR. OHCHR is bezorgd om de veiligheid en gezondheid van gedetineerden vooral betreffende de detentie-instelling “Izolatsiya” in de DVR waarover OHCHR geloofwaardige getuigenissen over gevallen van foltering ontving.¹⁸⁰

In 2016 schrijven OHCHR en de lokale ngo-koepel Justice for Peace in Donbas (JPD) dat willekeurige detenties in de separatistische gebieden een ongeziene omvang gekregen hebben met een uitgebreid netwerk aan detentieplaatsen. JPD kon in de DVR en de LVR minstens 139 illegale detentieplaatsen identificeren. Duizenden personen zijn al in dergelijke plaatsen vastgehouden waar ze blootgesteld kunnen worden aan foltering en mishandeling. Volgens JPD en Civic Monitoring wordt het gebruikt als middel voor politieke repressie van de lokale bevolking in de DVR en de LVR.¹⁸¹ OHCHR, AI en HRW

¹⁷⁵ Justice for Peace in Donbas, 09/2016, p. 12, [url](#)

¹⁷⁶ OHCHR, 12/09/2017, p. 9, [url](#); OHCHR, 19/09/2018, pp. 11-12, [url](#); OHCHR, 13/06/2019, p. 2, [url](#); OHCHR, 01/11/2020, p. 3, [url](#)

¹⁷⁷ OHCHR, 09/12/2015, p. 3, [url](#); OHCHR, 03/03/2016, pp. 8 & 15-21, [url](#); OHCHR, 03/06/2016, p. 14, [url](#); OHCHR, 04/05/2016, p. 16, [url](#); AI & HRW, 21/07/2016, [url](#); IPHR, 07/10/2015, pp. 50-53, [url](#); OHCHR, 12/09/2017, pp. 10-11, [url](#); Civic Solidarity, 07/09/2016, [url](#); OHCHR, 12/12/2017, p. 3, [url](#); OHCHR, 19/09/2018, p. 19, [url](#)

¹⁷⁸ OHCHR, 03/03/2016, p. 16, [url](#); AI & HRW, 21/07/2016, [url](#); OHCHR, 12/09/2017, pp. 10, 12-13, [url](#); OHCHR, 19/03/2018, pp. 6-7, [url](#); OHCHR, 22/09/2020, p. 12, [url](#)

¹⁷⁹ OHCHR, 17/01/2019, pp. 13-15, [url](#)

¹⁸⁰ OHCHR, 01/11/2020, p. 3, [url](#)

¹⁸¹ OHCHR, 03/06/2016, p. 9, [url](#); Justice for Peace in Donbas, 2015, [url](#); Justice for Peace in Donbas, 09/2016, pp. 5-9, [url](#); Civic Monitoring, 09/11/2018, p. 8, [url](#)

schrijven dat deze plaatsen van detentie in de DVR en de LVR beheerd worden door hun respectievelijke ministeries voor Staatsveiligheid (MGB, *Ministerstvo Gosudarstvennoy Bezopasnosti*). Dit zijn lokale ordediensten die zeer uitgebreide bevoegdheden hebben en zonder enig toezicht of controle werken.¹⁸² De ngo's Vostok-SOS en Eastern Ukrainian Centre for Civic Initiatives geven in rapporten van 2018 verschillende voorbeelden van arbitraire detenties in de LVR en de DVR.¹⁸³ Volgens OHCHR is het in 2019 een courante praktijk van de MGB van de LVR en van de DVR om arrestanten minstens een maand incommunicado te houden om zo materiaal voor een aanklacht te kunnen verzamelen. Familie en advocaten hebben in deze periode geen toegang tot de gedetineerden en weten niet waar men ze vasthoudt. In 2019 schrijft OHCHR dat nieuwe wetgeving in de DVR en de LVR het mogelijk maakt om de periode van incommunicado-detentie te verlengen tot zestig dagen.¹⁸⁴ In 2020 voegt OHCHR hier nog aan toe dat het er op lijkt dat arbitraire arrestaties, incommunicado-detentie en foltering en mishandeling van gedetineerden in de DVR en de LVR een praktijk zijn om bekentenissen af te dwingen die nadien in strafzaken gebruikt worden.¹⁸⁵

OHCHR vermeldt dat zowel de Oekraïense SBU als de separatisten in de Donbas verdachten onder druk zetten door hun vrouwelijke familieleden te arresteren en te bedreigen met foltering of effectief te folteren.¹⁸⁶

5.3.1 Accountability

PACE schrijft dat de Oekraïense autoriteiten pogen oorlogsmisdadigers en mensenrechtenschenders die aan de pro-Oekraïense zijde strijden voor justitie te brengen. In de periode maart 2014 – februari 2016 onderzocht de militaire *prokuratura* 726 misdaden begaan door Oekraïense militairen. Van hen werden 622 personen in staat van beschuldiging gesteld.¹⁸⁷ OHCHR schrijft dat ondanks pogingen van de Oekraïense overheid om leden van vrijwilligerseenheden en het Oekraïense leger te vervolgen voor mensenrechtenschendingen, het niveau van straffeloosheid hoog blijft tot in 2020. Er is volgens OHCHR bij conflictgerelateerde strafzaken voor mensenrechtenschendingen geregeld sprake van inefficiënte onderzoeken, politieke druk en beïnvloeding van rechters.¹⁸⁸ In 2018 brengt de International Renaissance Foundation een rapport uit over de rechtspraak in het kader van de gevechten in de Donbas. Het rapport geeft aan dat de rechtspraak voor misdaden begaan door leden van Oekraïense vrijwilligersbataljons en troepen zeer wisselend is. Er zijn gevallen van veroordeling van personen die misdaden begingen in het kader van het conflict, maar daarnaast roept men vaak verzachtende omstandigheden in en zijn er ook gevallen waarbij men de rechtbank onder druk zet om een vrijspraak te bekomen. Ook OHCHR vermeldt in 2020 dat er zich gevallen voordeden waarbij rechters onder druk gezet werden door de procuratuur of extremistische groeperingen. Dit was vooral het geval in de periode 2017 – 2018.¹⁸⁹ OHCHR schrijft dat volgens officiële gegevens men in de eerste negen maanden van 2018 in totaal 563 strafonderzoeken opstartte tegen leden van de ordediensten voor daden van foltering of mishandeling. Daarvan zijn er 27 zaken tegen 47 personen doorgestuurd naar de rechtbank.¹⁹⁰ In 2020 publiceerde OHCHR een rapport over de rechtspraak in strafzaken in het kader van het conflict in de Donbas in de periode april 2014 – april 2020. Wat betreft de situatie in de door de Oekraïense autoriteiten gecontroleerde gebieden schrijft OHCHR dat gedurende deze

¹⁸² AI & HRW, 21/07/2016, pp. 42-59, [url](#); OHCHR, 12/09/2017, pp. 16-17, [url](#); OHCHR, 19/03/2018, p. 7, [url](#)

¹⁸³ Vostok-SOS, 05/2018, [url](#); Eastern-Ukrainian Centre for Civic Initiatives, 08/2018, [url](#)

¹⁸⁴ OHCHR, 12/09/2017, p. 10, [url](#); OHCHR, 20/06/2018, p. 14, [url](#); OHCHR, 19/09/2018, p. 13, [url](#); OHCHR, 17/09/2019, p. 13, [url](#); OHCHR, 17/01/2019, pp. 12-13, [url](#)

¹⁸⁵ OHCHR, 01/11/2020, p. 4, [url](#)

¹⁸⁶ OHCHR, 03/03/2016, p. 16-17, [url](#); OHCHR, 12/09/2017, pp. 13-14, [url](#); OHCHR, 17/01/2019, pp. 14-15, [url](#)

¹⁸⁷ PACE, 26/09/2016, p. 2, [url](#)

¹⁸⁸ OHCHR, 29/07/2016, p. 17, [url](#); OHCHR, 12/12/2017, p. 2, [url](#); OHCHR, 19/09/2018, pp. 12-13 & 15, [url](#); OHCHR, 17/09/2019, p. 17, [url](#); OHCHR, 22/09/2020, pp. 16-17, [url](#)

¹⁸⁹ International Renaissance Foundation, 09/07/2018, pp. 160-182, [url](#); OHCHR, 27/08/2020, pp. 14-16, [url](#)

¹⁹⁰ OHCHR, 17/01/2019, p. 10, [url](#)

periode de meerderheid van de aanklachten tegen gevallen van foltering door de ordediensten en militairen niet opgevolgd zijn door justitie. Dit droeg volgens OHCHR bij tot een klimaat van straffeloosheid dat leidt tot het voortduren van dergelijke wanpraktijken.¹⁹¹ Daarnaast stipt OHCHR aan dat in rechtszaken waarin personen aangeklaagd worden van betrokkenheid bij illegale gewapende formaties of van acties gericht tegen de Oekraïense staat, de rechten van de beklaagden vaak niet gerespecteerd werden. OHCHR spreekt hierbij van systematische schendingen van het recht op vrijheid, het recht op juridische bijstand en het recht op een eerlijk proces. Daarnaast documenteerde OHCHR ook gevallen waarbij beklaagden onder druk gezet werden om bekentenissen af te leggen.¹⁹²

OHCHR schrijft in het rapport van 2020 verder dat in het gebied gecontroleerd door de DVR en de LVR zowel het wettelijk kader als de rechtspraakpraktijk de basisregels van een eerlijke procesgang niet respecteren. OHCHR merkt hierbij op dat ze slechts zeer beperkte toegang hebben tot deze gebieden.¹⁹³ Ook Civic Monitoring schrijft in 2020 dat de veiligheidsdiensten in de DVR en de LVR straffeloosheid genieten en buiten alle internationale regels inzake aansprakelijkheid handelen.¹⁹⁴

5.4. Ernst en frequentie

Zoals reeds vermeld in hoofdstuk 1.1 vonden er in de periode april - september 2014 in de Donbas hevige militaire confrontaties plaats. Een staakt-het-vuren in september 2014 leidde tot een daling van het geweld in de Donbas. Hierna veranderde het conflict van een volwaardig militair treffen in een stellingenoorlog langs de zogenaamde contactlijn waarbij de strijdende partijen elkaar met wisselende intensiteit onder vuur namen.¹⁹⁵ In de periode 2015 – eind 2017 volgden periodes van daling en toename van het aantal geweldsincidenten zich voortdurend op. De dalingen volgden veelal op afgesproken staakt-het-vurens die steeds na enige tijd opnieuw gebroken werden.¹⁹⁶

In 2018 nam de OSCE een daling van 22 % van het aantal geweldsincidenten waar ten opzichte van 2017. Daarnaast daalde het aantal explosies veroorzaakt door wapens die volgens de Minsk-akkoorden teruggetrokken zouden moeten zijn met 75 %. Er zijn in 2018 zeven staakt-het-vurens uitgeroepen, maar na gemiddeld vijftien dagen liep het geweld opnieuw op tot het voorgaande niveau. In 63 % van de gevallen vonden de staakt-het-vuren-schendingen volgens de OSCE 's nachts plaats.¹⁹⁷

In 2019 nam de OSCE een verdere daling van 4 % van het aantal geweldsincidenten waar ten aanzien van 2018. Het aantal explosies veroorzaakt door wapens die volgens de Minsk-akkoorden teruggetrokken zouden moeten zijn met daalde eveneens verder met 66 %. In 2019 zijn er twee staakt-het-vurens uitgeroepen: op 2 maart en 21 juli 2019. Het eerste staakt-het-vuren hield vier dagen stand en het tweede veertig dagen. In 2019 vond 55 % van de schendingen 's nachts plaats.¹⁹⁸

In het eerste kwartaal van 2020 nam de OSCE een daling waar van 25 % van het aantal geweldsincidenten in de Donbas ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Wel nam hierbij het aandeel van incidenten met wapens die volgens de Minsk-akkoorden teruggetrokken hadden moeten zijn, toe met een factor zeven.¹⁹⁹ In het tweede kwartaal was er een verdere daling van 5 % van het

¹⁹¹ OHCHR, 27/08/2020, p. 16, [url](#)

¹⁹² OHCHR, 27/08/2020, pp. 1-2, [url](#)

¹⁹³ OHCHR, 27/08/2020, pp. 1, 19, [url](#)

¹⁹⁴ Civic Monitoring, 14/02/2020, p. 9, [url](#)

¹⁹⁵ OHCHR, 03/03/2016, [url](#)

¹⁹⁶ OHCHR, 03/03/2016, pp. 10-11, [url](#); OHCHR, 09/12/2015, p. 2, [url](#); ICG, 18/07/2016, p. 1, [url](#); OCHA, 18/10/2016, [url](#); ICG, s.d., [url](#); CES, 10/08/2016, [url](#); OSCE, 31/08/2016, [url](#); OSCE, 14/09/2016, [url](#); OSCE, 29/09/2016, [url](#); OSCE, 27/10/2016, [url](#); OSCE, 09/11/2016, [url](#); OSCE, 16/09/2017, p. 10, [url](#); OCHA, 31/08/2017, [url](#); Civic Monitoring, 09/11/2018, p. 7, [url](#)

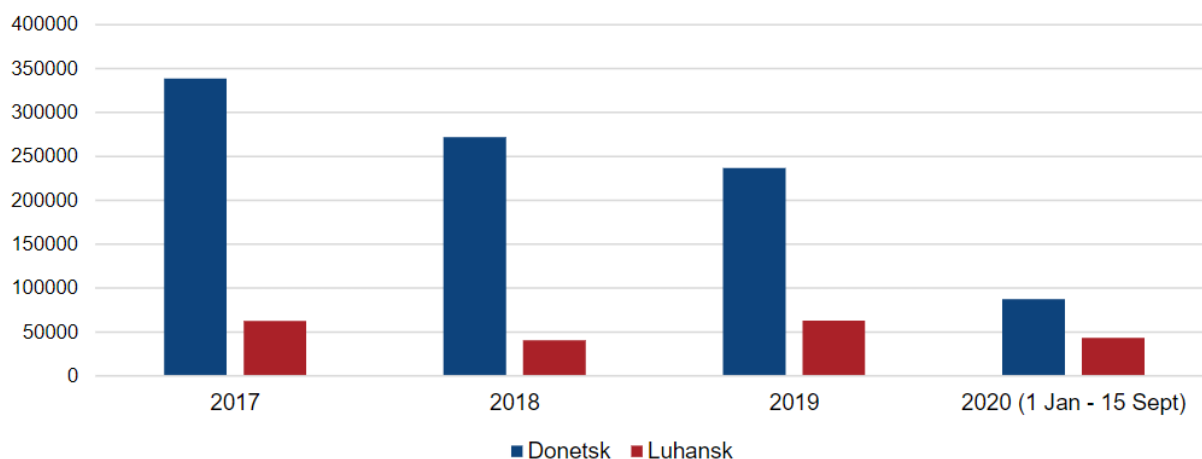
¹⁹⁷ OSCE, 27/03/2019, [url](#)

¹⁹⁸ OSCE, 27/01/2020, [url](#)

¹⁹⁹ OSCE, 15/04/2020, [url](#)

aantal geweldsincidenten wat zich in het derde kwartaal doorzette met een daling van 75 %. Deze daling in het derde kwartaal was vooral het gevolg van het staakt-het-vuren dat inging op 27 juli 2020. Waar er in juli 2020 nog 12.755 schendingen van het staakt-het-vuren waargenomen werden nam dit in augustus en september 2020 af tot respectievelijk 605 en 617. Deze periode van staakt-het-vuren is de langst durende sinds het begin van het conflict en in deze periode nam de OSCE voor de eerste keer een periode van 13 aaneensluitende dagen waar waarin er geen enkel geweldsincident plaatsvond in de Donbas.²⁰⁰ Op 16 december 2020 verklaarde de OSCE dat het staakt-het-vuren van 27 juli 2020 in het algemeen nog goed gerespecteerd wordt maar dat ze in de laatste weken een zekere toename waarnemen van het aantal schendingen.²⁰¹

Het totale jaarlijkse aantal geweldsincidenten in de regio's Donetsk en Lugansk nam af van meer dan 400.000 in 2017 naar 130.000 in de eerste acht en een halve maand van 2020. Onderstaande tabel van OSCE geeft een overzicht van het aantal schendingen van het staakt-het-vuren per jaar vanaf 2017 tot 15 september 2020²⁰²:

Ceasefire violations by year 1 January 2017 to 15 September 2020

Het Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), een Amerikaans non-profitproject schrijft in een analyse van november 2020 eveneens dat het staakt-het-vuren dat op 27 juli 2020 inging het langst standhoudende is sinds het begin van het conflict. Volgens ACLED geeft een vergelijking van de drie maanden voorafgaand en volgend op het ingaan van het staakt-het-vuren aan dat het aantal geweldsincidenten in de periode afnam met 82 %. In de drie voorafgaande maanden vonden er 3.064 plaats en in de eropvolgende drie maanden 542.²⁰³

Onderstaande grafiek geeft een overzicht van geweldsincidenten sinds januari 2018²⁰⁴:

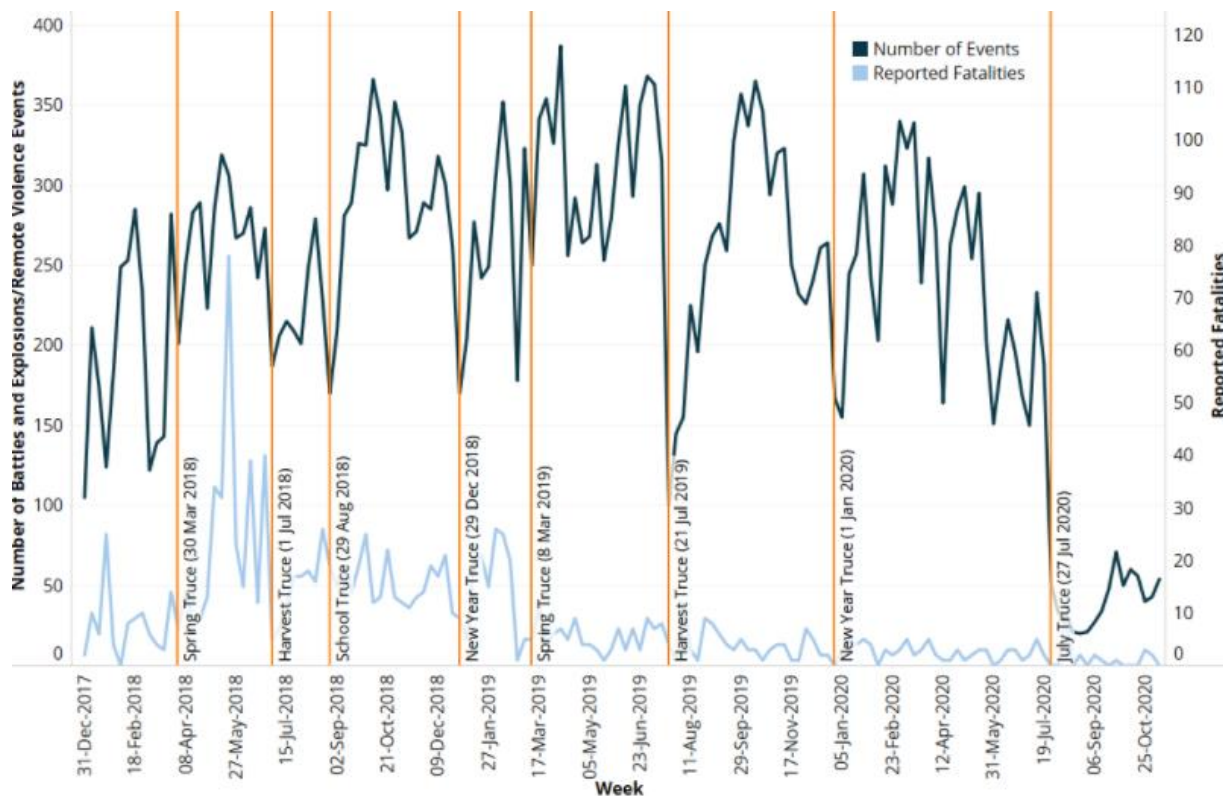
²⁰⁰ OSCE, 23/07/2020, [url](#); OSCE, 20/10/2020, [url](#)

²⁰¹ OSCE, 17/12/2020, [url](#)

²⁰² OSCE, 09/11/2020, pp. 15-16, [url](#)

²⁰³ ACLED, 24/11/2020, [url](#)

²⁰⁴ ACLED, 24/11/2020, [url](#)

Ceasefire violations in Donetsk and Luhansk, Ukraine (1 Jan 2018 – 14 Nov 2020)

Voor data over de typologie van het geweld, raadpleegt Cedoca ook de inventaris van ACLED dat informatie over conflicten verzamelt, analyseert en in kaart brengt. De bronnen die ACLED voor Oekraïne raadpleegt zijn publiek toegankelijk. De databank is publiek raadpleegbaar op de website van ACLED en wordt regelmatig bijgewerkt. De inventaris van ACLED geeft de datum van incidenten, het type van geweld, actoren van geweld, beschrijving van de incidenten, de locatie en het aantal dodelijke slachtoffers weer. ACLED voegt eraan toe dat ondanks deze daling er nog zowat dagelijks geweldsincidenten plaats vinden en dat hierbij nog slachtoffers vallen.²⁰⁵

ACLED registreert gewelddadige incidenten in Oekraïne en ordent ze volgens de categorieën: “*battles*” en “*explosions/remote violence*”.²⁰⁶

Gelet op de bronnen en methodologie van ACLED kunnen de data volgens Cedoca slechts beschouwd worden als een schatting en indicatie van de tendensen met betrekking tot het geweld in een bepaalde periode. ACLED wijst erop dat de verzamelde gegevens in zekere mate de prioriteiten van de mediaverslaggeving weerspiegelen en dat een onderschatting van het geweld zodoende mogelijk is.²⁰⁷

Voor de periode 1 januari – 31 december 2018 vonden er volgens ACLED in Oekraïne, regio’s Donetsk en Lugansk 8.014 *battles* plaats en 5.063 incidenten van *explosion/remote violence*.²⁰⁸

²⁰⁵ ACLED, 2017, 10/04/2019, [url](#); ACLED, e-mail, 10/02/2018, 11/02/2018; ACLED, laatst geraadpleegde update 07/02/2019, [url](#); SIGAR, 30/10/2018, p. 73, [url](#)

²⁰⁶ ACLED, 2017, [url](#)

²⁰⁷ ACLED, 28/12/2017, [url](#)

²⁰⁸ ACLED, laatst geraadpleegde update, [url](#)

In de periode 1 januari – 10 december 2019 vonden er volgens ACLED in Oekraïne, regio's Donetsk en Lugansk 7.801 *battles* plaats en 6.691 incidenten van *explosion/remote violence*.²⁰⁹

In de periode 1 januari -31 december 2020 vonden er volgens ACLED in Oekraïne, regio's Donetsk en Lugansk 2.904 *battles* plaats en 4.228 incidenten van *explosion/remote violence*.²¹⁰

6. Doelwitten van het geweld in de Donbas

6.1. Algemeen

Volgens de laatste globale cijfers van OHCHR van 15 februari 2020 zijn er tot dan in het conflict in de Donbas in totaal 13.000 à 13.200 personen om het leven gekomen. Ongeveer 9.500 van de dodelijke slachtoffers zijn strijders. Daarnaast zijn er 29.000 à 31.000 personen gewond geraakt.²¹¹ Volgens schattingen van OHCHR van februari 2020 zijn minstens 3.350 van de dodelijke slachtoffers burgers en raakten 7.000 à 9.000 burgers gewond.²¹²

De DVR-autoriteiten verklaren dat er in de DVR in de periode februari 2014 – 15 december 2020 4.961 dodelijke slachtoffers vielen. Dit cijfer maakt geen onderscheid tussen burgers en militairen. Volgens gegevens van de ombudsvrouw van de DVR, Dar'ya Morozova, sneuvelen er in 2019 151 militairen van de DVR en raakten er 142 gewond.²¹³ In 2020 sneuvelen er volgens de ombudsvrouw 47 militairen en raakten er 70 gewond.²¹⁴ ICG schat op basis van verschillende bronnen dat er in 2019 zo'n 250 à 300 separatistische strijders sneuvelen.²¹⁵ OHCHR schrijft op zijn beurt in februari 2020 dat er aan de zijde van de DVR en de LVR sinds het begin van het conflict zo'n 5.650 strijders sneuvelen en er 12.500 à 13.500 gewond raakten.²¹⁶

In november 2016 verklaarde de Oekraïense president Poroshenko dat er sinds het begin van de gevechten in de Donbas 2.500 militairen van het Oekraïense leger sneuvelen.²¹⁷ Eind mei 2017 waren er volgens de nieuwssite UAcrisis in totaal 2.652 Oekraïense militairen gesneuveld. Het betreft hierbij leden van de Nationale Garde, de veiligheidsdiensten, de ordediensten en de Grenswacht.²¹⁸ In november 2017 citeert de Oekraïense krant *Kiev Post* officiële cijfers volgens dewelke er in totaal al minstens 2.774 Oekraïense soldaten sneuvelen in het conflict.²¹⁹ In april 2018 verklaarde de Oekraïense militaire procureur-generaal, Anatolij Matios, dat er sinds het begin van het conflict 3.784 Oekraïense militairen sneuvelen. Daarnaast raakten er volgens Matios 8.489 gewond.²²⁰ In december 2019 verklaart het Oekraïense ministerie van Veteranenzaken dat er sinds het begin van het conflict 4.640 militairen sneuvelen in het conflict.²²¹ ICG schat op basis van verschillende bronnen dat er in 2019 zo'n 111 Oekraïense soldaten sneuvelen.²²² OHCHR schrijft in februari 2020 dat er in totaal zo'n 4.100 Oekraïense soldaten sneuvelen en er 9.500 à 10.500 gewond raakten.²²³

²⁰⁹ ACLED, laatst geraadpleegde update, [url](#)

²¹⁰ ACLED, laatst geraadpleegde update, [url](#)

²¹¹ OHCHR, 12/03/2020, p. 8, [url](#)

²¹² OHCHR, 12/03/2020, p. 8, [url](#)

²¹³ Ombudsvrouw van de DPR, 06/12/2019, [url](#); Ombudsvrouw van de DPR, s.d., p. 24, [url](#); Ombudsvrouw van de DPR, 25/12/2020, [url](#)

²¹⁴ Ombudsvrouw van de DPR, 25/12/2020, [url](#)

²¹⁵ ICG, *Crisis Watch, Ukraine, December 2019-December 2020*, s.d., [url](#)

²¹⁶ OHCHR, 12/03/2020, p. 8, [url](#)

²¹⁷ Ukraine Today, 02/11/2016, [url](#)

²¹⁸ UAcrisis, 24/05/2017, [url](#)

²¹⁹ Kiev Post, 24/11/2017, [url](#)

²²⁰ Lenta, 26/04/2018, [url](#)

²²¹ Ukrainskaya Pravda, 10/12/2019, [url](#)

²²² ICG, *Crisis Watch, Ukraine, December 2019-December 2020*, s.d., [url](#)

²²³ OHCHR, 12/03/2020, p. 8, [url](#)

Het Oekraïense internetproject Книга Памяти / Книга Пам'яті (Herdenkingsboek) houdt een lijst bij van het aantal Oekraïense militairen van zowel het leger als de Nationale Garde die bij het conflict in de Donbas omkwamen. Op 10 januari 2021 telden ze 4.354 gesneuvelde Oekraïense militairen. In juli 2019 bedroeg het aantal gesneuvelden 4.150.²²⁴

Het onafhankelijk project Gruz 200 van de Russische activiste Elena Vasileva verzamelt in open bronnen informatie over in de Donbas gesneuvelde Russische soldaten. Het project verzamelde sinds het begin van het conflict tot 1 augustus 2018 4.424 namen van personen aan separatistische zijde over wie er ofwel aanwijzingen of expliciete informatie is over hun overlijden in het conflict in de Donbas. Van 1.479 van deze slachtoffers kon Gruz 200 naar eigen zeggen met zekerheid vaststellen dat deze tot de Russische strijdkrachten behoorden. Gruz 200 heeft geen cijfergegevens van na 1 augustus 2018.²²⁵

ICG schrijft dat zowel de Oekraïense als de separatistische autoriteiten het aantal slachtoffers dat bij de gevechten vallen onderrapporteren.²²⁶

De ngo-coalitie Justice for Peace in Donbas schrijft in 2018 dat de burgerbevolking aan beide zijden van de contactlijn het meest te lijden heeft onder het conflict. Noch de Oekraïense regering, noch de separatisten hebben volgens de coalitie voldoende stappen ondernomen om deze groep te evacueren. Er vinden artilleriebeschietingen plaats op bewoonde zones en militairen nemen er stellingen in.²²⁷ OCHA schrijft in 2020 dat de bevolking aan beide zijden van de 20 kilometerzone van de contactlijn nog steeds frequent gevaar loopt door beschietingen en explosieven.²²⁸

Global Protection Cluster onderscheidt drie groepen van de bevolking die sterk getroffen worden door het conflict en waarop het zijn hulpverlening richt²²⁹:

- Personen die langs de contactlijn wonen.
- Personen die in de separatistische gebieden wonen. In het bijzonder kwetsbare groepen zoals kinderen, ouderen, gehandicapten, religieuze en etnische minderheden en vrouwen die een toenemend risico lopen op gendergeweld.
- De meest kwetsbare IDP's in de door Oekraïne gecontroleerde gebieden.

Justice for Peace in Donbas schrijft dat in de DVR of de LVR gedetineerde militairen een verhoogd risico op foltering of executie lopen indien ze zichtbare Oekraïense symbolen zoals tatoeages dragen of actief waren als sluipschutter. Voor burgers in de DVR en de LVR hangt dit verhoogd risico samen met de taal die ze spreken en hun religie. Voor beide groepen is het risico groter indien ze pro-Oekraïense partijen of organisaties aanhangen en in het westen van Oekraïne gedomicilieerd zijn.²³⁰

In een rapport van april 2015 documenteert IPHR gevallen van standrechtelijke executies, foltering, bedreiging en arbitraire detenties van religieuze leiders en gelovigen van niet-Orthodoxe religieuze groepen in de DVR. De leiders van de DVR verklaarden in maart 2014 dat enkel de Orthodoxe Kerk van het Moskou Patriarchaat toegelaten is in de DVR, andere religieuze overtuigingen worden niet aanvaard. Ook de Orthodoxe Kerk van het Kiev Patriarchaat aanvaardt men niet.²³¹ Civic Monitoring en Truth Hounds melden dat de autoriteiten in de DVR in 2018 opnieuw religieuze minderheden viseren. Gebouwen van Baptisten en Getuigen van Jehova zijn bestormd en in beslag genomen in

²²⁴ Книга Памяти, s.d., [url](#)

²²⁵ Gruz 200, 10/12/2018, [url](#)

²²⁶ ICG, 18/07/2016, pp. 12-13, [url](#)

²²⁷ Justice for Peace in Donbas, 12/03/2018, pp. 95-117, [url](#)

²²⁸ OCHA, 01/2020, p. 51, [url](#)

²²⁹ Global Protection Cluster, 06/2016, pp. 2-6, [url](#)

²³⁰ Justice for Peace in Donbas, *Executed and tortured in Donbas*, 09/2016, [url](#); Justice for Peace in Donbas, *Places of illegal detention*, 09/2016, p. 9, [url](#)

²³¹ IPHR, 04/2015, [url](#)

Donetsk.²³² OHCHR en Truth Hounds schrijven verder dat de DVR en de LVR in 2018 een nieuwe religiewet invoerden die alle religieuze gemeenschappen verplicht om zich opnieuw te registreren. In juni 2018 sloot de DVR de enige moskee die in het gebied actief was.²³³

6.2. Doden en gewonden bij de burgers

In de periode april 2014 – 31 juli 2020 zijn er volgens OHCHR 3.069 burgerdoden gevallen ten gevolge van het conflict in de Donbas. Als men de slachtoffers van vlucht MH17 erbij rekent stierven er minstens 3.367 burgers. OHCHR schat het aantal burgers dat in deze periode gewond raakte op meer dan 7.000. Zowat 85 à 90% van deze burgerslachtoffers viel ten gevolge van willekeurige artilleriebeschietingen van bewoonde zones.²³⁴

OHCHR geeft periodiek cijfers over het aantal burgerslachtoffers in de Donbas. De cijfers sinds half 2015 staan in onderstaande tabel. Vanaf 2020 wijzigde OHCHR zijn rapporteringswijze en zijn de cijfers per half jaar in plaats van per kwartaal. De tabel geeft de cijfers per kwartaal tot 15 februari 2020 weer. De latere cijfer zijn er niet in opgenomen. Volgens deze latere cijfers vielen er in de periode 1 januari - 31 juli 2020 in totaal 18 burgerdoden en 89 burgergewonden. In de periode 1 augustus – 31 oktober 2020 vielen er geen burgerslachtoffers.²³⁵

Periode	Burgerdoden	Burgergewonden
16/05/2015 – 15/08/2015 ²³⁶	105	308
16/08/2015 - 15/11/2015 ²³⁷	47	131
16/11/2015 – 15/02/2016 ²³⁸	21	57
16/02/2016 – 15/05/2016 ²³⁹	14	99
16/05/2016 – 15/08/2016 ²⁴⁰	28	160
16/08/2016 – 15/11/2016 ²⁴¹	32	132
16/11/2016 – 15/02/2017 ²⁴²	23	107
16/02/2017 – 15/05/2017 ²⁴³	36	157
16/05/2017 – 15/08/2017 ²⁴⁴	26	135
16/08/2017 – 15/11/2017 ²⁴⁵	15	72
16/11/2017 – 15/02/2018 ²⁴⁶	12	61
16/02/2018 – 15/05/2018 ²⁴⁷	19	62

²³² Civic Monitoring, 09/11/2018, p. 8, [url](#); Truth Hounds, 27/06/2019, [url](#)

²³³ OHCHR, 19/09/2018, p. 24, [url](#); Truth Hounds, 27/06/2019, [url](#)

²³⁴ OHCHR, 19/09/2018, pp. 3-4, [url](#); OHCHR, 22/09/2020, p. 6, [url](#)

²³⁵ OHCHR, 22/09/2020, p. 6, [url](#); OHCHR, 01/11/2020, p. 2, [url](#)

²³⁶ OHCHR, 09/12/2015, p. 2 & 6, [url](#)

²³⁷ OHCHR, 09/12/2015, p. 2 & 6, [url](#)

²³⁸ OHCHR, 03/03/2016, p. 6, [url](#)

²³⁹ OHCHR, 03/06/2016, p. 12, [url](#)

²⁴⁰ OHCHR, 15/09/2016, p. 12, [url](#)

²⁴¹ OHCHR, 15/03/2017, p. 6, [url](#)

²⁴² OHCHR, 13/06/2017, p. 1, [url](#)

²⁴³ OHCHR, 13/06/2017, p. 1, [url](#)

²⁴⁴ OHCHR, 12/09/2017, p. 1, [url](#)

²⁴⁵ OHCHR, 12/12/2017, p. 1, [url](#)

²⁴⁶ OHCHR, 19/03/2018, p. 3, [url](#)

²⁴⁷ OHCHR, 20/06/2018, p. 4, [url](#)

16/05/2018 – 15/08/2018 ²⁴⁸	12	93
16/08/2018 – 15/11/2018 ²⁴⁹	14	36
16/11/2018 – 15/02/2019 ²⁵⁰	2	14
16/02/2019 – 15/05/2019 ²⁵¹	10	35
16/05/2019 – 15/08/2019 ²⁵²	8	60
16/08/2019 – 15/11/2019 ²⁵³	6	36
16/11/2019 – 15/02/2020 ²⁵⁴	2	17

Onderstaande grafiek geeft een visueel overzicht van deze cijfers tot en met 15 februari 2020:

²⁴⁸ OHCHR, 19/09/2018, p. 1, [url](#)

²⁴⁹ OHCHR, 17/12/2018, p. 4, [url](#)

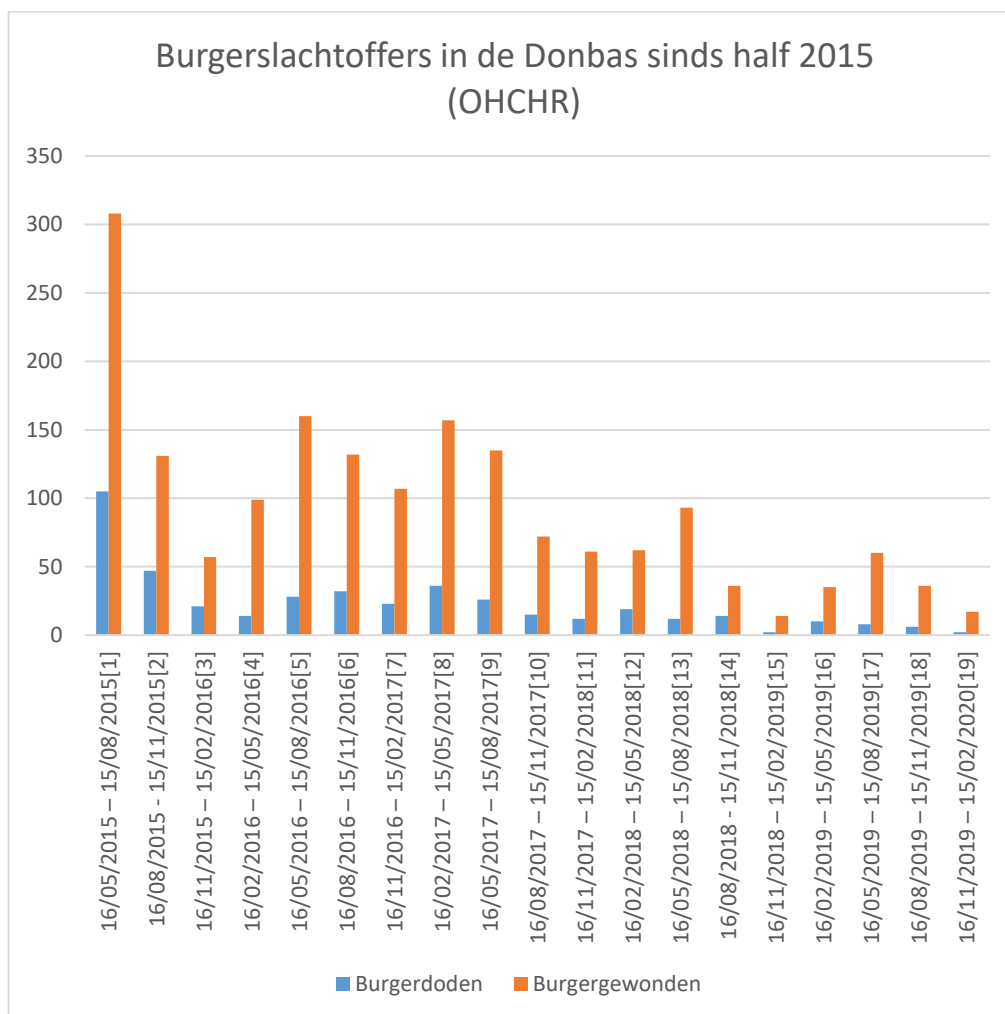
²⁵⁰ OHCHR, 13/06/2019, p. 4, [url](#)

²⁵¹ OHCHR, 13/06/2019, p. 6, [url](#)

²⁵² OHCHR, 17/09/2019, p. 5, [url](#)

²⁵³ OHCHR, 12/12/2019, p. 6, [url](#)

²⁵⁴ OHCHR, 12/03/2020, p. 5, [url](#)

Grafiek opgesteld door Cedoca op basis van cijfergegevens van OHCHR²⁵⁵

OHCHR publiceerde onderstaande kaart met de geografische spreiding van het aantal burgerslachtoffers en tegen burgerdoelwitten gerichte geweldsincidenten aan de contactlijn in de periode 1 januari – 31 juli 2020²⁵⁶:

²⁵⁵ OHCHR, 09/12/2015, p. 2 & 6, [url](#); OHCHR, 09/12/2015, p. 2 & 6, [url](#); OHCHR, 03/03/2016, p. 6, [url](#); OHCHR, 03/06/2016, p. 12, [url](#); OHCHR, 15/09/2016, p. 12, [url](#); OHCHR, 15/03/2017, p. 6, [url](#); OHCHR, 13/06/2017, p. 1, [url](#); OHCHR, 12/09/2017, p. 1, [url](#); OHCHR, 12/12/2017, p. 1, [url](#); OHCHR, 19/03/2018, p. 3, [url](#); OHCHR, 20/06/2018, p. 4, [url](#); OHCHR, 19/09/2018, p. 1, [url](#); OHCHR, 17/12/2018, p. 4, [url](#); OHCHR, 13/06/2019, p. 4, [url](#); OHCHR, 13/06/2019, p. 6, [url](#); OHCHR, 17/09/2019, p. 5, [url](#); UNHCR, 15/11/2019, [url](#)

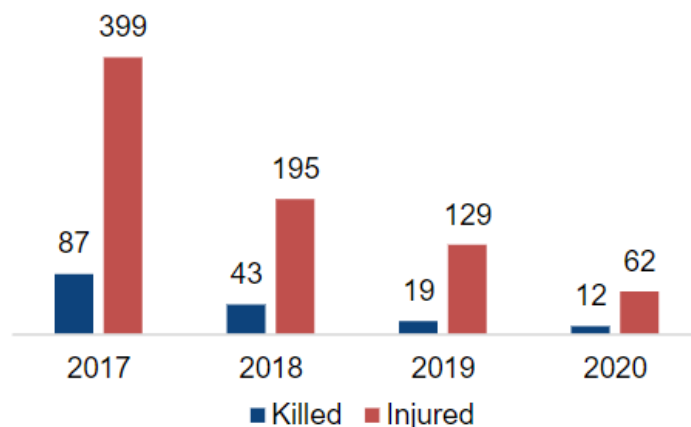
²⁵⁶ OHCHR, 22/09/2020, p. 5, [url](#)

Impact of hostilities on civilians residing along the contact line from 1 January to 31 July 2020

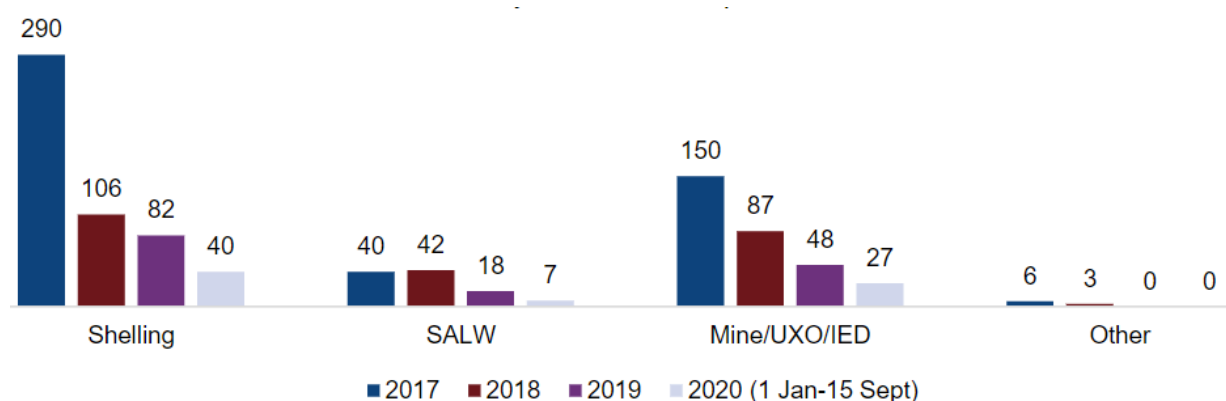
In de periode januari 2017 – september 2020 documenteerde de OSCE 946 burgerslachtoffers, waarvan 161 dodelijke. Van deze burgerslachtoffers vielen er 750 in de regio Donetsk en 196 in de regio Lugansk. Hierbij vielen 657 burgerslachtoffers in de DVR en de LVR, 270 in door Oekraïne gecontroleerde gebieden en 19 in niemandsland. Onderstaand staafdiagram van OSCE geeft een overzicht van de slachtoffers per jaar²⁵⁷:

²⁵⁷ OSCE, 09/11/2020, pp. 8 & 10, [url](#)

Fatalities and injuries 1 January 2017 to 15 September 2020

Het grootste aantal slachtoffers viel bij beschietingen (518 waarbij 66 dodelijke), gevolgd door slachtoffers door mijnen en UXO's en ten slotte door *small arms and light weapons (SALW)*. Onderstaande staafdiagram van OSCE geeft hiervan een overzicht per type en jaar:²⁵⁸

Civilian casualties by types of incidents 1 January 2017 to 15 September 2020

Volgens gegevens van de ombudsvrouw van de DVR, Dar'ya Morozova, kwamen er sinds het begin van het conflict tot 25 december 2020 in de DVR 4.961 personen om het leven. Bij dit cijfer wordt geen onderscheid gemaakt tussen burgers en militairen. Nog volgens Morozova kwamen er in 2017 31 burgers om het leven en raakten er 34 gewond.²⁵⁹ In 2018 stierven er volgens de ombudsvrouw 19 burgers en raakten er 108 gewond.²⁶⁰ In 2019 kwamen er 9 burgers om het leven en raakten er 73 gewond en in 2020 waren dit er respectievelijk 5 en 35.²⁶¹

²⁵⁸ OSCE, 09/11/2020, p. 9, [url](#)

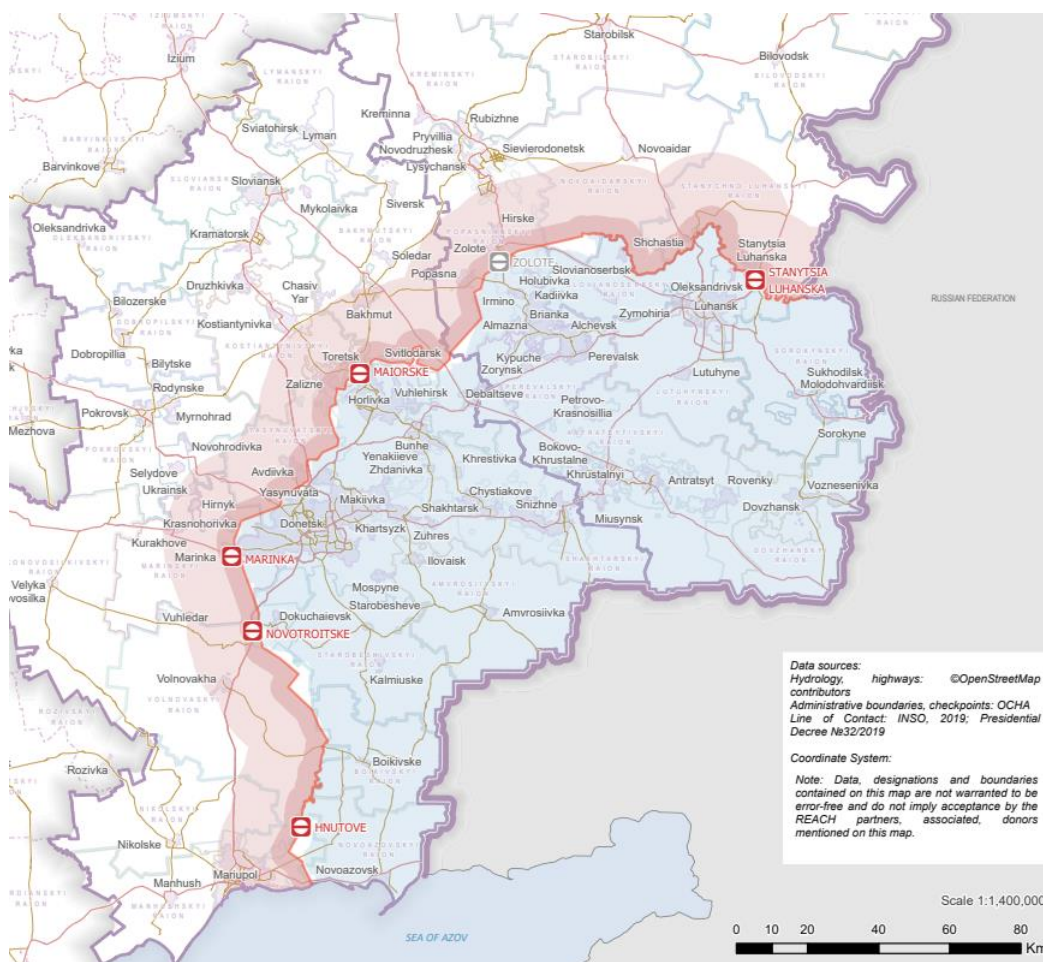
²⁵⁹ Ombudsvrouw van de DPR, 12/01/2018, [url](#); Ombudsvrouw van de DPR, 25/12/2020, [url](#)

²⁶⁰ Ombudsvrouw van de DPR, 11/01/2019, [url](#)

²⁶¹ Ombudsvrouw van de DPR, 01/12/2017, [url](#); Ombudsvrouw van de DPR, 07/12/2018, [url](#); Ombudsvrouw van de DPR, 29/11/2019, [url](#); Ombudsvrouw van de DPR, s.d., p. 24, [url](#); Ombudsvrouw van de DPR, 25/12/2020, [url](#)

7. Geografische spreiding van het geweld in de Donbas

In de voor deze COI Focus behandelde periode (2015 – december 2020) vonden zowat alle gevechten en gewapende incidenten in de Donbas plaats langs de zogenaamde contactlijn. Dit is de 457 km lange frontlijn tussen de DNR en de LVR enerzijds en de rest van Oekraïne anderzijds. De precieze ligging van deze contactlijn staat weergegeven op onderstaande kaart.²⁶² De contactlijn is de feitelijke bufferzone en frontlijn tussen Oekraïense troepen en separatistische gewapende eenheden. De fysieke afstand tussen de twee kampen varieert langs de contactlijn en bedraagt op sommige plaatsen slechts 200 à 500 meter.²⁶³

UKRAINE - Donetsk and Luhansk oblast Reference map - June 2019²⁶⁴

In 2019 vond zowat 90 % van de door de OSCE waargenomen geweldsincidenten plaats in vijf geconcentreerde zones langs de contactlijn. Deze zijn: gebieden ten oosten en noordoosten van Mariupol, Avdiivka-Yasnuvata-Donetsk luchthaven zone, Popasna-Kalynove-Pervomaïsk-Zolote zone, gebieden ten zuiden van Svitlodarsk en de westelijke en noordelijke buitenwijken van Horlivka.²⁶⁵ In

²⁶² Norwegian Refugee Council, 13/01/2016, [url](#); OSCE, 16/02/2017, [url](#); OSCE, 16/09/2017, [url](#); OCHA, 23/11/2018, [url](#)

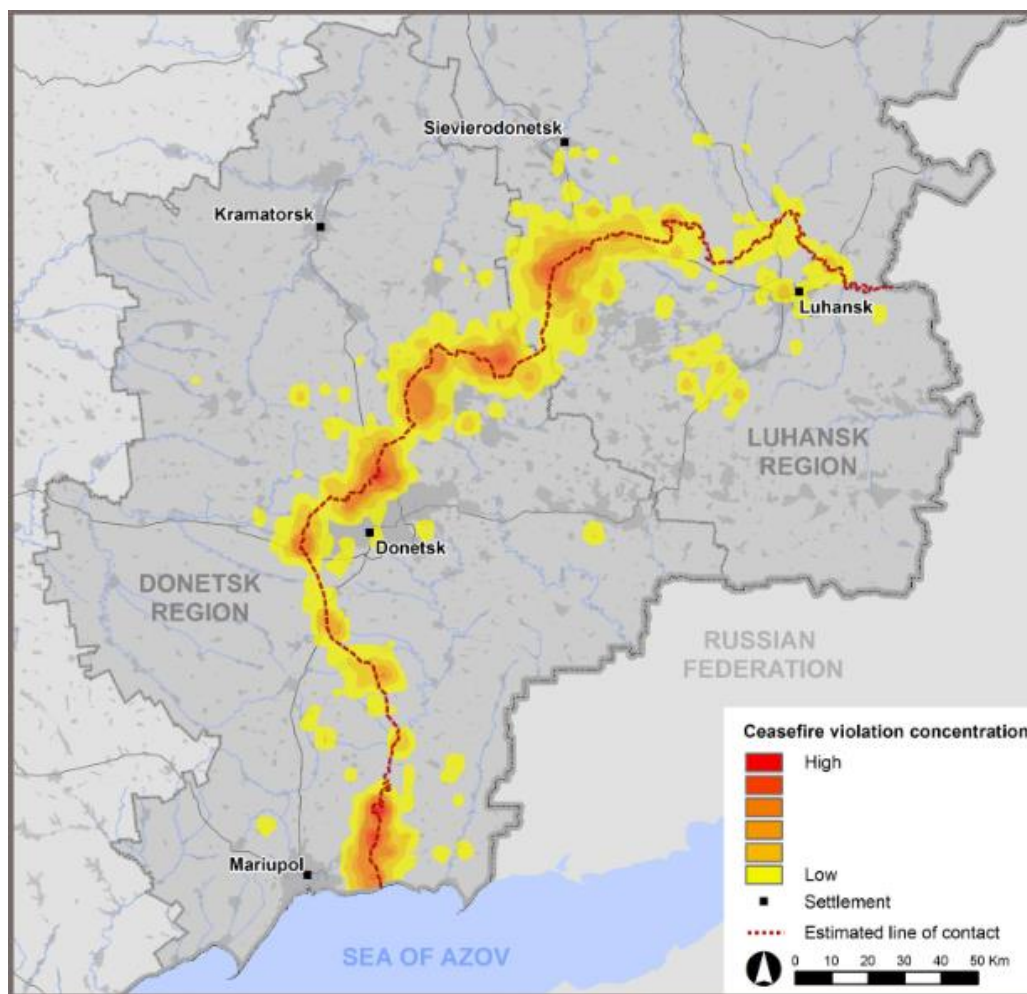
²⁶³ OHCHR, 15/09/2016, p. 5, [url](#); OCHA, 26/10/2016, [url](#); OSCE, 16/09/2017, p. 2, [url](#); OCHA, 07/05/2018, [url](#)

²⁶⁴ REACH, 06/2019, [url](#)

²⁶⁵ OSCE, 27/01/2020, [url](#)

het derde kwartaal van 2020 de overgrote meerderheid van de geweldsincidenten volgens OSCE nog steeds plaats in deze regio's met uitzondering van de zone rond Horlivka waar het geweld duidelijk afnam.²⁶⁶

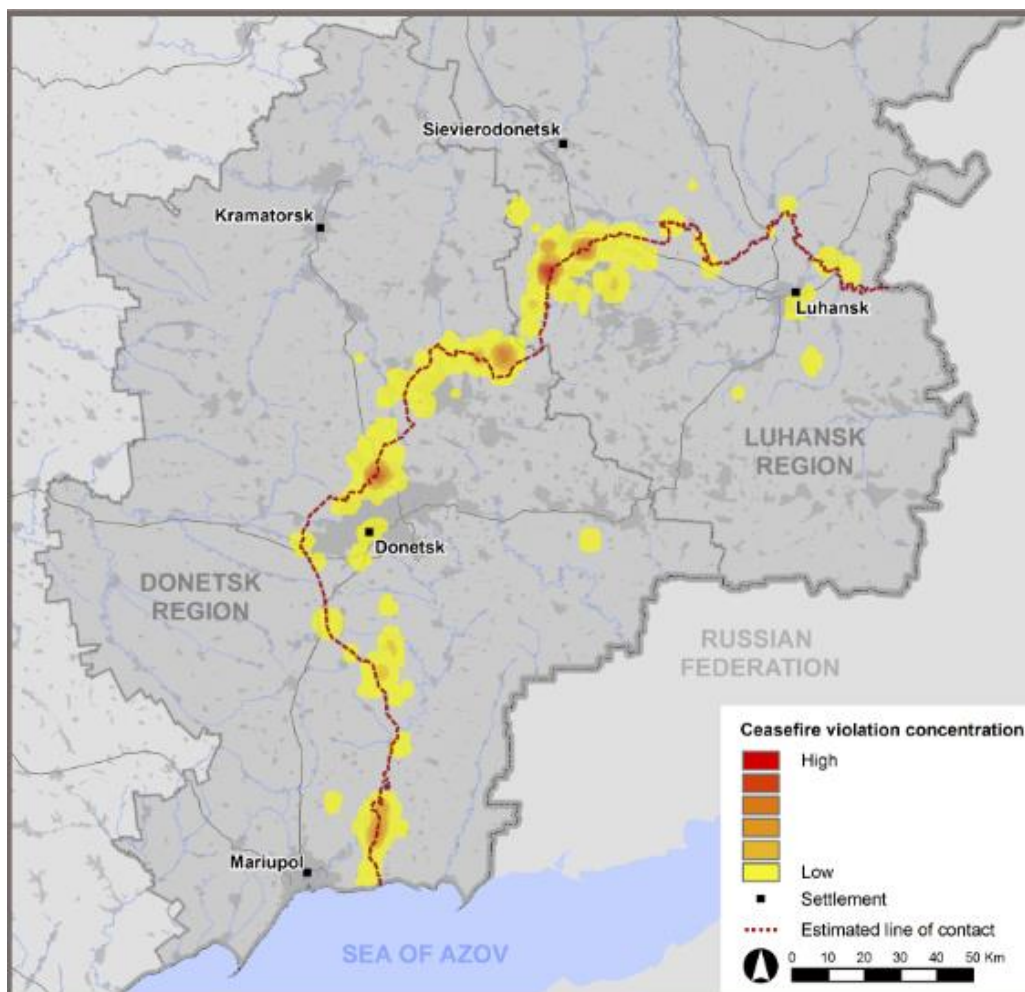
De eerste onderstaande kaart van de OSCE geeft een beeld van de geweldsincidenten in de Donbas die in 2019 plaatsvonden en toont de concentratie ervan langs de contactlijn. De tweede kaart geeft een beeld van de situatie in het laatste kwartaal van 2020:

Ceasefire violations 2019²⁶⁷

²⁶⁶ OSCE, 20/10/2020, [url](#)

²⁶⁷ OSCE, 27/01/2020, [url](#)

 Ceasefire violations 2020²⁶⁸

Sinds mei 2018 veranderde Kiev de zogenaamde antiterroristische operatie (ATO) in een *Joint Force Operation* (JFO) (zie: 1. Korte Geschiedenis). Vanaf dan kan de commandant van de JFO in de regio's Lugansk en Donetsk veiligheidszones uitroepen. De ordediensten in deze zones krijgen dan bijkomende bevoegdheden en de toegang tot deze zones voor burgers kan tijdelijk verboden worden.²⁶⁹ OCHA schrijft in 2020 dat er aan de Kiev-gecontroleerde zijde op sommige plaatsen controleposten zijn tussen de dorpen aan de contactlijn en de rest van de Kiev-gecontroleerde gebieden. Deze controleposten beperken de bewegingsvrijheid van de dorpingen en belemmeren de toegang voor hulpdiensten en humanitaire organisaties.²⁷⁰

Een groot deel van de administratieve gebieden in de door Kiev gecontroleerde zone die grenzen aan de contactlijn worden sinds februari 2015 bestuurd door zogenaamde Civiel-militaire administraties (CMA). Deze nemen een deel van de lokale bestuursbevoegdheden op zich en worden in de praktijk bemand door militairen en leden van de ordediensten. De regering in Kiev riep ze in het leven omdat de lokale besturen in de zone hun eigen werking blokkeerden uit verzet tegen de regering. In oktober 2017 waren er in de regio Donetsk elf CMA's actief op districtsniveau en vier op gemeenteniveau. De

²⁶⁸ OSCE, 20/10/2020, [url](#)

²⁶⁹ OHCHR, 20/06/2018, p. 8, [url](#)

²⁷⁰ UNHCR, 14/02/2020, [url](#)

regio Lugansk telde vijf CMA's op districtsniveau en zes op gemeenteniveau.²⁷¹ UNHCR schrijft in 2020 dat in een aantal dorpen nabij de contactlijn nog steeds geen CMA's opgericht zijn waardoor de inwoners geen toegang hebben tot administratieve en sociale dienstverlening. Deze dorpen zijn onder andere: Vodiane, Severne, Pisky, Opytne en Novooleksandrivka.²⁷²

8. Impact van het geweld op het dagelijkse leven in de Donbas

OHCHR schat in 2015 dat er in de DVR en de LVR samen 2,7 miljoen inwoners wonen, waarvan er 600.000 langs de contactlijn gevestigd zijn.²⁷³ ICG schat in 2020 dat er 3,2 miljoen personen leven in de DVR en de LVR.²⁷⁴ Volgens ICG hebben de personen die nabij de contactlijn blijven wonen vaak de middelen niet om zich elders te vestigen.²⁷⁵ OCHA schat in 2016 dat er 800.000 personen in de vijf kilometerzone van de contactlijn wonen. 600.000 van hen aan LVR- en DVR-zijde, 200.000 aan de Kiev-gecontroleerde zijde.²⁷⁶ In 2020 schat OCHA dat er nog 201.000 personen in de vijf kilometerzone aan de Kiev-zijde wonen. Voor de LVR- en DVR-zijde heeft OCHE geen cijfers meer beschikbaar maar schat het dat er zo'n 2,2 miljoen personen in de twintig kilometerzone wonen.²⁷⁷

Langs de contactlijn zijn in de loop van het conflict een groot aantal huizen beschadigd of vernietigd. Ook een aanzienlijk deel van de wegen en publieke voorzieningen langs de contactlijn liepen volgens OCHA grote schade op.²⁷⁸ De Kharkiv Human Rights Protection Group rapporteert dat er aan de DVR- en LVR-zijde van de contactlijn vanaf 2015 een deel van de sociale infrastructuur hersteld werd en dat vanaf 2016 grootschalige herstelwerkzaamheden aan woningen uitgevoerd worden, mogelijk met Russische financiële steun.²⁷⁹ In 2019 schrijft de ngo Donbas SOS dat de herstelwerkzaamheden aan woningen in de DVR en de LVR sneller gaan dan aan de Oekraïense zijde. Volgens schattingen van de ngo op basis van officiële cijfers zijn twee derde van de beschadigde huizen er al hersteld.²⁸⁰ Aan de Oekraïense zijde van de contactlijn verloopt de heropbouw veel trager en is er geen door de overheid gedragen heropbouwprogramma. Zo schrijft OHCHR in september 2019 dat de Oekraïense autoriteiten wetgeving invoerde om compensaties voor vernielde woningen toe te kennen maar dat deze tekortkomingen vertoont. Daarnaast legt de overheid beslissingen van de rechtbank naast zich neer die haar ertoe verplichten om herstelwerkzaamheden uit te voeren.²⁸¹ OCHA en UNHCR schrijven dat de Oekraïense autoriteiten niet voldoende hulp verlenen voor het herstellen van woningen en dat slachtoffers daarom beroep doen op internationale organisaties en lokale besturen. In 2019 ontvingen reeds 35.000 personen steun van deze organisaties om de toestand van hun woning te verbeteren.²⁸² In juli 2020 herhaalde OHCHR zijn kritiek op de compensatieregeling van de Oekraïense overheid maar op 2 september 2020 keurde het Oekraïense ministerkabinet een wetswijziging goed die een nieuw mechanisme in het leven roept om compensaties te betalen aan burgers van wie de huizen in Oost-Oekraïne door de gevechten vernield zijn. In december 2020 vond er een eerste uitbetaling plaats aan

²⁷¹ Prometheus Center, 04/2017, p. 46, [url](#); Ukrainian Center for Independent Political Research, 10/2017, p. 10, [url](#)

²⁷² UNHCR, 14/02/2020, [url](#)

²⁷³ OHCHR, 09/12/2015, p. 3, [url](#); ICG, 18/07/2016, p. 3, [url](#); ICG, 01/10/2018, p. 18, [url](#)

²⁷⁴ ICG, 03/09/2020, p. 11, [url](#)

²⁷⁵ ICG, 18/07/2016, p. 4, [url](#); ICG, 01/10/2018, p. 3, [url](#)

²⁷⁶ OSCE, 16/09/2017, p. 15, [url](#); ICG, 01/10/2018, p. 19, [url](#)

²⁷⁷ OCHA, 01/2020, p.31, [url](#)

²⁷⁸ OCHA, 26/10/2016, [url](#); ICG, 18/07/2016, [url](#)

²⁷⁹ Kharkiv Human Rights Protection Group, 05/10/2016, pp. 7-19, [url](#); OHCHR, 19/09/2018, p. 7, [url](#)

²⁸⁰ Donbas SOS, 18/09/2019, p. 19, [url](#)

²⁸¹ OHCHR, 19/09/2018, p. 7, [url](#); OHCHR, 17/09/2019, pp. 8-9, [url](#)

²⁸² OCHA, 25/07/2019, [url](#); UNHCR, 14/02/2020, [url](#)

19 personen. Daarnaast hebben de autoriteiten van de *oblast* Donetsk in 2020 zo'n 1.300 huizen heropgebouwd en plannen ze er bijkomend 1.000 in 2021.²⁸³

Sinds januari 2015 zijn er beperkingen opgelegd om de contactlijn over te steken. Burgers hebben er vanaf dan een speciale elektronische pas voor nodig. De passen zijn een jaar geldig. Dit bemoeilijkt sterk het verkeer over de grens en beperkt de toegang van inwoners van de conflictzone tot basisvoorzieningen. Sinds 2017 kunnen er in principe elektronische passen zonder vervaldatum uitgereikt worden, maar in de praktijk paste men dit niet toe.²⁸⁴ In maart 2019 beslist de SBU dat de passen die vanaf 28 maart 2019 uitgereikt worden, geen vervaldatum meer hebben.²⁸⁵ Personen die binnen een zone van vijf kilometer langs de contactlijn wonen kunnen, volgens Oekraïense wetgeving, in principe zonder een bijkomende pas de contactlijn oversteken. In de praktijk kan men de contactlijn echter ook voor hen sluiten.²⁸⁶

In de voorbije jaren steeg het aantal burgers dat de contactlijn maandelijks overstak van gemiddeld 700.000 in 2016 tot 1 miljoen in 2018. Vanaf mei 2019 was het aantal per maand steeds hoger dan 1,4 miljoen.²⁸⁷ In januari – februari 2020 staken er nog gemiddeld 1 miljoen personen maandelijks over maar op 16 maart 2020 sloten de Oekraïense autoriteiten omwille van Covid-19 alle grensovergangen aan de contactlijn voor twee weken (voor niet-permante inwoners DVR en LVR). De separatisten namen op 21 maart 2020 dezelfde maatregel. Op 27 maart 2020 sloot Oekraïne alle landsgrenzen. Vanaf 10 juni 2020 heropende Kiev deels de grensovergangen gevolgd door de LVR vanaf 19 juni 2020 en de DVR op 25 juni 2020. Volgens ICG raakten sommige personen geblokkeerd aan de grensovergangen omdat de precieze modaliteiten niet duidelijk waren.²⁸⁸ In de periode augustus – oktober 2020 waren enkel de grensovergangen Stanicya Lugansk (LVR) en Novotrojskoe/Olenivka (DVR) gedeeltelijk open.²⁸⁹ In augustus en september 2020 vonden er maandelijks respectievelijk 81.000 en 86.000 oversteken plaats en in oktober 2020, door een tijdelijke sluiting van Stanicya Lugansk, 21.300.²⁹⁰ Op 10 november 2020 opende Kiev alle grensovergangen waaronder ook een nieuwe in Lugansk, maar aan de separatistenzijde bleven de meeste overgangen gesloten. Volgens OSCE waren eind december 2020 enkel de overgangen van Stanicya Lugansk en Novotrojskoe/Olenivka open aan de separatistische zijde. De nieuwe grensovergangen in Shchastya en Zolote die volgens afspraken op 10 november 2020 open hadden moeten gaan zijn dan ook nog steeds gesloten aan separatistische zijde. Personen die de contactlijn oversteken moeten aan beide zijden verplicht in zelfisolatie omwille van Covid-maatregelen. De DVR riep sinds juni 2020 verschillende bijkomende administratieve eisen in het leven om de contactlijn over te steken wat er in de praktijk toe leidde dat een groot aantal personen geen doorgang meer kreeg. Ook verplicht de DVR personen die naar Oekraïne willen om een *contacttracing* app op hun smartphone te installeren.²⁹¹ HRW en OCHA melden in oktober-november 2020 dat de autoriteiten van de DVR en LVR zowat enkel op basis van humanitaire gronden personen toestemming geven de contactlijn over te steken. In de DVR kunnen enkel personen binnen op humanitaire gronden en indien ze op een lijst voor een voorafgaande toestemming staan. De toebedeling van deze toestemmingen verloopt uiterst arbitrair. Enkel personen met een domicilie in de DVR kunnen het gebied verlaten en ze dienen hierbij een document te ondertekenen dat ze enkel kunnen terugkeren wanneer de quarantainemaatregelen

²⁸³ OHCHR, 22/09/2020, p. 10, [url](#); OHCHR, 01/11/2020, p. 3, [url](#); OCHA, 21/01/2021, [url](#)

²⁸⁴ OHCHR, 09/12/2015, p. 3, [url](#); UNHCR, 19/09/2015, pp. 7 – 8, [url](#); UNHCR, 31/10/2016, [url](#); OHCHR, 12/09/2017, pp. 18-19, [url](#); HRW, 17/02/2017, [url](#)

²⁸⁵ OHCHR, 13/06/2019, p. 11, [url](#)

²⁸⁶ ICG, 01/10/2018, p. 21, [url](#)

²⁸⁷ ICG, 01/10/2018, [url](#) p. 15; UNHCR, 11/2019, [url](#)

²⁸⁸ ICG, *Crisis Watch, Ukraine, December 2019-December 2020*, s.d., [url](#); OHCHR, 22/09/2020, p. 11, [url](#)

²⁸⁹ OHCHR, 01/11/2020, p. 2, [url](#)

²⁹⁰ OHCHR, 01/11/2020, p. 2, [url](#)

²⁹¹ ICG, *Crisis Watch, Ukraine, December 2019-December 2020*, s.d., [url](#); OHCHR, 22/09/2020, p. 11, [url](#); OSCE, 30/12/2020, pp. 4-5, 11-12, [url](#)

aflopen. In de LVR mogen personen die er een domicilie hebben het gebied binnen wanneer ze geldige documenten over hun domicilie kunnen voorleggen. Personen zonder een domicilie in de LVR mogen er enkel binnen wanneer ze op een lijst van voorafgaande toestemming staan. Bewoners van de LVR en de DVR zien zich hierdoor verplicht om via Rusland naar de overheidsgecontroleerde delen van Oekraïne te gaan wat een dure en tijdrovende reis is. Bovendien is deze manier van reizen volgens de Oekraïense wetgeving strafbaar met een boete.²⁹²

Volgens ICG zijn de omstandigheden aan de door Kiev gecontroleerde controleposten sterk verschillend. Van vlot en vriendelijk aan de Hnutove-overgang tot vernederend aan de Stanicya Lugansk-overgang. De door de separatisten gecontroleerde overgangen zijn volgens verschillende door ICG geconsulteerde bronnen slecht georganiseerd. Ook UNHCR vermeldt dat wachttijden aan door separatisten gecontroleerde controleposten in 2020 nog steeds hoger zijn dan aan de Kiev-zijde.²⁹³ Aan alle overgangen vallen er gewonden en dodelijke slachtoffers door landmijnen, beschietingen en artilleriegeschut.²⁹⁴ In de periode januari 2018 – oktober 2019 vielen er volgens de OSCE drie dodelijke slachtoffers en zeven gewonden door geweervuur of mijnen.²⁹⁵ Door de slechte omstandigheden aan de controleposten sterven er personen tijdens het wachten voor de oversteek. Zo vielen er volgens OHCHR in de periode februari - mei 2019 aan de controleposten negen dodelijke slachtoffers door gezondheidscomplicaties.²⁹⁶ UNICEF meldt nog het overlijden van een man aan een controlepost op 16 oktober 2020.²⁹⁷ Sinds eind augustus 2019 is er een elektrische wagen en een bus om kwetsbare personen te vervoeren aan de overgang van Stanicya Lugansk. Deze zijn ook eind 2020 nog operationeel. Aan de vier overgangen in de DVR zijn er bussen om kwetsbare personen te helpen de zone tussen de strijdende partijen over te steken.²⁹⁸

In oktober 2019 bedroeg de wachttijd aan de overgangen meestal enkele uren en in 2020 bedroegen ze gemiddeld 1 à 2 uren.²⁹⁹ Voornamelijk inwoners van de separatistische gebieden steken de contactlijn over. In oktober 2020 maakten ze 68 % uit van het aantal grensoversteken.³⁰⁰ In november 2019 herstelde men de brug aan de overgang Stanicya Lugansk die al sinds 2014 zwaar beschadigd was. Voetgangers kunnen de brug nu opnieuw gemakkelijk oversteken.³⁰¹

Op onderstaande kaart van OCHA van november 2020 staan de verschillende grensovergangen aan de contactlijn aangeduid.³⁰²

²⁹² HRW, 17/11/2020, [url](#); OCHA, 27/10/2020, pp. 5-6, [url](#)

²⁹³ UNHCR, 31/10/2018, [url](#); UNHCR, 29/11/2019, p. 18, [url](#); UNHCR, 28/12/2020, [url](#)

²⁹⁴ ICG, 01/10/2018, pp. 15-16, [url](#)

²⁹⁵ OSCE, 28/11/2019, p. 16, [url](#)

²⁹⁶ OHCHR, 13/06/2019, p. 11, [url](#),

²⁹⁷ UNICEF, 20/11/2019, [url](#); UNHCR, 17/11/2020, [url](#)

²⁹⁸ UNHCR, 29/11/2019, [url](#); OSCE, 28/11/2019, p. 9, [url](#); UNHCR, 17/11/2020, [url](#)

²⁹⁹ UNHCR, 31/10/2018, [url](#); UNHCR, 29/11/2019, p. 18, [url](#); OSCE, 28/11/2019, p. 10, [url](#); UNHCR, 28/12/2020, [url](#)

³⁰⁰ UNHCR, 31/10/2018, [url](#)

³⁰¹ OSCE, 29/11/2019, [url](#)

³⁰² OCHA, 18/11/2020, [url](#)

Entry/exit crossing points (EECPs)³⁰³

De economische situatie in de DVR en LVR is slecht. OCHA schrijft in 2018 dat er sinds 2014 in de conflictzone een toename is van werkloosheid en dat ze er hoger ligt dan in de rest van Oekraïne. Daar komt bij dat de reële koopkracht van de salarissen er tussen de 22 % en de 33 % lager ligt dan in 2013.³⁰⁴ Gewapende groepen in de DVR en LVR hebben na de blokkade van 2017 de meerderheid van de ondernemingen overgenomen, maar volgens CES en ICG is een groot deel van de industriële activiteit stilgevallen.³⁰⁵ In 2018 is er volgens Civic Monitoring een verdere afname van economische activiteit in de DVR en LVR waarneembaar en vanaf 2019 maken de gebieden nog nauwelijks economische cijfers openbaar.³⁰⁶ UNHCR waarschuwt dat de hoge werkloosheid en het feit dat werkloze volwassenen geen sociale bijstand krijgen in de DVR en de LVR ertoe leidt dat een toenemend aantal burgers zich in een kwetsbare positie bevindt.³⁰⁷ In 2018 schrijven OHCHR en OCHA dat honderdduizenden personen in de regio zich verplicht zien om negatieve maatregelen te nemen om in hun basisvoorzieningen te kunnen voorzien. Hierbij vermeldt OCHA: kinderen van school halen, smokkel, seks als overlevingsstrategie en drugsgebruik.³⁰⁸ ICG schrijft in 2020 dat de lonen in de separatistische gebieden zowat de helft bedragen van die in de Kiev-gecontroleerde gebieden. Daarnaast zouden de autoriteiten in de DVR en de LVR ook grote aantallen mijnwerkers op onbetaald verlof plaatsen en hen tegelijk verbieden de separatistische gebieden te verlaten. Volgens ICG hebben werkzoekenden in de DVR en de LVR de keuze tussen armoede, tewerkstelling in het grijze circuit of

³⁰³ OCHA, 18/11/2020, [url](#)

³⁰⁴ Kharkiv Human Rights Protection Group, 05/10/2016, p. 4, [url](#); OCHA, 29/03/2018, p. 33, [url](#)

³⁰⁵ OHCHR, 13/06/2017, p. 3, [url](#); CES, 28/11/2017, p. 106, [url](#); ICG, 03/09/2020, pp. 9-10, [url](#)

³⁰⁶ Civic Monitoring, 14/02/2020, p. 8, [url](#)

³⁰⁷ UNHCR, 19/09/2015, p. 8, [url](#)

³⁰⁸ OCHA, 07/05/2018, [url](#); OHCHR, 20/06/2018, p. 10, [url](#)

werken voor de overheid.³⁰⁹ Daarnaast is er ook sprake van grote achterstallen met het uitbetalen van lonen. Dit alles leidt volgens Civic Monitoring tot een grote *brain drain* uit de DVR en LVR.³¹⁰

UNHCR, ICG en de ngo-koepel Safeguarding Health in Conflict schrijven dat internationale hulporganisaties slechts beperkte toegang hebben tot de DVR en de LVR. Zo hebben de plaatselijke autoriteiten er in juli 2015 humanitaire programma's opgeschort wat in september 2015 leidde tot een tekort aan insuline, tbc-medicijnen en anesthesiemateriaal in hospitalen. In september 2015 kreeg Artsen Zonder Grenzen (AZG) een verbod opgelegd om in de LVR te werken en dit gold vanaf oktober 2015 ook voor de DVR. Volgens de DVR misbruikt AZG psychotrope geneesmiddelen voor spionage.³¹¹ OCHA schrijft in september 2017 dat sinds juli 2015 er een handvol humanitaire organisaties hun werking in de LVR en DVR hervat hebben (OCHA geeft hier geen precieze cijfers over). Volgens OCHA is hun werking echter ontoereikend om de humanitaire noden te lenigen.³¹² Cijfergegevens van OCHA voor de periode januari – september 2018 geven aan dat deze situatie zich in 2018 doorzet.³¹³ In september 2019 werkt UNICEF aan voorbereidingen om in de LVR en DVR poliovaccinaties toe te dienen aan kinderen geboren in 2016 - 2018. In oktober 2019 slaagt ze erin om 100.000 dosissen te leveren, maar het is onduidelijk hoe de toediening verliep.³¹⁴ OCHA schrijft in 2020 dat er in de twee voorgaande jaren een lichte verbetering waarneembaar was in de toegang die humanitaire organisaties krijgen voor het leveren van hulp in de DVR en de LVR. OCHA voegt er wel aan toe dat deze lichte toename nog steeds zeer ontoereikend is om de humanitaire noden in deze gebieden te ledigen. In de periode januari – september 2020 konden VN-agentschappen zo'n 40 konvoeien met humanitaire hulp in de DVR en LVR leveren.³¹⁵ In augustus 2020 slaagt OCHA erin om drie konvoeien met humanitaire hulp in de DVR en LVR af te leveren.³¹⁶

Volgens OHCHR en de OSCE is het voor de inwoners van de DVR en de LVR moeilijk om toegang te hebben tot medische zorg, accommodatie en sociale diensten. Een deel van de bevolking steunt op humanitaire hulp. Sinds het invoeren van goederen uit Oekraïne via de contactlijn verboden is en de werking van humanitaire organisaties in de republieken verplicht geregistreerd moet worden is de instroom van humanitaire hulp sterk afgenomen. Zeker voor personen die aan beide zijden van de contactlijn leven zijn volgens OHCHR in 2017 en 2018 de levensomstandigheden verder verslechterd.³¹⁷ In 2018 hebben al 2,2 miljoen personen moeilijkheden om medische zorgen te krijgen volgens OCHA. Dit leidt onder andere tot een zeer sterke toename van het aantal TBC-gevallen in de regio.³¹⁸ De OSCE schrijft in 2019 dat dorpen aan de contactlijn beperkte toegang tot medische zorgen hebben en sinds het begin van het conflict door de contactlijn afgesneden zijn van steden voor gespecialiseerde medische zorgen.³¹⁹ In 2019 schrijft UNHCR dat 57 % van de inwoners van de vijf kilometerzone langs de contactlijn verklaren moeilijkheden te hebben om medische zorgen te verkrijgen. Voor inwoners in de twintig kilometerzone langs de contactlijn verklaart 38 % dat dit het geval is.³²⁰ In sommige gevallen zijn de dichtstbijzijnde ziekenposten aan de andere zijde van de contactlijn. Ambulances weigeren vaak om naar dorpen nabij de contactlijn te komen.³²¹ In 2020 meldt

³⁰⁹ ICG, 03/09/2020, pp. 26-27, [url](#)

³¹⁰ Civic Monitoring, 14/02/2020, p. 8, [url](#)

³¹¹ UNHCR, 22/04/2016, [url](#); ICG, 05/02/2016, pp. 3-4, [url](#); Safeguarding Health in Conflict, 23/05/2016, p. 42, [url](#); OHCHR, 13/06/2017, p. 3, [url](#); OCHA, 01/2020, [url](#)

³¹² OCHA, 30/09/2017, [url](#)

³¹³ OHCA, 14/11/2018, [url](#)

³¹⁴ UNICEF, 30/09/2019, [url](#); UNICEF, 20/11/2019, [url](#)

³¹⁵ OCHA, 01/2020, p. 20, [url](#)

³¹⁶ UNHCR, 01/10/2020, [url](#)

³¹⁷ OHCHR, 09/12/2015, p. 3, [url](#); OHCHR, 13/06/2017, p. 3, [url](#); OSCE, 16/02/2017, pp. 13-14, [url](#); OHCHR, 20/06/2018, p. 8, [url](#)

³¹⁸ OCHA, 07/05/2018, [url](#)

³¹⁹ OSCE, 28/11/2019, p. 13, [url](#)

³²⁰ UNHCR, 25/07/2019, [url](#)

³²¹ UNHCR, 14/02/2020, [url](#)

OCHA dat er in de DVR en LVR geregeld tekorten zijn aan medicijnen voor diabetes, hart- en bloedvatenaandoeningen, kanker en nieraandoeningen. Daarnaast zijn er ook tekorten aan medisch materiaal zoals chirurgische benodigdheden, anesthesiemateriaal, bloedproducten en dialysetoestellen.³²² OSCE schrijft in december 2020 bijkomend dat er in de DVR en LVR een tekort is aan medicijnen voor kankerbehandelingen en dat er verschillende meldingen zijn van kinderen met specifieke medische noden die in deze gebieden geen toegang meer hebben tot een behandeling.³²³ UNHCR en OCHA vermelden in 2020 dat tal van ziekenhuizen kampen met personeelstekorten zowel wat betreft het totale aantal personeelsleden als het aandeel gekwalificeerd personeel. In oktober 2020 slaagde UNHCR erin om hulpgoederen voor de bestrijding van Covid-19 af te leveren in de DVR en LVR.³²⁴

Volgens het World Food Programme raakt humanitaire hulp zeer moeizaam bij inwoners van de zone rond de contactlijn en OHCHR voegt er in 2019 aan toe dat ze er bijna geen toegang tot basisvoorzieningen hebben.³²⁵ In 2020 schrijft OCHA dat er in de Kiev-gecontroleerde Donbas nog meer dan 180.000 personen onzeker zijn over de voedselvoorziening (*food insecure*). Voor de DVR en LVR zijn er geen concrete cijfers maar OCHA schat dat er daar zo'n 285.000 personen *food insecure* zijn.³²⁶ In september 2018 waren er volgens OCHA in totaal nog ongeveer 826.000 personen *food insecure*.³²⁷ In april 2017 zetten de separatistische autoriteiten de werking van het hulpfonds van de oligarch Rinat Akhmetov stop en confisqueerden ze bezittingen van Rinat Akhmetov op hun grondgebied. Dit fonds was voordien een belangrijke leverancier voor noodhulp aan kwetsbaren in de regio.³²⁸ In februari 2018 zette ook het World Food Programme zijn werking in Oekraïne stop. Dit omwille van financieringsproblemen en moeilijke toegang tot de separatistische gebieden. Ook in 2019 slaagden internationale organisaties er niet in om voedselhulp te leveren in de separatistische gebieden.³²⁹

OHCHR en de OSCE melden dat verschillende waterzuiveringsstations en waterleidingen beschadigd werden bij de gevechten. Hierdoor hebben burgers die nabij de contactlijn wonen soms geen toegang tot drinkbaar water. In het tweede kwartaal van 2017 nam het aantal incidenten waarbij waterbevoorradinginstallaties geraakt werden volgens OHCHR sterk toe. Er werden er toen 24 geteld. In de periode januari - juni 2018 noteerde OCHA 57 beschietingen van infrastructuur voor watervoorzieningen. In de periode mei - augustus 2018 telde OHCHR er twaalf.³³⁰ In de periode januari - september 2019 vonden er volgens UNICEF 77 van dergelijke incidenten plaats ten opzichte van 68 in dezelfde periode in het voorgaande jaar.³³¹ In de periode januari - juli 2020 vonden er volgens OHCHR 46 aanvallen op 16 verschillende waterinstallaties plaats. Enkele incidenten vonden plaats terwijl personeel herstellingen uitvoerde.³³² Dit leidde tot meerdere onderbrekingen van de drinkwatervoorzieningen van een groot aantal inwoners van beide zijden van de contactlijn. Zo verklaart 35 % van de inwoners van de zone langs de contactlijn in 2020 dat ze geregeld te kampen hebben met watertekorten.³³³ Daarnaast verklaart 63 % dat de drinkwaterkwaliteit beneden aanvaardbare normen is.³³⁴

³²² OCHA, 01/2020, p. 49, [url](#)

³²³ OSCE, 30/12/2020, p. 15, [url](#)

³²⁴ UNHCR, 14/02/2020, [url](#); UNHCR, 25/11/2020, p. 2, [url](#); OCHA, 01/2020, p. 49, [url](#)

³²⁵ OHCHR, 03/06/2016, p. 11, [url](#); OHCHR, 13/06/2019, p. 10, [url](#)

³²⁶ OCHA, 01/2020, p. 45, [url](#)

³²⁷ OCHA, 31/10/2017, [url](#); OHCA, 14/11/2018, [url](#)

³²⁸ Kharkiv Human Rights Protection Group, 05/10/2016, p. 4, [url](#)

³²⁹ ICG, 01/10/2018, pp. 17-18, [url](#); OCHA, Ukraine, 18/04/2019, [url](#)

³³⁰ OCHA, 15/08/2018, [url](#); OHCHR, 19/09/2018, p. 6, [url](#)

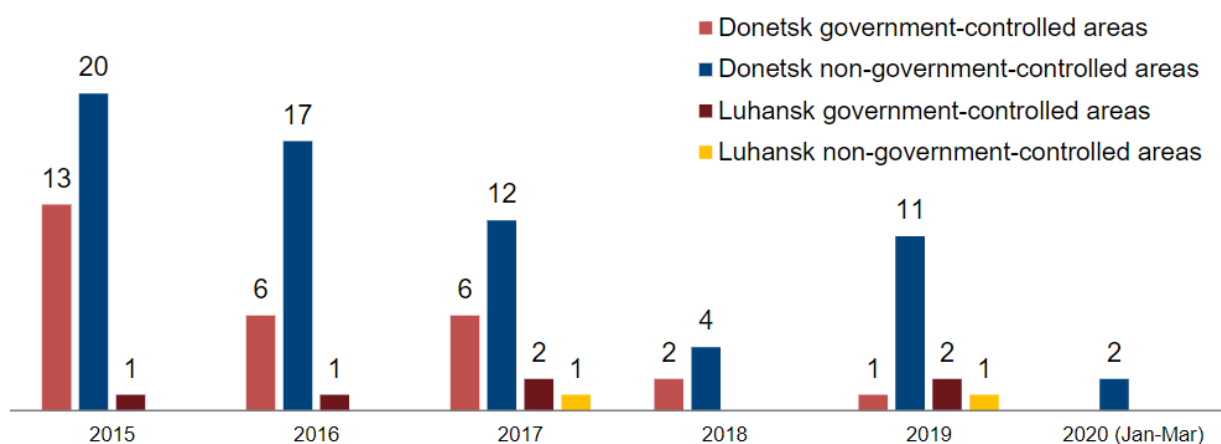
³³¹ UNICEF, 30/09/2019, [url](#)

³³² OHCHR, 22/09/2020, p. 9, [url](#)

³³³ OHCHR, 12/09/2017, p. 5, [url](#); OCHA, 31/10/2017, [url](#); Ukrainian Center for Independent Political Research, 10/2017, p. 16, [url](#); UNHCR, 14/02/2020, [url](#)

³³⁴ OCHA, 01/2020, p. 62, [url](#)

HRW en de OSCE schrijven dat een groot aantal van de scholen die langs de contactlijn liggen zware beschadigingen opliepen tijdens de gevechten. Scholen worden door de strijdende partijen gebruikt om er troepen onder te brengen en beide partijen hebben al bewust aanvallen en beschietingen van scholen uitgevoerd in deze zone.³³⁵ In november 2018 rapporteert OCHA dat er in de periode januari – november 2018 58 incidenten plaatsvonden waarbij men schoolinfrastructuur beschadigde. Daarnaast waren er 65 gevallen waarbij een school tijdelijk moest sluiten omwille van het conflict.³³⁶ OHCHR en UNICEF schrijven in september 2019 dat scholen nog steeds geraakt worden bij beschietingen. Volgens UNICEF vonden er in de periode januari – september 2019 32 dergelijke incidenten plaats.³³⁷ OHCHR stelde in de periode januari – juli 2020 17 aanvallen vast op scholen waarvan 13 in de DVR en LVR. OHCHR merkt hierbij op dat de meeste incidenten plaatsvonden op momenten dat er geen kinderen of personeel in de scholen aanwezig waren.³³⁸ Volgens de OSCE waarnemingsmissie vielen er in de periode 2015 – maart 2020 negen burgerslachtoffers, waarvan drie dodelijke, bij beschietingen van scholen. Onderstaande diagram geeft een overzicht van het aantal scholen dat bij aanvallen beschadigd raakte in de periode 2015 – maart 2020 volgens cijfers van de OSCE.³³⁹

Educational facilities damaged by kinetic activity 2015 to March 2020 (observed by the SMM each year)

De OSCE merkt op dat er enkele dorpen zijn die in de contactlijn tussen de posities van de Oekraïense troepen en de separatistische troepen liggen. Deze dorpen worden door geen van de partijen gecontroleerd en de bewoners leven in bijzonder moeilijke omstandigheden. Hun bewegingsvrijheid en toegang tot basisvoorzieningen worden door beide partijen beperkt. Voorbeelden van dergelijke dorpen zijn Novooleksandrivka en tot juni 2017 ook een stuk van Zolote.³⁴⁰

9. Verplaatsingen van de bevolking

9.1. Vluchtelingen

Volgens UNHCR waren er in september 2016 1,4 miljoen Oekraïense asielzoekers naar buurlanden getrokken. Ze gingen in de eerste plaats naar de Russische Federatie (1,1 miljoen) en Belarus (139.200). Op dat moment dienden Oekraïners voornamelijk in de volgende EU-landen een

³³⁵ HRW, 11/02/2016, [url](#); OSCE, 16/09/2017, p. 20, [url](#); OSCE, 16/02/2017, p. 6, [url](#)

³³⁶ OCHA, 08/11/2018, [url](#)

³³⁷ OCHA, 14/06/2019, [url](#); UNICEF, 30/09/2019, [url](#)

³³⁸ OHCHR, 22/09/2020, p. 8, [url](#)

³³⁹ OSCE, 20/07/2020, pp. 9-10, [url](#)

³⁴⁰ OSCE, 16/02/2017, pp. 6-7, [url](#); Civic Monitoring, 09/11/2018, p. 6, [url](#); IPHR, 19/12/2017, pp. 43-44, [url](#)

asielaanvraag in: Duitsland (8.000), Italië (7.300) en Polen (5.300).³⁴¹ In oktober 2017 geeft UNHCR de volgende cijfers voor vluchtelingen van Oekraïne in buurlanden en de EU: 427.240 in de Russische Federatie, 11.230 in Italië, 10.495 in Duitsland en 8.380 in Spanje.³⁴² Volgens cijfers van UNHCR van 2018 zijn er op dat moment in totaal 125.108 Oekraïense vluchtelingen en asielzoekers. 75.941 van hen bevinden zich in de Russische Federatie, 26.271 in de EU+, de rest in derde landen.³⁴³ In 2020 is het aantal vluchtelingen uit Oekraïne verder gedaald tot 87.823 waarvan er 41.251 in de Russische Federatie verblijven en 26.031 in de EU+.³⁴⁴

Volgens cijfers van Eurostat vroegen in 2018 gemiddeld iets meer dan 2.200 Oekraïners asiel aan in de EU. In eerste twee kwartalen van 2019 lag dit aantal gemiddeld rond de 2.200 wat daalde naar 1.900 in de tweede laatste kwartalen van 2019. In het eerste kwartaal van 2020 vroegen 1.360 Oekraïners asiel aan in de EU, in het tweede kwartaal 400 en in het derde 1.460.³⁴⁵

Betreffende de scherpe daling van het aantal vluchtelingen in de Russische Federatie wijst SWP erop dat Oekraïners van de Donbas met een verblijfsvergunning voor de Russische Federatie sinds 2019 aanspraak kunnen maken op een vereenvoudigde procedure om het Russisch staatsburgerschap te verwerven.³⁴⁶

In 2015 keerden er 2.210 Oekraïners vrijwillig terug naar Oekraïne via het begeleide terugkeerprogramma van de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM), in 2016 waren dat er 3.438 en in 2017 3.227. In 2018 keerden er 1.952 personen via IOM terug naar Oekraïne en in 2019 1.600.³⁴⁷ IOM heeft geen cijfers beschikbaar voor vrijwillige terugkeerders naar Oekraïne voor heel 2020. Enkel voor het derde kwartaal geeft IOM cijfers, toen er 327 personen vrijwillig naar Oekraïne terugkeerden.³⁴⁸

9.2. IDP's

In januari 2018 zijn er volgens cijfers van de Oekraïense overheid 1.492.851 personen geregistreerd als *internally displaced person* (IDP) ten gevolge van het conflict in de Donbas wat volgens IOM daalt tot 1.385.062 geregistreerde IDP's in juni 2019.³⁴⁹ In juli 2020 telde de Oekraïense overheid 1.448.615 geregistreerde IDP's maar volgens een rapport van een coalitie van ngo's wijkt dit getal af van het effectief aantal IDP's, aangezien inwoners van de DVR en LVR zich moeten registreren als IDP als ze aanspraak willen maken op sociale uitkeringen. Het Norwegian Refugee Council schrijft hierover dat inwoners van de LVR en DVR zich "moeten voordoen" als IDP's om hun uitkeringen te kunnen krijgen en dat ook IDP's die elders in Oekraïne ingeburgerd zijn zich als IDP moeten registreren om sommige uitkeringen te kunnen ontvangen.³⁵⁰

De meeste interne verplaatsingen hebben zich voorgedaan in de DVR en de LVR en vanuit de Krim. Een groot deel van deze personen trekt volgens UNHCR naar gebieden die grenzen aan het conflictgebied. Dit zijn dan de delen van de provincies Donetsk en Lugansk die door Oekraïne gecontroleerd worden waar volgens IOM in juli 2020 zowat de helft van de geregistreerde IDP's verblijft. Daarnaast zijn er ook nog grote groepen IDP's in de steden Kharkiv, Dnepropetrovsk en Zaporizhia en ten slotte ook Kiev. Een deel van de verplaatste personen verblijft als IDP in de

³⁴¹ UNHCR, 22/04/2016, [url](#); UNHCR, 28/09/2016, [url](#)

³⁴² UNHCR, 31/10/2017, [url](#)

³⁴³ UNHCR Ukraine, 10/2019, [url](#)

³⁴⁴ UNHCR, 25/11/2020, [url](#)

³⁴⁵ Eurostat, 24/09/2018, [url](#); Eurostat, 16/09/2019, [url](#); Eurostat, 14/12/2020, [url](#)

³⁴⁶ SPW, 08/2020, pp. 3-4, [url](#)

³⁴⁷ IOM, 23/09/2016, [url](#); IOM, 18/08/2017, [url](#); IOM, 10/2018, [url](#); IOM, 31/12/2018, p. 39, [url](#); IOM, s.d., [url](#)

³⁴⁸ IOM, 10/2019, [url](#); IOM, 23/10/2020, [url](#)

³⁴⁹ OHCHR, 19/03/2018, p. 20, [url](#); IOM, 06/2019, p. 4, [url](#)

³⁵⁰ Radnyk, 17/02/2020, p. 5, [url](#); IOM, 06/2020, p. 5, [url](#); Norwegian Refugee Council, 06/11/2020, [url](#)

separatistische zones. Volgens de OSCE is fysieke veiligheid de voornaamste reden van IDP's uit de Donbas om hun woonplaats te verlaten.³⁵¹

Kharkiv Human Rights Protection Group schrijft dat er in de DVR geen IDP-status is die recht geeft op sociale bijstand of een uitkering. Volgens cijfers van de DVR zelf zijn er op hun grondgebied 8.404 IDP's in 2016 waarvan de meeste in ongeveer 86 tijdelijke opvangcentra ondergebracht zijn.³⁵² In december 2018 schrijft de ombudsvrouw van de DPR dat er sinds het begin van het conflict 5.380 personen opvang verkregen nadat ze omwille van de gevechten moesten vluchten. In december 2020 bedraagt dit cijfer 6.765 personen.³⁵³ Internal Displacement Monitoring Center (IDMC) schrijft in mei 2018 dat er geen betrouwbare gegevens zijn over het aantal IDP's in de DVR en de LVR.³⁵⁴

Volgens IDMC en UNHCR zijn er in Oekraïne zelf problemen met de registratie van IDP's, deels door juridische tegenstrijdigheden, deels door onwetendheid en deels uit eigen keuze. Sommige IDP's weigeren registratie omdat ze bang zijn voor militaire dienstplicht, discriminatie of negatieve gevolgen vrezende voor familie die in de separatistische gebieden achterbleven. Deze verschillende factoren maken dat een deel van de IDP's niet de registratie krijgen waar ze recht op hebben en zo sociale bijstand en uitkeringen niet krijgen.³⁵⁵ Volgens een bevraging van IOM van juni 2018 over moeilijkheden met het ontvangen van een sociale uitkering voor IDP's verklaarde 18 % van de bevroegde IDP's dat hun sociale uitkering opgeschort was. Dit daalde tot 1 % in juni 2020. In 2020 verklaarde wel 35 % van de bevroegde IDP's dat ze moeilijkheden ondervonden met het verkrijgen van hun uitkering door toedoen van de Covid-maatregelen.³⁵⁶

In oktober 2016 citeerde IDMC de speciale VN-rapporteur voor IDP's die samen met OCHA zijn ongerustheid uit dat een groot deel van de IDP's er niet in slaagt om zijn sociale uitkering of pensioenen te krijgen. Dit leidt tot secundaire interne verplaatsingen en onveilige spontane terugkeer. Sinds februari 2016 worden sociale steun en pensioenen opgeschort tijdens verificaties voor registratie van IDP's. Dit is volgens UNHCR, OCHA en de OSCE problematisch aangezien een groot deel van de IDP's enkel deze uitkeringen als inkomen hebben. In de separatistische gebieden krijgen volgens OCHA en UNHCR in september 2016 tussen de 500.000 en de 600.000 IDP's hierdoor geen uitkering.³⁵⁷ IDMC schrijft dat pensioengerechtigden in de separatistische gebieden naar Kiev-gecontroleerd gebied moeten gaan en zich daar als IDP moeten registreren om hun pensioen te kunnen krijgen. Deze maatregel leidt er volgens IDMC toe dat van deze groep velen hun pensioen niet meer kunnen krijgen. In de periode 1 januari 2016 – april 2017 nam het aantal pensioengerechtigden af met 560.000 personen, volgens IDMC vooral personen uit bovenstaande groep.³⁵⁸ Ook UNHCR meldt dat het aantal personen in de DPR en de LVR die pensioenen ontvangen van 956.000 in januari 2016 daalde tot 391.000 in april 2017 doordat ze hun registratie niet konden verkrijgen.³⁵⁹ In 2018 bevestigt OCHA dat 600.000 pensioengerechtigden die in de DPR en de LVR verblijven geen uitkering meer krijgen. Dit omdat ze zich elke zestig dagen in Oekraïne moeten herregistreren als IDP en niet in staat zijn de tocht over de contactlijn te maken.³⁶⁰ ICG schrijft in oktober 2018 dat 650.400 inwoners van de separatistische gebieden geen uitkering meer krijgen omdat ze zich niet als IDP kunnen registreren of

³⁵¹ OSCE, 26/08/2016, p. 5, [url](#); UNHCR, 19/09/2015, p. 4, [url](#); IDMC, 09/2016, [url](#); IOM, 06/2020, p. 5, [url](#)

³⁵² Kharkiv Human Rights Protection Group, 05/10/2016, p. 20, [url](#)

³⁵³ Ombudsvrouw van de DPR, 07/12/2018, [url](#); Ombudsvrouw van de DPR, 29/11/2019, [url](#); Ombudsvrouw van de DPR, 25/12/2020, [url](#)

³⁵⁴ IDMC, 05/2018, [url](#)

³⁵⁵ IDMC, 03/09/2015, [url](#); UNHCR, 19/09/2015, p. 5, [url](#)

³⁵⁶ IOM, 07/09/2017, [url](#); IOM, 16/08/2018, p. 34, [url](#); IOM, 06/2020, p. 25, [url](#)

³⁵⁷ IDMC, 10/2016, [url](#); UNHCR, 22/04/2016, [url](#); OCHA, 26/10/2016, [url](#); OCHA, 23/09/2016, [url](#); OSCE, 26/08/2016, pp. 16-17, [url](#); UNHCR, 31/10/2016, [url](#)

³⁵⁸ IDMC, 18/10/2017, [url](#); OCHA, 16/11/2017, [url](#)

³⁵⁹ UNHCR, 31/10/2017, [url](#)

³⁶⁰ OCHA, 07/05/2018, [url](#)

weggetrokken. In mei 2019 loopt dit volgens OHCHR terug op tot 700.000 personen.³⁶¹ OHCHR verklaart in juli 2020 dat het recht op uitkering nog steeds verbonden is met een IDP-registratie. Een Oekraïense wet van 17 maart 2020 verbiedt het annuleren van IDP-registratie omwille van lange afwezigheid op het registratieadres. Daarnaast bepaalt de wet dat tijdens de quarantaine de bankrekeningen van IDP's waarop ze uitkeringen krijgen niet opgezegd kunnen worden.³⁶² In juli en oktober 2020 schrijft OHCHR dat in het kader van de Covid-19-situatie de controle van de IDP-registraties opgeschort is en dat de uitkeringen accumuleren op een rekening voor de rechthebbenden, ook als ze de contactlijn niet kunnen oversteken om het op te halen.³⁶³

Vanaf 5 oktober 2020 is het IDP-certificaat ook elektronisch beschikbaar in een smartphone-app maar de toepassing daarvan is op het moment van schrijven nog niet duidelijk.³⁶⁴

Bij een telefonische enquête van IOM in 2018 verklaarde 19 % van de bevraagde IDP's dat ze teruggekeerd waren naar de DVR of de LVR. In 2019 bedroeg dit aantal 21 % en 20 % in juni 2020.³⁶⁵ In juni 2019 verklaart 79 % van de IDP's dat ze al meer dan drie jaar op hun huidige woonplaats verblijven in juni 2020 bedroeg dit aantal 82 %. 19 % van de IDP's verklaart in juni 2020 dat ze na het conflict willen terugkeren naar hun oorspronkelijke woonplaats terwijl 39 % verklaart dit niet te willen doen.³⁶⁶ Volgens gegevens van een bevraging door UNHCR van personen die de contactlijn overstaken keerden IDP's voornamelijk in de periode 2015 – 2016 terug toen respectievelijk 51 % en 33 % van hen verklaarde dat ze dat jaar teruggekeerd waren. In 2017 daalde dit tot 8 % wat verder afnam tot 2 % in 2020.³⁶⁷

Volgens een bevraging van IOM blijft de arbeidsgraad van IDP's redelijk stabiel met lichte fluctuaties van enkele procentpunten. Sinds maart 2017 hangt ze rond de 44 % en bij de laatste bevraging van juni 2020 bedraagt ze 46 %.³⁶⁸ In het kader van dezelfde IOM-bevraging van 2020 verklaarde 87 % van de IDP's dat ze toegang hadden tot ziekenhuizen op *rayon* niveau. 94 % zegt dat er medische noodposten en apothekers aanwezig zijn in hun woonplaats.³⁶⁹

³⁶¹ OHCHR, 13/06/2019, p. 2, [url](#)

³⁶² OSCE, 30/12/2020, p. 15, [url](#)

³⁶³ OHCHR, 22/09/2020, p. 8, [url](#); OHCHR, 01/11/2020, [url](#)

³⁶⁴ UNHCR, 25/11/2020, p. 3, [url](#)

³⁶⁵ IOM, 16/08/2018, p. 8, [url](#); IOM, 06/2019, p. 53, [url](#); IOM, 06/2020, p. 35, [url](#)

³⁶⁶ IOM, 06/2019, p. 35, [url](#); IOM, 06/2020, p. 29, [url](#)

³⁶⁷ UNHCR, 28/12/2020, [url](#)

³⁶⁸ IOM, 06/2020, p. 11, [url](#)

³⁶⁹ IOM, 06/2020, p. 27, [url](#)

Samenvatting

Nadat volksprotesten in Kiev de Oekraïense president Yanukovich in februari 2014 dwongen om het land te verlaten nam de Russische Federatie de controle over de Oekraïense Krim over en ontstond er een separatistische beweging in voornamelijk het oosten van Oekraïne in de regio Donbas. Deze separatistische beweging greep al snel naar de wapens en met steun van de Russische Federatie kon het de controle verwerven over delen van de Oekraïense provincies Donetsk en Lugansk. Na een omstreden referendum werden in dit gebied de Donetsk Volksrepubliek (DVR) en de Lugansk Volksrepubliek (LVR) in het leven geroepen. In andere regio's van Oekraïne deden zich in 2014-2015 ook verschillende gewelddadige incidenten voor, maar die bleven beperkt in intensiteit en omvang. Vanaf 2016 namen de gewelddadige incidenten in Oekraïne buiten de Donbas en de Krim zo goed als volledig af.

Oekraïne poogde tevergeefs met militaire middelen de controle over de DVR en de LVR te herwinnen. Sindsdien staan beide partijen tegenover elkaar langs de zogenaamde contactlijn en vinden er frequente wederzijdse beschietingen plaats. Twee vredesakkoorden in 2014 en 2015 slaagden er tot heden niet in om de militaire en politieke patstelling te doorbreken. Sinds juli 2020 kwamen de verschillende partijen een staakt-het-vuren overeen dat leidde tot een aanzienlijke afname van het aantal geweldsincidenten en dat tot heden standhoudt.

In de Donbas strijden Oekraïense troepen tegen eenheden van separatisten die volgens tal van bronnen enkel kunnen standhouden dankzij militaire en logistieke steun van de Russische Federatie die ook eigen troepen inzet in de regio.

In de voor deze COI Focus behandelde periode vond volgens de bronnen zowat al het geweld in de Donbas plaats in de zone langs de contactlijn. Er vonden met wisselende intensiteit wederzijdse beschietingen plaats met zowel lichte als zware wapens. Hierbij vielen militaire en burgerslachtoffers. Volgens OHCHR is het aantal burgerslachtoffers in de behandelde periode relatief laag ten opzichte van de eerste jaren van het conflict. Gedurende het hele conflict zijn er al minstens 13.000 à 13.200 personen om het leven gekomen en raakten er minstens 29.000 à 31.000 gewond.

Verschiedende bronnen maken melding van ernstige mensenrechtenschendingen die zich voordoen in de DVR en de LVR. Hierbij is sprake van arbitraire detenties en executies, foltering en ontvoeringen. De bevolking heeft geen mogelijkheid tot bescherming tegen deze wantoestanden.

In de door Oekraïne gecontroleerde gebieden in de Donbas zijn er eveneens meldingen van arbitraire detenties en foltering in het kader van het conflict. Dergelijke incidenten zouden echter niet wijdverspreid zijn en in aantal afgenomen zijn naarmate het conflict voortduurt.

Nabij de contactlijn bestaat er een verhoogd risico voor seksueel geweld, vooral ten aanzien van vrouwen, meisjes en jonge mannen. Gevallen van seksueel geweld doen zich voornamelijk voor in de DVR en LVR waar er volgens bronnen in het algemeen straffeloosheid heerst ten aanzien van dergelijke misdaden.

Minstens 87.800 vluchtelingen verblijven nog buiten Oekraïne en zeker 1.448.000 IDP's verblijven in Oekraïne zelf. De IDP's ondervinden moeilijkheden met registraties en het verkrijgen van bijstand. Toegang tot sociale basisvoorzieningen blijft voor een deel van de IDP's moeizaam verlopen.

De socio-economische omstandigheden in de DVR en de LVR zijn slecht. Er is weinig werk en een deel van de bevolking heeft het moeilijk om in zijn basisbehoeften te voorzien. In de zone langs de contactlijn zijn de levensomstandigheden hard, dit zowel aan de Oekraïense als aan de separatistische zijde.

Bijlagen

Kaart van Oekraïne en de Donbas³⁷⁰

Political Map of Ukraine

³⁷⁰ Nations Online, s.d., [url](#)

Bibliografie

Rechtstreekse contacten

Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), research manager Asia, e-mail, 11/02/2018, <mailto:admin@acleddata.com>

Geschreven en audiovisuele bronnen

Amnesty International (AI) & Human Rights Watch (HRW), "You Don't Exist" Arbitrary Detentions, Enforced Disappearances, and Torture in Eastern Ukraine, 21/07/2016, <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR5044552016ENGLISH.PDF> [geraadpleegd 04/11/2016]

Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), *Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED) Codebook*, 10/04/2019, <https://www.acleddata.com/download/2827/> [geraadpleegd op 20/05/2019]

Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), *Data Export Tool*, s.d., <https://www.acleddata.com/data/> [geraadpleegd 18/12/2020]

Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), *breaking the pattern: the relative success of the latest ceasefire agreement in Ukraine*, 24/11/2020, <https://acleddata.com/2020/11/24/breaking-the-pattern-the-relative-success-of-the-latest-ceasefire-agreement-in-ukraine/> [geraadpleegd 18/12/2020]

Atlantic Council, *Ukraine's Got a Real Army Now. But Is It Preparing to Fight the Last Battle?*, 09/02/2016, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/ukraine-s-got-a-real-army-now-but-is-it-preparing-to-fight-the-last-war> [geraadpleegd 04/11/2016]

Atlantic Council, *Is the Ukrainian Army Worthy of Greater Investment?*, 22/02/2019, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/is-the-ukrainian-army-worthy-of-greater-investment/> [geraadpleegd 29/11/2019]

Atlantic Council, *The Azov Regiment has not depoliticized*, 19/03/2020, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-azov-regiment-has-not-depoliticized/> [geraadpleegd 18/12/2020]

BBC News, *How did Odessa's fire happen?*, 06/05/2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-27275383> [geraadpleegd 19/12/2016]

BBC News, *Ukraine crisis: Third death after Kiev anti-autonomy rally*, 01/09/2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-34112881> [geraadpleegd 07/09/2015]

BBC News, *Ukraine anti-graft protesters clash with riot police*, 17/10/2017, <http://www.bbc.com/news/world-europe-41660871> [geraadpleegd 01/12/2017]

Carnegie Endowment, *Ukraine Reform Monitor: December 2015*, 07/12/2015, <http://carnegieendowment.org/2015/12/07/ukraine-reform-monitor-december-2015/impq> [geraadpleegd 04/11/2016]

Carnegie Endowment (De Waal T.), *Uncertain Ground*, 03/12/2018, https://carnegieendowment.org/files/deWaal_UncertainGround_final.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]

Sensor, *Нацгвардію частично переподчинят Вооруженным силам, - Минобороны* [Nationale Garde deels ondergeschikt aan het leger], 28/11/2018, https://sensor.net.ua/news/3099550/natsqvardiyu_chastichno_perepodchinyat_voorujennym_silam_minoborony [geraadpleegd 28/11/2018]

Center for Eastern Studies (CES), *Still together, but apart? Kyiv's policy towards the Donbas*, 06/02/2015, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-02-06/still-together-apart-kyivs-policy-towards-donbas> [geraadpleegd 04/11/2016]

Center for Eastern Studies (CES), *The War republics in the Donbas one year after the outbreak of the conflict*, 17/06/2015, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/commentary_174.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]

- Center for Eastern Studies (CES), *The Minsk agreement: one year of shadow boxing*, 10/02/2016, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-02-10/minsk-agreement-one-year-shadow-boxing> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Center for Eastern Studies (CES), *The deteriorating military situation in the Donbas*, 10/08/2016, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-08-10/deteriorating-military-situation-donbas> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Center for Eastern Studies (CES), *Russia recognises Donbas separatists' documents*, 22/02/2017, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2017-02-22/russia-recognises-donbas-separatists-documents> [geraadpleegd 01/12/2017]
- Center for Eastern Studies (CES), *The best army Ukraine has ever had*, 07/07/2017, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_66_ang_best_army_ukraine_net.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]
- Center for Eastern Studies (CES), *A quarter-century of independent Ukraine Dimensions of transformation*, 28/11/2017, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_quarter_ukraine_net.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]
- Center for Eastern Studies (CES), *The coup d'état in Luhansk*, 29/11/2017, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2017-11-29/coup-detat-luhansk> [geraadpleegd 01/12/2017]
- Center for Eastern Studies (CES), *Fake elections in Donbas*, 13/11/2018, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2018-11-13/fake-elections-donbas> [geraadpleegd 26/11/2018]
- Center for Eastern Studies (CES), *Martial law in ten regions of Ukraine*, 27/11/2018, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2018-11-28/martial-law-ten-regions-ukraine> [geraadpleegd 27/11/2018]
- Center for Eastern Studies (CES), *The leader of the Donetsk separatists is assassinated*, 03/09/2018, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2018-09-03/leader-donetsk-separatists-assassinated> [geraadpleegd 26/11/2018]
- Center for Eastern Studies (CES), *The ongoing de-Ukrainisation of the Donbas*, 11/03/2020, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2020-03-11/ongoing-de-ukrainisation-donbas> [geraadpleegd 18/12/2020]
- Chatham House, *Conflict-Related Sexual Violence in Ukraine: An Opportunity for Gender-Sensitive Policymaking?*, 18/08/2020, <https://www.chathamhouse.org/2020/08/conflict-related-sexual-violence-ukraine-opportunity-gender-sensitive-policymaking> [geraadpleegd 18/12/2020]
- Civic Monitoring, *Current events in the "People's Republics" of eastern Ukraine*, 09/11/2018, http://www.civicmonitoring.org/wp-content/uploads/2018/11/2018_10_Interim-Report_NGCA.pdf [geraadpleegd 03/12/2018]
- Civic Monitoring, *Events in the "People's Republics" of eastern Ukraine. Annual Report 2019*, 14/02/2020, https://civicmonitoring.org/wp-content/uploads/2020/02/report2019_EN.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]
- Civic Solidarity, *Enhancing civil society's impact in Donbas*, 07/09/2016, https://www.civicsolidarity.org/sites/default/files/2017_dra_donbas_web_en_0.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]
- Congressional Research Service, *Ukraine: Background, Conflict with Russia, and U.S. Policy*, 19/29/2019, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R45008> [geraadpleegd 29/11/2019]
- Council of Europe, Parliamentary Assembly (PACE), *Legal remedies to human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities*, 26/09/2016, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23007&lang=en> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Council of Europe, Parliamentary Assembly (PACE), *Legal remedies to human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities*, 12/10/2016, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=23167&lang=en> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Defence 24, *Ukraine: New Armament for the Army and for the National Guard*, 25/08/2016, http://www.defence24.com/435182_ukraine-new-armament-for-the-army-and-for-the-national-guard [geraadpleegd 04/11/2016]

- Deutsche Welle, *Ukraine signs key agreement with pro-Russia separatists*, 01/10/2019, <https://www.dw.com/en/ukraine-signs-key-agreement-with-pro-russia-separatists/a-50669547> [geraadpleegd 29/11/2019]
- Deutsche Welle, *No free elections in eastern Ukraine if Russians stay: US envoy*, 27/11/2019, <https://www.dw.com/en/no-free-elections-in-eastern-ukraine-if-russians-stay-us-envoy/a-51439026> [geraadpleegd 29/11/2019]
- Donbas SOS, *Armed conflict in the East of Ukraine: the damage caused to the housing of the civilian population*, 18/09/2019, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/report_on_damage_to_housing_of_the_civilian_population_in_the_eastern_ukraine_eng.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]
- Eastern-Ukrainian Centre for Civic Initiatives, *Crimes without punishment: Human Rights Violations in the Context of the Armed Conflict in Eastern Ukraine*, 08/2018, https://ifp.org.ua/system/reports/files/123/en/CRIMES_WITHOUT_PUNISHMENT_engl_compressed.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]
- European Council on Foreign Relations, *The Donbas: Back in the USSR*, 01/09/2016, http://www.ecfr.eu/article/essay_the_donbas_back_in_the_ussr [geraadpleegd 01/12/2017]
- European Security and Defence, *The Donbas Conflict and the Future of Armoured Warfare*, 23/08/2020, <https://euro-sd.com/2020/08/articles/17914/the-donbas-conflict-and-the-future-of-armoured-warfare/> [geraadpleegd 18/12/2020]
- European Platform for Democratic Elections, *Foreign Observation of the Illegitimate "General Elections" in the Donetsk People's Republic and Lugansk People's Republic in November 2018*, 13/11/2018, <https://www.epde.org/en/news/details/foreign-observation-of-the-illegitimate-general-elections-Donetsk-Lugansk.html?file=files/EPDE/RESSOURCES/2018%20Elections%20in%20DNR%20LNR/Foreign%20Observation%20of%20the%20illegitimate%20General%20Elections%20in%20the%20DPR%20and%20LPR%20FINAL.pdf> [geraadpleegd 26/11/2018]
- Eurostat, *First time asylum applicants in the EU-28 by citizenship, Q2 2017*, 24/09/2018, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Table_1_First_time_asylum_applicants_in_the_EU-28_by_citizenship,_Q2_2017_%E2%80%93_Q2_2018.png [geraadpleegd 26/11/2018]
- Eurostat, *Asylum quarterly report*, 16/09/2019, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/13562.pdf> [geraadpleegd 29/11/2019]
- Eurostat, *Asylum quarterly report*, 14/12/2020, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Asylum_quarterly_report#Where_do_asylum_applicants_come_from.3F [geraadpleegd 18/12/2020]
- Forbes, *Why Hold Ukraine Referendums The World Knows Are Shams? Putin Has His Reasons*, 11/05/2014, <http://www.forbes.com/sites/paulroderickgregory/2014/05/11/why-hold-ukraine-referendums-the-world-knows-are-shams-putin-has-his-reasons/#5dc70c3219f8> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Forbes, *Russia May Have Inadvertently Posted Its Casualties In Ukraine: 2,000 Deaths, 3,200 Disabled*, 25/08/2015, <http://www.forbes.com/sites/paulroderickgregory/2015/08/25/kremlin-censors-rush-to-erase-inadvertent-release-of-russian-casualties-in-east-ukraine/#356b6b4a5b26> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Foreign Policy, *A Stalemate Ukraine Can Win*, 04/03/2015, <http://foreignpolicy.com/2015/03/04/a-stalemate-ukraine-can-win-russia-war-donetsk-Donbas/> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Foreign Policy Research Institute (Hamilton R.), *Five Years of War in the Donbas*, 10/2019, <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2019/10/five-years-of-war-in-the-donbas.pdf> [geraadpleegd 18/12/2020]
- Freedom house, *Freedom in the World 2020, Eastern Donbas*, 04/03/2020, <https://freedomhouse.org/country/eastern-donbas/freedom-world/2020> [geraadpleegd 18/12/2020]
- Galeotti M., *Armies of Russia's War in Ukraine*, Oxford: Osprey Publishing, 2019 [geraadpleegd 02/01/2019]

- Global Protection Cluster, *Ukraine Protection cluster strategy*, 06/2016, http://www.globalprotectioncluster.org/assets/files/field_protection_clusters/Ukraine/2016_protection_cluster_strategy.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]
- Global Security, *Ukrainian National Guard*, 03/04/2015, <http://www.globalsecurity.org/military/world/ukraine/ng.htm> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Gruz 200, Проект «Груз-200 из Украины в Россию» [Project «Lading 200» van Oekraïne naar Rusland], 10/12/2018, <http://gruz200.zzz.com.ua> [geraadpleegd 18/12/2020]
- House of Commons Library, *Eastern Ukraine - dashed hopes?*, 25/06/2020, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8949/> [geraadpleegd 18/12/2020]
- Human Rights Watch (HRW), *Landmines in Ukraine: Technical Briefing Note*, 06/04/2015, https://www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/lm_landmines_in_ukraine_technical_briefing_note_6april2015_final.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]
- Human Rights Watch (HRW), *Studying Under Fire Attacks on Schools, Military Use of Schools During the Armed Conflict in Eastern Ukraine*, 11/02/2016, <https://www.hrw.org/report/2016/02/11/studying-under-fire/attacks-schools-military-use-schools-during-armed-conflict> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Human Rights Watch (HRW), *Ukraine: Dangers, Unnecessary Delays at Crossing Points*, 17/02/2017, <https://www.hrw.org/news/2017/02/17/ukraine-dangers-unnecessary-delays-crossing-points> [geraadpleegd 01/12/2017]
- Human Rights Watch (HRW), *Ukraine: Woman Detained, Held Incommunicado, Tortured*, 15/09/2017, <https://www.hrw.org/news/2017/09/15/ukraine-woman-detained-held-incommunicado-tortured> [geraadpleegd 01/12/2017]
- Human Rights Watch (HRW), *Ukraine: Armed Groups' Arbitrary Pandemic Restrictions*, 17/11/2020, <https://www.hrw.org/news/2020/11/17/ukraine-armed-groups-arbitrary-pandemic-restrictions> [geraadpleegd 18/12/2020]
- Institute for the Study of War, *Russia's military posture: ground forces order of battle*, 03/2018, <http://files.constantcontact.com/c9ccf499301/f0c1bc5f-7d3a-4e4d-a196-654f8ade701a.pdf> [geraadpleegd 26/11/2018]
- Interfax, *124 человека были переданы Киевом в рамках обмена в Донбассе* [124 personen werden door Kiev overgegeven in het kader van een ruil in de Donbas], 30/12/2019, <https://www.interfax.ru/world/689835> [geraadpleegd 02/12/2019]
- Internal Displacement Monitoring Center (IDMC), *Displacement figures in Ukraine fail to reflect a complex reality*, 03/09/2015, <http://www.internal-displacement.org/europe-the-caucasus-and-central-asia/ukraine/new-archive/displacement-figures-in-ukraine-fail-to-reflect-a-complex-reality/> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Internal Displacement Monitoring Center (IDMC), *Internal Displacement Update (Jan-Aug 2016)*, 09/2016, <http://www.internal-displacement.org/assets/publications/2016/201609-internal-displacement-update.pdf> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Internal Displacement Monitoring Center (IDMC), *Internal Displacement Update (1 September - 10 October 2016)*, 10/2016, <http://www.internal-displacement.org/assets/publications/2016/20161011-internal-displacement-update.pdf> [geraadpleegd 04/11/2016]
- International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance, Chapter Five: Russia and Eurasia*, 13/02/2018, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/04597222.2018.1416981> [geraadpleegd 26/11/2018]
- International NGO Safety Organisation, *UKRAINE, Context analysis*, s.d., <https://www.ngosafety.org/country/ukraine> [geraadpleegd 26/11/2018]
- International Renaissance Foundation, *Justice in Eastern Ukraine during the Military Aggression of the Russian Federation*, 09/07/2018, https://issuu.com/irf_ua/docs/pravosud_engl_web [geraadpleegd 26/11/2018]
- Institut français des relations internationales (Ifri), *One year of Zelensky's presidency*, 10/2020, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/liitra_getmanchuk_zelensky_presidency_2020.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]

- Internal Displacement Monitoring Center (IDMC), *Ukraine Country Information*, s.d., <http://www.internal-displacement.org/countries/ukraine/> [geraadpleegd 01/12/2017]
- Internal Displacement Monitoring Center (IDMC), *Ukraine, Overview*, s.d., <http://www.internal-displacement.org/countries/ukraine/> [geraadpleegd 26/11/2018]
- Internal Displacement Monitoring Center (IDMC), *The difficulties of counting IDPs in Ukraine*, 05/2018, <http://www.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/2018-GRID-spotlight-ukraine.pdf> [geraadpleegd 26/11/2018]
- Internal Displacement Monitoring Center (IDMC), *Lives across the frontline: internal displacement in a divided Ukraine*, 18/10/2017, <http://www.internal-displacement.org/library/expert-opinion/2017/lives-across-the-frontline-internal-displacement-in-a-divided-ukraine> [geraadpleegd 01/12/2017]
- Internationaal Strafhof van Den Haag, *Statement of the Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination in the situation in Ukraine*, 11/12/2020, <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=201211-otp-statement-ukraine> [geraadpleegd 18/12/2020]
- International Crisis Group (ICG), *Ukraine: Running out of Time*, 14/05/2014, <https://www.crisisgroup.org/file/1167/download?token=EbcSLY8P> [geraadpleegd 04/11/2016]
- International Crisis Group (ICG), *Russia and the Separatists in Eastern Ukraine*, 05/02/2016, https://www.crisisgroup.org/file/194/download?token=No_5C5Ti [geraadpleegd 04/11/2016]
- International Crisis Group (ICG), *Ukraine's Eastern Separatist Leaders Turn on Each Other*, 01/03/2016, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/ukraine-s-eastern-separatist-leaders-turn-each-other> [geraadpleegd 04/11/2016]
- International Crisis Group (ICG), *Ukraine: The Line*, 18/07/2016, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/ukraine-the-line.pdf> [geraadpleegd 04/11/2016]
- International Crisis Group (ICG), *Crisis Watch, Ukraine, Oktober, September, August 2016*, s.d., https://www.crisisgroup.org/crisiswatch/database?location%5B%5D=73&date_range=last_3_months&from_month=01&from_year=2016&to_month=01&to_year=2016 [geraadpleegd 04/11/2016]
- International Crisis Group (ICG), *Ukraine: Military Deadlock, Political Crisis*, 19/12/2017, https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/b085-ukraine-military-deadlock-political-crisis_0.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]
- International Crisis Group (ICG), *"Nobody Wants Us": The Alienated Civilians of Eastern Ukraine*, 01/10/2018, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/252-nobody-wants-us.pdf> [geraadpleegd 26/11/2018]
- International Crisis Group (ICG), *Peace in Ukraine (III): The Costs of War in Donbas*, 03/09/2020, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/261-peace-in-ukraine-iii-the-costs-of-war.pdf> [geraadpleegd 18/12/2020]
- International Crisis Group (ICG), *Crisis Watch, Ukraine, December 2019-December 2020*, s.d., https://www.crisisgroup.org/crisiswatch/database?location%5B%5D=73&date_range=last_12_months&from_month=01&from_year=2020&to_month=01&to_year=2020 [geraadpleegd 18/12/2020]
- International Institute for Strategic Studies, *Military Balance, Chapter Five: Russia and Eurasia*, 23/02/2020, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/04597222.2020.1707966> [geraadpleegd 18/12/2020]
- International Federation for Human Rights (FIDH), *Accountability for Conflict-Related Sexual Crimes committed in Eastern Ukraine*, 27/09/2018, <https://www.fidh.org/IMG/pdf/ukraine722angweb.pdf> [geraadpleegd 29/11/2019]
- International Organization for Migration (IOM), *Assisted voluntary return and reintegration (avrr) bulletin 2016/1 (january-june)*, 23/09/2016, http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/AVRR_Bulletin_2016.PDF [geraadpleegd 04/11/2016]
- International Organization for Migration (IOM), *Assisted voluntary return and reintegration (AVRR) bulletin 2017/II (April-June 2017)*, 18/08/2017, https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/DM/AVRR/IOM-AVRR-Bulletin-2017-2.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]
- International Organization for Migration (IOM), *National monitoring system report on the situation of internally displaced persons*, September 2017, 07/09/2017,

http://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_7_september_2017_eng_0.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]

International Organization for Migration (IOM), *IOM's assistance to conflict-affected people in Ukraine, Monthly report, June 2018*, 06/2018, https://www.iom.int/sites/default/files/mission_newsletter/file/ukraine_mn_201806.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

International Organization for Migration (IOM), *National monitoring system report on the situation of internally displaced persons*, 16/08/2018, http://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_10_eng_press.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

International Organization for Migration (IOM), *Assisted voluntary return and reintegration (AVRR) bulletin 2018/III*, 10/2018, https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/DMM/AVRR/iom-avrr-bulletin-2018-3.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

International Organization for Migration (IOM), *2018 Return and reintegration key highlights*, 31/12/2018, https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/DMM/AVRR/2018_return_and_reintegration_key_highlights.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]

International Organization for Migration (IOM), *National monitoring system report on the situation of internally displaced persons*, 06/2019, http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_14_eng_web.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]

International Organization for Migration (IOM), *AVRR Bulletin 2019/III*, 10/2019, https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/DMM/AVRR/avrrbulletin2019q3.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]

International Organization for Migration (IOM), *National monitoring system report on the situation of internally displaced persons*, 06/2020, https://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_17_eng_web.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]

IOM, *Migrant Data Portal*, s.d., https://migrationdataportal.org/?i=avrr_origin&t=2019&cm49=804 [geraadpleegd 18/12/2020]

IOM, *Return and Reintegration Quarterly Bulletin - 2020 Q3*, 23/10/2020, https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/DMM/AVRR/2020q3-returnandreintegrationquarterlybulletin.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]

International Partnership for Human Rights (IPHR), *When god becomes the weapon*, 04/2015, http://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2013/07/When-God-Becomes-The-Weapon_6May2015_closed-for-editing.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]

International Partnership for Human Rights (IPHR), *Fighting Impunity in Eastern Ukraine*, 07/10/2015, <http://iphronline.org/wp-content/uploads/2016/05/Fighting-impunity-in-Eastern-Ukraine-October-2015.pdf> [geraadpleegd 04/11/2016]

International Partnership for Human Rights (IPHR), *Attacks on civilians and civilian infrastructure in Eastern Ukraine*, 19/12/2017, <http://iphronline.org/wp-content/uploads/2017/12/ICC-UA-15.02.pdf> [geraadpleegd 26/11/2018]

Justice for Peace in Donbas, *Surviving hell*, 2015, https://jfp.org.ua/system/reports/files/2/en/SURVIVING_HELL_eng_web.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]

Justice for Peace in Donbas, *Places of illegal detention*, 09/2016, https://jfp.org.ua/system/reports/files/82/en/Justice_for_peace_in_Donbas_EUCCI_Illegal_detention.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]

Justice for Peace in Donbas, *Unspoken Pain, Gender-based violence in the conflict zone of Eastern Ukraine*, 09/2016, https://jfp.org.ua/system/reports/files/81/en/Justice_for_Peace_in_Donbas_EUCCI_Gender-based_violence.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]

Justice for Peace in Donbas, *Executed and tortured in Donbas*, 09/2016, https://jfp.org.ua/system/reports/files/85/en/Justice_of_peace_in_Donbas_Shore_of_peace_Missing_persons.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]

- Justice for Peace in Donbas, *Making life go on: how the war in Donbas affects civilians*, 12/03/2018, [https://jfp.org.ua/system/reports/files/118/en/Making life go on- how the war in Donbas affects civilians-WEB.pdf](https://jfp.org.ua/system/reports/files/118/en/Making%20life%20go%20on-%20how%20the%20war%20in%20Donbas%20affects%20civilians-WEB.pdf) [geraadpleegd 29/11/2019]
- Justice for Peace in Donbas, *More than 100 mercenaries from 30 countries are fighting in Donbas as part of illegal armed formations*, 08/09/2020, <https://jfp.org.ua/rights/novyny/articles/na-donbasi-v-skladi-nzf-voiuut-ponad-100-naimantsiv-z-30-krain-ofis-heneralnoho-prokurora> [geraadpleegd 18/12/2020]
- Kharkiv Human Rights Protection Group, *Monitoring on territories beyond the control of Ukrainian authorities*, 05/10/2016, <http://khpg.org/en/index.php?id=1475656693> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Kiev Post, *Russia's war against Ukraine has killed at least 2,774 soldiers*, 24/11/2017, <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/russias-war-ukraine-killed-least-2774-soldiers.html> [geraadpleegd 01/12/2017]
- Kniga Pamyati, *Книга Пам'яті [Herdenkingsboek]*, s.d., <http://memorybook.org.ua/index.htm> [geraadpleegd 12/01/2021]
- Korrespondent, *В ВСУ в этом году пришли более 27 тысяч контрактников [Bij het Oekraïense leger kwamen er dit jaar meer dan 27.000 contractsoldaten bij]*, 06/11/2018, <https://korrespondent.net/ukraine/4029839-v-vsu-v-etom-hodu-pryshly-bolee-27-tysyach-kontraktnykov> [geraadpleegd 26/1/2018]
- Laender-Analysen, *Chronik der Ukraine-analysen (06/12/2018-02/12/2019)*, s.d., <https://laender-analysen.de/ukraine-analysen/chronik?c=ukraine&d1=2018-12-06&d2=2019-12-02&t=&o=50&l=50&x=0#eintraege> [geraadpleegd 02/12/2019]
- Lenta, *Раскрыты потери украинской армии в Донбассе [Verliezen van Oekraïense leger in Donbas onthuld]*, 26/04/2018, <https://lenta.ru/news/2018/04/26/kia/> [geraadpleegd 26/11/2018]
- McClatchy DC, *Ukraine's military has rebounded despite budget and battle woes*, 09/11/2016, <http://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article43759791.html> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Meduza, *Украина запретила въезд российским мужчинам в возрасте от 16 до 60 лет [Oekraïne verbiedt toegang voor Russische mannen van 16 tot 60 jaar]*, 30/11/2018, <https://meduza.io/news/2018/11/30/ukraina-zapretila-v-ezd-rossiyskim-muzhchinam-v-vozraste-ot-16-do-60-let> [geraadpleegd 30/11/2018]
- Meduza, *На своей первой встрече Путин и Зеленский договорились только об обмене пленными [Bij hun eerste ontmoeting spreken Poetin en Zelenskiy enkel over de uitwisseling van gevangenen]*, 10/12/2019, <https://meduza.io/feature/2019/12/10/na-svoey-pervoy-vstreche-putin-i-zelenskiy-dogovorilis-tolko-ob-obmene-plennymi-i-dazhe-k-etomu-est-voprosy-glavnoe> [geraadpleegd 10/12/2019]
- Mine Action Review, *Clearing the Mines, Ukraine*, 06/11/2020, http://www.mineactionreview.org/assets/downloads/907_NPA_Clearing_the_Mines_2020_Ukraine.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]
- National Guard of Ukraine, *5 Years*, s.d., <http://project1168023.tilda.ws/> [geraadpleegd 29/11/2019]
- National Interest, *Be Afraid, Russia: Ukraine's Military Is Becoming a Force to Reckoned With*, 21/07/2019, <https://nationalinterest.org/blog/buzz/be-afraid-russia-ukraines-military-becoming-force-reckoned-68022> [geraadpleegd 29/11/2019]
- Nations Online, *Political Map of Ukraine, Europe*, s.d., <https://www.nationsonline.org/oneworld/map/ukraine-political-map.htm> [geraadpleegd 18/12/2020]
- NBC, *Ukraine's martial law is over — but there's no end in sight to tensions with Russia*, 29/12/2018, <https://www.nbcnews.com/news/world/ukraine-s-martial-law-over-there-s-no-end-sight-n952211> [geraadpleegd 29/11/2019]
- New Times, *В правильном направлении [In de juiste richting]*, 10/12/2019, <https://newtimes.ru/articles/detail/188499?fcc> [geraadpleegd 10/12/2019]
- Norwegian Refugee Council, *Housing, land and property rights of displaced and conflict-affected communities in eastern Ukraine*, 13/01/2016, https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/nrc_housing-land-and-property-ukraine_full.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]

- Norwegian Refugee Council, "Artificial" status of IDPs in Ukraine, 06/11/2020, <https://reliefweb.int/report/ukraine/artificial-status-idps-ukraine-november-2020-enuk> [ge raadpleegd 18/12/2020]
- Novaya Gazeta, Порошенко подписал указ о введении военного положения на Украине [Poroshenko ondertekent ukrae over instellen van noodtoestand in Oekraïne], 26/11/2018, <https://www.novayagazeta.ru/news/2018/11/26/147086-poroshenko-podpisal-ukaz-o-vvedenii-voennogo-polozheniya-na-ukraine> [ge raadpleegd 26/11/2018]
- Novoe Vremya, Восемь фактов о Национальной гвардии Украины [Acht feiten over de Nationale Garde van Oekraïne], 26/03/2018, <https://nv.ua/ukraine/events/vosem-faktov-o-natsionalnoj-hvardii-ukrainy-2460137.html> [ge raadpleegd 26/11/2018]
- NV Ukraina, Офис генпрокурора Украины открыл уголовные дела в отношении более 100 иностранцев за участие в войне на Донбассе на стороне «Л/ДНР» [Bureau van Generale Procuratuur van Oekraïne opened strafzaak voor meer dan 100 buitenlanders voor deelname aan oorlog in Donbas aan zijde L/DVR], 7/08/2020, <https://nv.ua/ukraine/events/voyna-na-donbasse-ofis-genprokurora-otkryl-dela-protiv-inostrancev-novosti-ukrainy-50104823.html> [ge raadpleegd 18/12/2020]
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2015, 09/12/2016, <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/12thOHCHRreportUkraine.pdf> [ge raadpleegd 04/11/2016]
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2015 to 15 February 2016, 03/03/2016, http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_13th_HRMMU_Report_3March2016.pdf [ge raadpleegd 04/11/2016]
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions on his mission to Ukraine, 04/05/2016, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/091/43/PDF/G1609143.pdf?OpenElement> [ge raadpleegd 04/11/2016]
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2016, 03/06/2016, http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_14th_HRMMU_Report.pdf [ge raadpleegd 04/11/2016]
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Accountability for killings in Ukraine from January 2014 to May 2016, 14/07/2016, http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/OHCHRThematicReportUkraineJan2014-May2016_EN.pdf [ge raadpleegd 04/11/2016]
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination on its mission to Ukraine, 29/07/2016, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/168/35/PDF/G1616835.pdf?OpenElement> [ge raadpleegd 04/11/2016]
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2016, 15/09/2016, <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine15thReport.pdf> [ge raadpleegd 04/11/2016]
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Conflict-Related Sexual Violence in Ukraine 14 March 2014 to 31 January 2017, 16/02/2017, http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportCRSV_EN.pdf [ge raadpleegd 01/11/2017]
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2016 to 15 February 2017, 15/03/2017, http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UARreport17th_EN.pdf [ge raadpleegd 01/11/2017]
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2017, 13/06/2017, http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UARreport18th_EN.pdf [ge raadpleegd 01/11/2017]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2017*, 12/09/2017, http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport19th_EN.pdf [geraadpleegd 01/10/2017]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2017*, 12/12/2017, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport20th_EN.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2017 to 15 February 2018*, 19/03/2018, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineNov2017-Feb2018_EN.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2018*, 20/06/2018, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_EN.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2018*, 19/09/2018, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineMay-August2018_EN.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2018*, 17/12/2018, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/24thReportUkraineAugust_November2018_EN.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Human Rights Council Fortieth Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, 17/01/2019, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/010/58/PDF/G1901058.pdf?OpenElement> [geraadpleegd 29/11/2019]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Human Rights Council Fortieth session, Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2017 to 15 February 2019*, 21/03/2019, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/073/84/PDF/G1907384.pdf?OpenElement> [geraadpleegd 29/11/2019]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2017 to 15 February 2019*, 13/06/2019, <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraine16Nov2018-15Feb2019.pdf> [geraadpleegd 29/11/2019]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2019*, 13/06/2019, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraine16Feb-15May2019_EN.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Report on the human rights situation in Ukraine 16 August 2019 to 15 November 2019*, 12/12/2019, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/28thReportUkraine_EN.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2019 to 15 February 2020*, 12/03/2020, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/29thReportUkraine_EN.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Human Rights in the Administration of Justice in Conflict-Related Criminal Cases in Ukraine April 2014 – April 2020*, 27/08/2020, <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine-admin-justice-conflict-related-cases-en.pdf> [geraadpleegd 18/12/2020]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Report on the human rights situation in Ukraine 16 February – 31 July 2020*, 22/09/2020, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/30thReportUkraine_EN.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Update on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 August – 31 October 2020*, 01/11/2020, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/HRMMU_Update_2020-11-01_EN.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]

Ombudsvrouw van de DPR, *Учет смертности, полученных ранений мирных жителей и военнослужащих в результате боевых действий на территории Донецкой Народной Республики [Lijst van mortaliteit en verwondingen van vreedzame burgers en militairen ten gevolge van gevechtshandelingen op het territorium van de Donetsk Volksrepubliek]*, 01/12/2017, <http://ombudsmandnr.ru/obzor-sotsialno-gumanitarnoy-situatsii-slozhivsheysya-na-territorii-donetskoy-narodnoy-respubliki-vsledstvie-voennyih-deystviy-v-period-c-25-noyabrya-po-1-dekabrya-2017-goda/> [geraadpleegd 01/12/2017]

Ombudsvrouw van de DPR, 12/01/2018, *Обзор социально-гуманитарной ситуации, сложившейся на территории Донецкой Народной Республики вследствие военных действий в период с 30 декабря 2017 по 12 января 2018 года [Overzicht van de sociaal-humanitaire situatie die heerst in de Donetsk Volksrepubliek ten gevolge van de oorlogshandelingen in de periode van 30 december 2017 tot 12 januari 2018]*, <http://ombudsmandnr.ru/obzor-sotsialno-gumanitarnoy-situatsii-slozhivsheysya-na-territorii-donetskoy-narodnoy-respubliki-vsledstvie-voennyih-deystviy-v-period-c-30-dekabrya-2017-po-12-yanvarya-2018-goda/> [geraadpleegd 29/11/2019]

Ombudsvrouw van de DPR, *Обзор социально-гуманитарной ситуации, сложившейся на территории Донецкой Народной Республики вследствие военных действий в период с 1 по 7 декабря 2018 года [Overzicht van de sociaal-humanitaire situatie die heerst in de Donetsk Volksrepubliek ten gevolge van de oorlogshandelingen in de periode van 1 tot 7 december 2018]*, 07/12/2018, <http://ombudsmandnr.ru/obzor-sotsialno-gumanitarnoy-situatsii-slozhivsheysya-na-territorii-donetskoy-narodnoy-respubliki-vsledstvie-voennyih-deystviy-v-period-c-1-po-7-dekabrya-2018-goda/> [geraadpleegd 07/12/2018]

Ombudsvrouw van de DPR, *Обзор социально-гуманитарной ситуации, сложившейся на территории Донецкой Народной Республики вследствие военных действий в период с 29 декабря 2018 г. по 11 января 2019 года [Overzicht van de sociaal-humanitaire situatie in het territorium van de Donetsk Volksrepubliek ten gevolge van de militaire handelingen in de periode 29 december 2018 – 11 januari 2019]*, 11/01/2019, <http://ombudsmandnr.ru/obzor-sotsialno-gumanitarnoy-situatsii-slozhivsheysya-na-territorii-donetskoy-narodnoy-respubliki-vsledstvie-voennyih-deystviy-v-period-c-29-dekabrya-2018-g-po-11-yanvarya-2019-g/> [geraadpleegd 29/11/2019]

Ombudsvrouw van de DPR, *Обзор социально-гуманитарной ситуации, сложившейся на территории Донецкой Народной Республики вследствие военных действий в период со 23 по 29 ноября 2019 года [Overzicht van de sociaal-humanitaire situatie in het territorium van de Donetsk Volksrepubliek ten gevolge van de militaire handelingen in de periode 23-29 november 2019]*, 29/11/2019, <http://ombudsmandnr.ru/obzor-sotsialno-gumanitarnoy-situatsii-slozhivsheysya-na-territorii-donetskoy-narodnoy-respubliki-vsledstvie-voennyih-deystviy-v-period-so-23-po-29-noyabrya-2019-goda/> [geraadpleegd 29/11/2019]

Ombudsvrouw van de DPR, *Обзор социально-гуманитарной ситуации, сложившейся на территории Донецкой Народной Республики вследствие военных действий в период со 30 ноября по 6 декабря 2019 года [Overzicht van de sociaal-humanitaire situatie in het territorium van de Donetsk Volksrepubliek ten gevolge van de militaire handelingen in de periode 30 november – 6 december 2019]*, 06/12/2019, <http://ombudsmandnr.ru/obzor-sotsialno-gumanitarnoy-situatsii-slozhivsheysya-na-territorii-donetskoy-narodnoy-respubliki-vsledstvie-voennyih-deystviy-v-period-so-30-noyabrya-po-6-dekabrya-2019-goda/> [geraadpleegd 10/12/2019]

Ombudsvrouw van de DPR, *Доклад уполномоченного по правам человека в донецкой народной республике за 2019 год [Rapport van de ombudsman van de DPR voor 2019]*, s.d., <http://ombudsmandnr.ru/doklad-upolnomochennogo-po-pravam-cheloveka-v-donetskoy-narodnoy-respublike/> [geraadpleegd 18/12/2020]

Ombudsvrouw van de DPR, *Обзор социально-гуманитарной ситуации, сложившейся на территории Донецкой Народной Республики вследствие военных действий в период 19 по 25 декабря 2020 г. [Overzicht van de sociaal-humanitaire situatie in het territorium van de Donetsk Volksrepubliek ten gevolge van de militaire handelingen in de periode 19 - 25 december 2020]*, 25/12/2020, <http://ombudsmandnr.ru/obzor-sotsialno-gumanitarnoy-situatsii-slozhivsheysya-na-territorii-donetskoy-narodnoy-respubliki-vsledstvie-voennyih-deystviy-v-period-s-19-po-25-dekabrya-2020-g/> [geraadpleegd 11/01/2021]

- Open Dialog, *Report: Volunteer battalions. Origin, operation, controversies*, 18/05/2015, <http://en.odfoundation.eu/i/fmfiles/raporty/16-05-2015-odf-raport-bataliony-ochotnicz-geneza-dzialanie-kontrowersje-eng.pdf?download> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Latest from OSCE Special Monitoring Mission (SMM) to Ukraine, based on information received as of 18:00 (Kyiv time), 10 November 2014*, 11/11/2014, <http://www.osce.org/ukraine-smm/126570> [geraadpleegd 19/12/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Latest from OSCE Special Monitoring Mission (SMM) to Ukraine based on information received as of 18:00 (Kyiv time), 21 January 2015*, 22/01/2015, <http://www.osce.org/ukraine-smm/135821> [geraadpleegd 19/12/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Latest from OSCE Special Monitoring Mission (SMM) to Ukraine based on information received as of 18:00 (Kyiv time), 26 February 2015*, 27/02/2015, <http://www.osce.org/ukraine-smm/143221> [geraadpleegd 19/12/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Latest from OSCE Special Monitoring Mission (SMM) to Ukraine based on information received as of 19:30hrs, 14 July*, 15/07/2015, <http://www.osce.org/> [geraadpleegd 07/09/2015]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Latest from OSCE Special Monitoring Mission (SMM) to Ukraine, based on information received as of 19:30hrs, 21 February 2016*, 22/02/2016, <http://www.osce.org/ukraine-smm/223876> [geraadpleegd 19/12/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Latest from OSCE Special Monitoring Mission (SMM) to Ukraine, based on information received as of 19:30hrs, 10 April 2016*, 11/04/2016, <http://www.osce.org/ukraine-smm/232621> [geraadpleegd 19/12/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Latest from OSCE Special Monitoring Mission (SMM) to Ukraine, based on information received as of 19:30, 21 September 2016*, 22/09/2016, <http://www.osce.org/ukraine-smm/266811> [geraadpleegd 19/12/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Daily and spot reports from the Special Monitoring Mission to Ukraine*, s.d., <http://www.osce.org/ukraine-smm/reports> [geraadpleegd 19/12/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Access to Justice and the Conflict in Ukraine*, 22/12/2015, <http://www.osce.org/ukraine-smm/212311?download=true> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 20 July 2016*, 20/07/2016, <http://www.osce.org/ukraine-smm/255531?download=true> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Conflict-related Displacement in Ukraine*, 26/08/2016, <http://www.osce.org/ukraine-smm/261176?download=true> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 31 August 2016*, 31/08/2016, <http://www.osce.org/ukraine-smm/262211?download=true> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 14 September 2016*, 14/09/2016, <http://www.osce.org/ukraine-smm/264296?download=true> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 28 September 2016*, 29/09/2016, <http://www.osce.org/ukraine-smm/270321?download=true> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 12 October 2016*, 11/10/2016, <http://www.osce.org/ukraine-smm/274186?download=true> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 26 October 2016*, 27/10/2016, <http://www.osce.org/ukraine-smm/277396?download=true> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 9 November 2016*, 09/11/2016, <http://www.osce.org/ukraine-smm/280606?download=true> [geraadpleegd 09/11/2016]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Thematic Report, Hardship for conflict-affected civilians in eastern Ukraine*, 16/02/2017, <http://www.osce.org/ukraine-smm/300276?download=true> [geraadpleegd 01/12/2017]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Civilian casualties in eastern Ukraine 2016*, 16/09/2017, <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/342121?download=true> [geraadpleegd 01/12/2017]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 29 November 2017*, 01/12/2017, <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/360091?download=true> [geraadpleegd 01/12/2017]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 10 January 2018*, 12/01/2018, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/366306?download=true> [geraadpleegd 26/11/2018]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 26 November 2018*, 30/11/2018, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/404798?download=true> [geraadpleegd 10/12/2018]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Trends and observations from the Special Monitoring Mission to Ukraine 2018*, 27/03/2019, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/415382?download=true> [geraadpleegd 29/11/2019]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Trends and observations from the Special Monitoring Mission to Ukraine January – March 2019*, 18/04/2019, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/417584?download=true> [geraadpleegd 29/11/2019]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Trends and observations from the Special Monitoring Mission to Ukraine April – June 2019*, 11/07/2019, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/425429?download=true> [geraadpleegd 29/11/2019]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Trends and observations July – September 2019*, 29/10/2019, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/437315?download=true> [geraadpleegd 29/11/2019]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Ukraine presidential election 31 March and 21 April 2019*, 20/11/2019, <https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/439631?download=true> [geraadpleegd 29/11/2019]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 14 October 2019*, 18/10/2019, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/436385?download=true> [geraadpleegd 29/11/2019]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 28 October 2019*, 04/11/2019, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/437843?download=true> [geraadpleegd 29/11/2019]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 11 November 2019*, 15/11/2019, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/439190?download=true> [geraadpleegd 29/11/2019]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Ukraine early parliamentary elections 21 July 2019*, 20/11/2019, <https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/439634?download=true> [geraadpleegd 29/11/2019]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Checkpoints along the contact line: reasons why civilians cross and the challenges they face*, 28/11/2019, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/440504?download=true> [geraadpleegd 29/11/2019]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Status Report as of 25 November 2019*, 29/11/2019, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/440654?download=true> [geraadpleegd 29/11/2019]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *The impact of mines, unexploded ordnance and other explosive objects on civilians in the Donetsk and Luhansk regions of eastern Ukraine*, 05/12/2019, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/441170?download=true> [geraadpleegd 10/12/2019]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *2019 Trends and observations from the Special Monitoring Mission to Ukraine*, 27/01/2020, <https://www.osce.org/files/f/documents/1/e/444745.pdf> [geraadpleegd 12/08/2020]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *January – March 2020 Trends and observations from the Special Monitoring Mission to Ukraine*, 15/04/2020, <https://www.osce.org/files/f/documents/0/d/450175.pdf> [geraadpleegd 18/12/2020]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *April – June 2020 Trends and observations from the Special Monitoring Mission to Ukraine*, 23/07/2020, <https://www.osce.org/files/f/documents/e/d/457987.pdf> [geraadpleegd 18/12/2020]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Impact of the conflict on educational facilities and children's access to education in eastern Ukraine*, 20/07/2020, <https://www.osce.org/files/f/documents/4/1/457690.pdf> [geraadpleegd 18/12/2020]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *July – September 2020 Trends and observations from the Special Monitoring Mission to Ukraine*, 20/10/2020, <https://www.osce.org/files/f/documents/3/a/467739.pdf> [geraadpleegd 18/12/2020]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Civilian casualties in the conflict-affected regions of eastern Ukraine*, 09/11/2020, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/b/469734.pdf> [geraadpleegd 18/12/2020]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Press Statement of Special Representative Grau after the regular Meeting of Trilateral Contact Group on 16 December 2020*, 17/12/2020, <https://reliefweb.int/report/ukraine/press-statement-special-representative-grau-after-regular-meeting-trilateral-15> [geraadpleegd 18/12/2020]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Checkpoints along the contact line: challenges civilians face when crossing*, 30/12/2020, https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/475010_0.pdf [geraadpleegd 11/01/2021]

Ponars Eurasia, *Veto on Peace/Veto on War*, 03/04/2020, https://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Pepm644_Kudelia_April2020.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]

President of Ukraine, *President appointed new commander of the National Guard of Ukraine*, 30/12/2015, <http://www.president.gov.ua/en/news/prezident-priznachiv-novogo-komanduvacha-nacionalnoyi-gvardii-36586> [geraadpleegd 04/11/2016]

Prometheus Center, *Donbas in Flames*, 04/2017, https://prometheus.ngo/wp-content/uploads/2017/05/Donbas_v_Oqni_ENG_1-5_web.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]

Radio Free Europe (RFE), *Right Sector In Standoff With Ukraine Authorities After Deadly Shootout*, 13/07/2015, <http://www.rferl.org/a/right-sector-standoff-ukraine-shootout/27124178.html> [geraadpleegd 19/12/2016]

Radio Free Europe (RFE), *Ukrainian Forces, Separatists Complete Pullback From Frontline Area*, 12/11/2019, <https://www.rferl.org/a/ukrainian-forces-separatists-complete-pullback-from-frontline-area/30264971.html> [geraadpleegd 29/11/2019]

Radio Free Europe (RFE), *Яких українських медіа бояться угруповання «ЛДНР»: кого блокують, а кого ні [Welke Oekraïense media zijn de leiders van L/DVR bang voor: welke blokkeren ze en welke niet]*, 08/08/2019, <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-reali/30099309.html> [geraadpleegd 18/12/2020]

Radnyk, *Ensuring the observance of socio-economic rights of the conflict-affected population in Ukraine*, 17/02/2020, https://radnyk.org/reports/Alternatyvnyy_zvit_shchodo_realizatsiyi_Ukrayinoyu_Mizhnarodnoho_Paktu_pro_eko_nomichni_sotsialni_ta_kulturni_prava_Eng.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]

REACH, *Ukraine - Donetsk and Luhansk oblast Reference map - June 2019*, 06/2019, https://www.impact-repository.org/document/reach/37421103/reach_ukr_referencemap_donbas_public_3jul2019_a3_en.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]

- Reuters, *Un journaliste ukrainien assassiné à Kiev*, 20/07/2016, <http://fr.reuters.com/article/topNews/idFRKCN100174> [geraadpleegd 19/12/2016]
- Reuters, *Russia hands back captured naval ships to Ukraine before summit*, 18/11/2019, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-russia/russia-hands-back-captured-naval-ships-to-ukraine-before-summit-idUSKBN1XS13Z> [geraadpleegd 29/11/2019]
- Revue d'études comparatives Est-Ouest, 2018/2, 2, (Puglisi R.), *A people's army*, <https://www.cairn.info/revue-revue-d-etudes-comparatives-est-ouest-2018-2-page-205.htm> [geraadpleegd 29/11/2019]
- Ria Novosti, *Советники "нормандского формата" договорились о новой встрече* [Adviseurs van het "Normandië-formaat" komen een nieuwe samenkomst overeen], 12/01/2021, <https://ria.ru/20210112/kozak-1592789332.html> [geraadpleegd 123/01/2021]
- Royal United Services Institute (RUSI), *Ukraine's Ground Forces*, 27/03/2014, <https://rusi.org/commentary/ukraines-ground-forces> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Royal United Services Institute (RUSI), *Russian Forces in Ukraine*, 09/03/2015, https://rusi.org/sites/default/files/201503_bp_russian_forces_in_ukraine.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]
- Royal United Services Institute (RUSI), *Ukraine Declares 'Anti-Terrorist Operation in the Donbas' Officially Over: What Does That Mean?*, 16/05/2018, <https://rusi.org/commentary/ukraine-declares-anti-terrorist-operation-donbas-officially-over-what-does-mean> [geraadpleegd 26/11/2018]
- Royal United Services Institute (RUSI), *The Surkov Leaks, The Inner Workings of Russia's Hybrid War in Ukraine*, 16/07/2019, https://rusi.org/sites/default/files/201907_op_surkov_leaks_web_final.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]
- Russia Direct, *Meet pro-Kiev and pro-Russian battalions fighting in Ukraine*, 18/08/2015, <http://www.russia-direct.org/analysis/meet-pro-kiev-and-pro-russian-battalions-fighting-ukraine#explanation-3> [geraadpleegd 06/11/2016]
- Safeguarding Health in Conflict, *No Protection, No Respect: Health Workers and Health Facilities Under Attack: 2015 and Early 2016*, 23/05/2016, <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/SHCC2016final.pdf> [geraadpleegd 04/11/2016]
- SWP, *Russia's "Passportisation" of the Donbas*, 08/2020, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2020C41_Donbas.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]
- The Guardian, *Maidan Square activists urged to fight for Ukraine in the east*, 13/05/2013, <https://www.theguardian.com/world/2014/may/13/maidan-square-activists-ukraine-co-opt-kiev-protesters> [geraadpleegd 04/11/2016]
- The Moscow Times, *Signaling Readiness for Thaw, Russia and Ukraine Swap Prisoners*, 7/09/2019, <https://www.themoscowtimes.com/2019/09/07/signaling-readiness-for-thaw-russia-and-ukraine-swap-prisoners-a67090> [geraadpleegd 29/11/2019]
- The Washington Post, *To avoid sanctions, Kremlin goes off the grid*, 21/11/2018, https://www.washingtonpost.com/news/world/wp/2018/11/21/feature/how-russia-avoids-sanctions-and-supports-rebels-in-eastern-ukraine-using-a-financial-system/?noredirect=on&utm_term=.030674bfaa3e [geraadpleegd 26/11/2018]
- Truth Hounds, *War in Religious Dimension*, 27/06/2019, <http://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2019/08/Religion3-LAYOUT.pdf> [geraadpleegd 29/11/2019]
- UAcrisis, *"Traceless regiment": Russian military losses in Donbas*, 24/05/2017, <http://uacrisis.org/56592-traceless-regiment-russian-military-losses-donbas> [geraadpleegd 01/12/2017]
- Ukraine verstehen, *Das Donezker Foltergefängnis „Isoljazija“*, 04/12/2020, <https://ukraineverstehen.de/asejew-umland-donezker-foltergefagnis-isoljazija/> [geraadpleegd 18/12/2020]
- Ukrainskaya Pravda, *Статус УБД на Донбассе получили более 300 тысяч бойцов и только 160 добровольцев* [Status van deelnemer gewapende handelingen kregen meer dan 300 duizend strijders en slechts 160 vrijwilligers], 10/12/2019, <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2019/12/10/7234447/> [geraadpleegd 10/12/2019]

- Ukraine-Analysen, *Ukrainische Freiwilligen-Bataillone im Donbas*, 29/04/2015, <http://www.laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen150.pdf> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Ukraine-Analysen, »Heimatfront« – *Die ukrainische Volontärsbewegung*, 30/06/2016, <http://www.laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen171.pdf> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Ukraine-Analysen nr. 188, *Chronik*, 27/09/2017, <http://www.laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen188.pdf> [geraadpleegd 01/12/2017]
- Ukraine-Analysen nr. 204, *Landminen in der Konfliktregion im Donbass: Gefahren und Perspektiven*, 06/07/2018, <http://www.laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen204.pdf> [geraadpleegd 26/11/2018]
- Ukraine-Analysen nr. 205, *Bewaffnete Freiwilligenbataillone*, 25/09/2018, <http://www.laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen205.pdf> [geraadpleegd 26/11/2018]
- Ukraine-Analysen nr., 209, *Chronik*, 27/11/2018, http://laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen209.pdf?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=Ukraine-Analysen+209&newsletter=Ukraine-Analysen+209 [geraadpleegd 27/11/2018]
- Ukraine-Analysen nr. 226, *Geschlechtsspezifische Gewalt im Kontext des Konflikts in der Ukraine*, 09/12/2019, <https://www.laender-analysen.de/ukraine-analysen/226/UkraineAnalysen226.pdf> [geraadpleegd 10/12/2019]
- Ukraine Today, *Ukraine's new National Guard unit already on service*, 03/06/2016, <http://uatoday.tv/society/ukraine-s-new-national-guard-unit-already-on-service-666375.html> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Ukraine Today, *6,000 soldiers of Russia's regular army fight in Donbas – Ukraine's General Staff*, 06/09/2016, <http://uatoday.tv/politics/6-000-soldiers-of-russia-s-regular-army-fight-in-donbas-ukraine-s-general-staff-741150.html> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Ukraine Today, *Soldiers get new weapons as contract army announced in Ukraine*, 20/10/2016, <http://uatoday.tv/news/soldiers-get-new-weapons-as-contract-army-announced-in-ukraine-786536.html> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Ukraine Today, *No conscripts in Ukraine's war zone, Poroshenko says*, 02/11/2016, <http://uatoday.tv/politics/no-conscripts-in-ukraine-s-war-zone-poroshenko-says-798214.html> [geraadpleegd 04/11/2016]
- Ukrainian Center for Independent Political Research, *Citizens and the state in the government-controlled territories of the Donetsk and Luhansk regions*, 10/2017, https://www.international-alert.org/sites/default/files/Ukraine_CitizenStateRelations_EN_2017.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]
- Ukrainian Centre for Social Reforms, *Gender-based violence in the conflict-affected regions of Ukraine*, 30/11/2015, http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/qbv_study_2015_final_eng.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]
- Ukrainian Helsinki Human Rights Union, *Human rights situation in Donbas*, 18/04/2017, https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/booklet_ENG1.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]
- Ukrainian Helsinki Human Rights Union, *Unlawful detentions and torture committed by Ukrainian side in the armed conflict in Eastern Ukraine*, 16/06/2017, https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/ZVIT-engl_New1.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]
- Ukrainian Helsinki Human Rights Union, *Executive summary of analytical report "armed conflict: the Russian Federation's military support for the illegal armed formations OF "DPR" and "LPR"*, 30/05/2018, https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Executive-summary_Report-on-RF-control.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]
- United Nations Children Fund (UNICEF), *Ukraine Humanitarian Situation Report No. 9*, 30/09/2019, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNICEF%20Ukraine%20Humanitarian%20Situation%20Report%20-%20September%202019.pdf> [geraadpleegd 29/11/2019]
- United Nations Children Fund (UNICEF), *Ukraine Humanitarian Situation Report No. 10*, 20/11/2019, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNICEF%20Ukraine%20Humanitarian%20Situation%20Report%20%20as%20of%2031%20October%202019.pdf> [geraadpleegd 29/11/2019]

- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Ukraine UNHCR operational update 2-22 April 2016*, 22/04/2016, <http://www.unhcr.org/news/donors/2016/4/5614d3fb9/ukraine-operational-update.html?query=ukraine> [geraadpleegd 04/11/2016]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Regional update – Europe*, 28/09/2016, <http://www.unhcr.org/excom/excomrep/57ebda947/regional-update-europe.html?query=ukraine> [geraadpleegd 04/11/2016]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Ukraine UNHCR Operational Update, October 2016*, 31/10/2016, <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR%20UKRAINE%20Operational%20Update%20OCT16%20FINAL.pdf> [geraadpleegd 04/11/2016]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Protection monitoring Update, Ukraine 01-31 August 2017*, 31/10/2017, <http://unhcr.org.ua/attachments/article/317/2017%2008%20UNHCR%20UKRAINE%20Protection%20Monitoring%20update%20FINAL%20EN.pdf> [geraadpleegd 01/12/2017]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Operational Update, Ukraine*, 31/10/2017, <http://unhcr.org.ua/attachments/article/1299/2017%2010%20UNHCR%20UKRAINE%20Operational%20Update%20FINAL%20EN.pdf> [geraadpleegd 01/12/2017]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Legislative update Ukraine November 2017*, 23/11/2017, https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/2017_11_unhcr_ukraine_legislative_update_en.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Crossing the line of contact*, 31/10/2018, https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2018/11/EECP_Report_Oct2018_ENG.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Exploring access to health care services in Ukraine: a protection and health perspective*, 25/07/2019, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/2019/07/2019-07-Exploring-access-to-health-care-services-in-Ukraine_ENG.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *UNHCR Ukraine, Operational Update October 2019*, 10/2019, https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2019/12/2019-10-UNHCR-UKRAINE-Operational-Update_FINAL.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Ukraine, Checkpoints: people's monthly crossings*, 11/2019, <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoizjNjZTYwY2QtYWZlZC00ODAyLTg1YjQtY2NjNWFiYWM0ODNjIiwidCI6ImU1YzZM3OTgxLTY2NjQtNDZlZC00YTBlLTk1NDNkMmFmODBiZSIsImMiOiJh9> [geraadpleegd 29/11/2019]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Protection Cluster Ukraine October 2019*, 15/11/2019, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/2019/11/2019-10-Protection-Cluster-Factsheet_ENG.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Crossing the contact line*, 29/11/2019, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/r2p_eeccp_report_jan-sept_2019_eng.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Mine action in Ukraine*, 18/03/2019, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2019_03_advocacy_note_on_mine_action_eng.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Ukraine: Protection concerns of people living along the contact line, February 2020*, 14/02/2020, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/01_2020_protection_considerations_for_people_living_along_the_contact_line_eng.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Ukraine: UNHCR Operational Update, August 2020*, 01/10/2020, <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-unhcr-operational-update-august-2020> [geraadpleegd 18/12/2020]

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Donetsk and Luhansk Regions: Mine and ERW Casualties, May 2014 – November 2020*, 24/11/2020, <https://reliefweb.int/map/ukraine/donetsk-and-luhansk-regions-mine-and-erw-casualties-may-2014-november-2020> [geraadpleegd 18/12/2020]

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Eastern Ukraine Checkpoint monitoring 2020*, 28/12/2020, <https://www.unhcr.org/ua/en/eecp-monitoring-2020> [geraadpleegd 11/01/2020]

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Crossing the contact line: October 2020 Snapshot*, 17/11/2020, <https://reliefweb.int/report/ukraine/crossing-contact-line-october-2020-snapshot-enuk> [geraadpleegd 11/01/2020]

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Operational Update October 2020*, 25/11/2020, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Ukraine%20-%20UNHCR%20Operational%20Update%2C%20October%202020.pdf> [geraadpleegd 18/12/2020]

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Protection Cluster Factsheet November 2020*, 21/12/2020, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/2020_11_protection_cluster_factsheet_eng.pdf [geraadpleegd 11/01/2021]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Ukraine: Humanitarian Dashboard January to August 2016*, 23/09/2016, https://www.humanitarianresponse.info/en/system/files/documents/files/humanitarian_dashboard_august_2016_v6_2.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Humanitarian Bulletin Ukraine Issue 14, 1-30 September 2016*, 12/10/2016, https://www.humanitarianresponse.info/en/system/files/documents/files/humanitarian_bulletin_issue_14_september_2016_en_2.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *UKRAINE: Humanitarian Snapshot (as of 18 October 2016)*, 18/10/2016, https://www.humanitarianresponse.info/en/system/files/documents/files/humanitarian_snapshot_20161018_en.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Protection considerations for people living along the contact line*, 26/10/2016, https://www.humanitarianresponse.info/en/system/files/documents/files/2016_10_26_protection_considerations_contact_line_eng.pdf [geraadpleegd 04/11/2016]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *2017 Humanitarian Response Plan (HRP) Mid-Year Review (MYR) report*, 31/08/2017, https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/2017_humanitarian_response_plan_hrp_mid-year_review_myreport.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Ukraine: 3W Operational Presence – as of 30 September 2017*, 30/09/2017, https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/3w_overview_partners_30_september.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Humanitarian Bulletin: Ukraine Issue 22 1 September – 31 October 2017*, 31/10/2017, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ukraine-humanitarian-bulletin-issue-22-sep-oct-2017.pdf> [geraadpleegd 01/12/2017]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Ukraine: Humanitarian Snapshot (as of 16 November 2017)*, 16/11/2017, https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/ukraine_humanitarian_snapshot_20171116.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Ukraine: Checkpoints - Humanitarian Snapshot (as of 16 November 2017)*, 16/11/2017, https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/ukraine_humanitarian_snapshot_checkpoints_20171116_en.pdf [geraadpleegd 01/12/2017]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Six things you need to know about the crisis in Ukraine*, 07/05/2018, <https://unocha.exposure.co/six-things-you-need-to-know-about-the-crisis-in-ukraine> [geraadpleegd 26/10/2018]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Humanitarian Bulletin Ukraine, Issue 26*, 15/08/2018, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukraine_humanitarian_bulletin_issue_26_may-june_2018_eng.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Ukraine: Summary of attacks on education facilities since January 2017 (as of November 5, 2018)*, 08/11/2018, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukr_summary_attacks_on_schools_2018_11_05.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Ukraine: checkpoints - Humanitarian Snapshot (as of 9 November 2018)*, 09/11/2018, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukraine_humanitarian_snapshot_checkpoints_20181109.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Ukraine: Humanitarian Dashboard (January - September 2018)*, 14/11/2018, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukraine_humanitarian_dashboard_january-september_2018.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Humanitarian Bulletin Ukraine, Issue 28*, 23/11/2018, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukraine_humanitarian_bulletin_issue_28-september-october_2018.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Food Security & Socio-Economic Trend Analysis - Eastern Ukraine*, 29/03/2018, https://fscluster.org/sites/default/files/documents/fscl_report_trend_analysis_food_security_and_socio-economic_situation_29_march_2018_0.pdf [geraadpleegd 10/009/2019]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Ukraine, Food security and livelihoods Cluster, Dashboard January-March 2019*, 18/04/2019, https://fscluster.org/sites/default/files/documents/fscl_dashboard_jan-march_2019_0.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Ukraine, Situation Report*, 25/07/2019, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/situation_report-ukraine-25_jul_2019.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Humanitarian Dashboard (January - March 2019) Ukraine*, 14/06/2019, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukraine_humanitarian_dashboard_january-march_2019.pdf [geraadpleegd 29/11/2019]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Humanitarian needs overview Ukraine*, 01/2020, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukraine_2020_humanitarian_needs_overview_en.pdf [geraadpleegd 18/12/2020]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Ukraine Situation Report Last updated: 27 Oct 2020*, 27/10/2020, <https://reliefweb.int/report/ukraine/ocha-ukraine-situation-report-27-october-2020-enruuk> [geraadpleegd 18/12/2020]

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Ukraine crossing points - Snapshot: October 2020*, 18/11/2020, <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-crossing-points-humanitarian-snapshot-october-2020> [geraadpleegd 18/12/2020]

OCHA, *Ukraine Humanitarian Snapshot – December 2020*, 21/01/2021, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ukraine_humanitarian_snapshot_20210115-eng.pdf [geraadpleegd 11/01/2021]

US Aid, *Legal Alert, Issue 32*, 10/2018, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/drc-ddg_legal_alert_october_2018_eng.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

Vostok SOS, *Review of human rights violations in occupied Donetsk and Luhansk regions*, 05/2018, http://www.civicmonitoring.org/wp-content/uploads/2018/06/HR_May_2018_En.pdf [geraadpleegd 26/11/2018]

Vostok-SOS, *Review of human rights violations in the occupied Donetsk and Luhansk regions | August, 2019*, 27/09/2019, <https://vostok-sos.org/en/review-of-hr-violations-august-2019/> [geraadpleegd 29/11/2019]